

Güçlü Yönleriyle Katılım Bankacılığı

Muhammed Hadin Öner

GÜÇLÜ YÖNLERİYLE KATILIM BANKACILIĞI

MUHAMMED HADİN ÖNER

GÜÇLÜ YÖNLERİYLE KATILIM BANKACILIĞI

Muhammed Hadin ÖNER

© Özgür Yayınları Tic. Ltd. Şti.

Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Özgür Yayınları Tic. Ltd. Şti'ne aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, kitabı yayımlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayımlanamaz, depolanamaz.

ISBN • 978-975-447-385-8

E-ISBN • 978-975-447-387-2

1. Baskı • Ağustos, Ankara 2022

Dizgi/Mizanpaj • Mehmet ÇAKIR

Kapak Tasarımı • Özgür Yayınları

Özgür Yayınları Tic. Ltd. Şti.

Yayıncı Sertifika No: 45503

📍 Bahçelievler Mah. 53. Sok. No: 29 Çankaya/ANKARA

☎ 0.312 223 77 73 - 0.312 223 77 17

📞 0.544 225 37 38

📠 0.312 215 14 50

🌐 www.ozguryayinlari.com

✉ info@ozguryayinlari.com

Meteksan Basım

Sertifika No: 46519

📍 Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

☎ 0 312 266 44 10

Ön Söz

Bu kitap İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde 2021 yılında Prof. Dr. İbrahim Güran YUMUŞAK danışmanlığında hazırlanan doktora tezinin yeniden gözden geçirilmiş ve düzenlenmiş şeklindedir. Bu çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen kıymetli danışman hocam başta olmak üzere kitabın hazırlık sürecinde değerli fikirlerini esirgemeyen tüm hocalarıma sonsuz teşekkür ederim. Yine doktora ders döneminde ilmi derinliklerinden ziyadesi ile istifade ettiğim Prof. Dr. Mehmet BULUT, Prof. Dr. Servet BAYINDIR ve Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU hocalarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışmanın hazırlık safhasında kıymetli fikirleri ve yaşam tecrübeleri ile bizlere ışık tutan, her ilmi çalışmanın “Sadaka-i Cariye” olacağını bizlere hatırlatan Prof. Dr. Arif ERSOY hocamızı rahmetle yâd ediyorum. Aynı zamanda İslam ekonomisi alanına ciddi katkılar sunan ve aramızdan ayrılan Prof. Dr. Sabri ORMAN hocamıza da Cenab-ı Allah’tan rahmet niyaz ediyorum. Yine son nefesine kadar ilmi çalışmalarda bulunan ve son öğrencileri olarak kendisinden istifade ettiğimiz Prof. Dr. Sabahattin ZAIM hocamızı da rahmetle yâd etmek istiyorum.

İlim yolculuğunda beni sürekli destekleyen muhterem babam, annem ve kardeşlerime, ayrıca çalışmanın her safhasında yanımda görüşleri ile destek olan kıymetli eşime müteşekkirim.

Muhammed Hadin ÖNER

İstanbul-2022

İçindekiler

<i>Giriş</i>	1
1. Bankacılık Sistemi ve Katılım Bankacılığı	7
Bankacılık Sistemi	7
Türkiye’de Banka Çeşitleri	15
Katılım Bankacılığı	20
Türkiye’de Katılım Bankacılığı	54
Katılım Bankaları ile Mevduat Bankalarının Karşılaştırılması	80
2. Bankacılıkta Risk ve Risk Yönetimi	83
Risk Kavramı ve Bankacılıkta Risk	83
Basel Risk Yönetimi	90
Türkiye’de Risk Yönetimi Standartlarını Oluşturan Mevzuat	93
Bankacılıkta Risk Türleri	93
Katılım Bankacılığında Risk Türleri ve Risk Yönetimi	97
Kredi Kavramı ve Takipteki Krediler	102
Kredinin Tanımı	102
Takipteki Krediler Kavramı	104
Takipteki Kredilerin Ekonomi Üzerine Etkileri	109
Takipteki Kredilerin Bankacılık Sektörüne Etkileri	111
Takipteki Kredilerin Reel Sektöre Etkileri	112
Bankacılık Sektöründe Takipteki Kredilerin Seyri	113
Katılım Bankalarında Takipteki Kredilerin Seyri	114

3. Uygulama: Metodoloji, Ekonometrik Modeller Ve Ampirik Bulgular	115
Araştırmanın Amacı	115
Literatür İncelemesi	116
Araştırmanın Veri Seti	129
Araştırmanın Yöntemi	149
Çalışmanın Modeli ve Hipotezleri	152
Ampirik Bulguların Özeti ve Değerlendirme	155
<i>Sonuç</i>	165
<i>Kaynakça</i>	177

Kısaltmalar Listesi

AAOIFI	: İslami Finansal Kurumlar İçin Muhasebe ve Denetim Kuruluşu
BCBS	: Basel Committee on Banking Supervision
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
DESİYAB	: Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
GOS	: Gelir Ortaklığı Senetleri
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IDB	: İslam Kalkınma Bankası
IFSB	: İslami Finansal Hizmetler Komitesi
IIFM	: Uluslararası İslami Finans Piyasası
IILM	: Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Kurumu
IIRA	: Uluslararası İslami Derecelendirme Ajansı
M.Ö.	: Milattan Önce
OIC	: İslam İşbirliği Teşkilatı
ÖFK	: Özel Finans Kurumları
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKBB	: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

Giriş

Katılım bankacılığı, mevduat bankacılığından farklı bir şekilde İslam'ın ilke ve kurallarına uygun faaliyet gösteren bir bankacılık türüdür. Bu çerçevede katılım bankaları; faiz, kumar ve aşırı belirsizlik içeren manipülatif işlemlerden uzak durmaktadır. Mezkûr işlemler yerine ticari prensiplere uygun faaliyet göstermektedir. Zira İslam Dininde faiz yasaklanmış iken ticaret helal kılınmıştır. Dolayısıyla katılım bankaları, borç para verip faiziyle birlikte garanti bir getiri sağlamak yerine, ellerindeki fonu kâr veya zarar içerebilen ticari işlerde değerlendirmeyi tercih eden bir bankacılık sistemidir.

Bu kitapta katılım bankaları kavramı yerine, zaman zaman faizsiz bankacılık, İslami finans, İslam iktisadı veya İslami bankacılık kavramları kullanılmıştır. Literatürde kullanılan tüm bu kavramlar katılım bankalarını ifade etmekte olup tüm dünyada bu tür bankalar için kullanılmaktadır. Katılım bankaları ile ilgili literatürde birçok çalışma bulunmakla birlikte, bu çalışmalar daha çok dini içeriğin yoğunluk taşıdığı İslam hukuku uzmanları tarafından yapılmıştır. Kitapta, mevcut literatürdeki katılım bankacılığı ile ilgili tartışmalı hususlardan ziyade üzerinde uzlaşmış temel görüşlere yer verilmiştir. Çalışmanın temel amacı, katılım bankacılığı sistemindeki takipteki kredilerin 2005 yılından itibaren gelişimini ve

takipteki kredileri etkileyen faktörler ile mevduat bankaları arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. Çalışma, giriş ve sonuç bölümleri ile birlikte dört bölümden müteşekkildir.

Çalışma neticesinde ekonometrik modeller aracılığıyla elde edilen sonuçlar, önümüzdeki yıllarda sadece Türkiye için değil, aynı zamanda gelişmiş ve gelişmekteki ekonomiler için takipteki kredilerin belirleyicilerini tahmin etmek ve ölçmek için bir örnek teşkil edecektir. Çalışmanın aynı zamanda, katılım bankaları, bankacılık sektörü ve yöneticiler için ileriye yönelik bir rehber niteliği taşıması da ümit edilmektedir.

Kitabın Konusu ve Soruları

Dünyada ve Türkiye’de yaşanan finansal krizler neticesinde, bankaların verdikleri kredilerin geri ödenmemesi sorunu ortaya çıkabilmektedir. Kredilerin geri ödenmemesi, sorunlu krediler kavramını doğurmaktadır. Sorunlu kredilerin artması banka sermayelerini olumsuz etkileyebilmekte ve bilançoları bozulan bazı bankalar iflas edebilmekte, bazıları da kamuya devredilmek zorunda kalabilmektedir. Bu sebeple, sorunlu kredilerin nedenlerinin iyi tespit edilmesi ve buna göre tedbirlerin alınmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Kredilerin sorunlu hâle gelmesi öncelikle finansal piyasaları, ardından ülke ekonomisini ve finansal istikrarı olumsuz yönde etkilemektedir.

Takipteki krediler konusu Türkiye için çok yeni meselelerden biridir. Daha önce bu konu şu ana kadar tartışılan bir husus değildi; çünkü önceki yıllarda kredilerin milli gelire oranı çok düşük seviyelerdeydi. 2001 Bankacılık Reformu döneminde banka kredilerinin milli gelire oranı %15 - %20 arasında dalgalanmaktaydı. Reform sonrası bankacılık sektörü topladığı mevduatı sadece devlet tahvili ve kamuya yöneltmemiş, özel sektöre de kaynak aktarmaya başlamıştır. Dolayısıyla krediler zaman içerisinde milli gelirin %70’ine yakın bir oranda seyretmiştir. Kredi hacmi büyüyen bankaların takip riski de artmaya başlamıştır. Kredi kullanan şirketlerin kredi taksitlerini ödeyememesi takipteki alacakları da

arttırmaya başlamıştır. Bahse konu olan sorun, ekonomik büyüme üzerinde de negatif bir etkiye yol açmaktadır. Bu etkinin minimize edilmesi için sorunların tespiti, çalışmanın önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Çalışmada cevap aranacak sorular aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

- İslam hukukuna göre katılım bankacılığının temel kaynakları ve ilkeleri nelerdir?
- Dünyada katılım bankacılığının yasal otoritelerini hangi kurumlar oluşturmaktadır?
- Katılım bankacılığında fon toplama ve fon kullandırma nasıl yapılmaktadır?
- Bankacılık sektörü ve katılım bankacılığında risk türleri ve risk yönetimleri nelerdir?
- Katılım bankacılığında takipteki kredi oranlarını etkileyen faktörler nelerdir? Bu faktörlerin etki düzeyi hangi yöndedir?
- Katılım bankalarının takipteki kredilerinin 2008 küresel finansal krizden etkilenmesi hangi yöndedir?
- Katılım bankalarının takipteki kredilerinin belirleyicileri mevduat bankacılığından ayrışmakta mıdır?

Araştırma Yöntemi

Çalışmada, Türkiye’de İslami finans alanında faaliyet gösteren katılım bankalarının takip oranlarını etkileyen faktörler incelenmiş ve mevduat bankaları ile kıyaslaması yapılmaya çalışılmıştır. Ayrıca takipteki kredi oranlarının 2008 küresel finans krizinden nasıl etkilendiği incelenmiştir. Literatür taraması/araştırmaları neticesinde, katılım bankalarının takip oranlarını inceleyen az sayıda çalışmanın bulunduğu tespit edilmiştir. Bu anlamda çalışmaya kaynak teşkil etmesi açısından katılım bankacılığı ve mevduat bankaları alanında yapılan teorik çalışmalar incelenmiştir. Bu teorik çalışmalar ile kitapta, takip oranlarının katılım bankaları ve mevduat bankalarını ne düzeyde etkilediğine ilişkin ampirik kanıtlar sunulmaktadır. Ampirik çalışmalarda panel veri ekonometrisi yönteminin kullanıl-

dığı analizler ile takipteki kredileri etkileyen faktörler 12 farklı model ile ele alınarak katılım bankalarının mevduat bankacılığından farklılaştıkları yönler ele alınmıştır. Bu modeller ile katılım bankalarının takipteki kredi oranlarına etki eden faktörler belirlenerek mevduat bankalarına göre anlamlı bir etkinin olup olmadığı ortaya konularak sonuçların anlamlı olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada belirtilen sorunlar ve yöntemler perspektifinde aşağıdaki ana ve alt hipotezler belirtilmiştir:

Ana Hipotez – Takipteki Krediler ile Katılım Bankacılığı: Takipteki krediler ile katılım bankacılığı arasında mevduat bankalarına göre negatif yönde bir ilişki vardır. Hipotez:

H_0 : Katılım bankalarının takipteki kredileri etkileyen faktörler mevduat bankalarına göre negatif yöndedir.

Alt Hipotez 1 – Takipteki Krediler ile Sermaye Kârlılığı: Takipteki krediler ile sermaye kârlılığı arasında negatif ilişki vardır. Sermaye kârlılığının yüksek olduğu durumlarda takipteki kredi oranları düşmektedir. Hipotez:

H_0 : Takipteki krediler ile sermaye kârlılığı arasında negatif ilişki vardır.

Alt Hipotez 2 – Takipteki Krediler ile Aktif Kârlılık: Takipteki krediler ile aktif kârlılık arasında negatif yönde bir ilişki vardır. Aktif kârlılığının yüksek olduğu durumlarda takipteki kredi oranları düşmektedir. Hipotez:

H_0 : Takipteki krediler ile aktif kârlılık arasında negatif bir ilişki vardır.

Alt Hipotez 3 – Takipteki Krediler ile Kredi/Aktif Oranı: Takipteki krediler ile kredi/aktif oranı arasında negatif yönde bir ilişki vardır. Kredi/aktif oranının yüksek olduğu durumlarda takipteki kredi oranları düşmektedir. Hipotez:

H_0 : Takipteki krediler ile kredi/aktif oranı arasında negatif yönde bir ilişki vardır.

Alt Hipotez 4 – Takipteki Krediler ile Kredi/Mevduat Oranı: Takipteki krediler ile Kredi/mevduat oranı arasında negatif yönde bir ilişki vardır. Kredi/mevduat oranının yüksek olduğu durumlarda takipteki kredi oranları düşmektedir. Hipotez:

H_0 : Takipteki krediler ile kredi/mevduat oranı arasında negatif yönde bir ilişki vardır.

Alt Hipotez 5 – Takipteki Krediler ile GSYİH: Takipteki krediler ile GSYİH arasında çift yönde bir ilişki vardır. Hipotez:

H_0 : Takipteki krediler ile GSYİH arasında negatif ilişki vardır.

H_1 : Takipteki krediler ile GSYİH arasında pozitif ilişki vardır.

Alt Hipotez 6 – Takipteki Krediler ile İşsizlik: Takipteki krediler ile işsizlik arasında pozitif yönde ilişki vardır. Hipotez:

H_0 : Takipteki krediler ile işsizlik arasında pozitif yönde ilişki vardır.

Alt Hipotez 7 – Takipteki Krediler ile Enflasyon: Takipteki krediler ile enflasyon arasında çift yönde bir ilişki vardır. Hipotez:

H_0 : Takipteki krediler ile enflasyon oranı arasında negatif yönde ilişki vardır.

H_1 : Takipteki krediler ile enflasyon oranı arasında pozitif yönde ilişki vardır.

Alt Hipotez 8 – Takipteki Krediler ile Döviz Kuru: Takipteki krediler ile döviz kuru arasında pozitif yönde ilişki vardır. Hipotez:

H_0 : Takipteki krediler ile döviz kuru arasında pozitif yönde ilişki vardır.

Alt Hipotez 9 – Takipteki Krediler ile 2008 Krizi: Takipteki krediler ile 2008 krizi arasında pozitif yönde bir ilişki vardır. Hipotez:

H_0 : Takipteki krediler ile 2008 küresel kriz arasında pozitif ilişki vardır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada kullanılan değişkenlere ait veriler Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi ve banka faaliyet raporlarından temin edilmiştir. Çalışmada kullanılan verilerin bir kısmına 2005 yılından sonra ulaşılabilmek araştırmanın sınırlılığıdır. Bunun yanı sıra katılım bankalarının 2005 yılında bankacılık kanununa tabi olması da önceki yıllara ait verilerin analizlerde kullanılamamasına yol açan bir başka sınırlılıktır.

Kitabın Düzeni

Tez çalışması giriş hariç üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde, bankacılık sistem ve katılım bankacılığına ilişkin teorik çerçeve ele alınmıştır. Bu kapsamda; Bankacılık Sistemi ve Tarihsel Gelişim, Türkiye’de Banka Çeşitleri, Katılım Bankacılığının Tanımı, Katılım Bankacılığının Doğuşunun Sebepleri ve Temel İlkeleeri, Dünyada Katılım Bankacılığının Tarihçesi ve Mevcut Durumu, Türkiye’de Katılım Bankacılığı başlıklarına yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise bankacılık sisteminde ve katılım bankalarında risk yönetimi, risk türleri ve takipteki krediler ele alınmıştır. Mevduat ve katılım bankacılığı sektöründeki takipteki kredilerin kapsamına, gelişimine ve takipteki kredilerin sektöre etkilerine değinilmiştir.

Üçüncü bölümde, ekonometrik modelleme ve uygulamaya yer verilmiştir. Mezkûr modelleme ve uygulamada, analizlerde kullanılan veri setinden ve panel veri analizi yönteminden bahsedilmiştir. Tezin analizinde, katılım bankaları ile mevduat bankalarının takipteki kredilerini etkileyen faktörler ele alınarak aralarındaki fark test edilmiştir. 2005-2019 yıllarına ait verilerinin kullanıldığı analizlerde panel veri tekniklerinden yararlanılmıştır. Panel veri analizi sonuçları hakkında genel değerlendirmelere yer verilmiştir.

Bankacılık Sistemi ve Katılım Bankacılığı

1.1. Bankacılık Sistemi

İktisat biliminin başlangıcı çok eski tarihlere kadar götürülse de, modern iktisat biliminin temelini Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" kitabının yayınlanması ile atıldığı genel kabul görmektedir. İktisat, 18. yüzyılda bu eser ile birlikte bağımsız bir bilim dalı olarak dikkate alınmaya başlanmıştır (Ersoy, 2015: 193; Kala, t.y.: 7). Bağımsız bir bilim dalı şeklinde ortaya çıkan iktisat günümüzde çok yaygın bir şekilde mikro iktisat ve makro iktisat şeklinde iki bilim dalına ayrılmıştır (Türkay, 1986: 4). Mikro iktisat bireyler, aileler ve işletmeler gibi küçük ölçekli ekonomik aktiviteleri inceleyen makro iktisat toplumu ilgilendiren ulusal üretim ve ulusal gelir gibi konuları incelemektedir (Dinler, 2013: 25). İktisat biliminin doğmasıyla sermaye de teorik bir şekilde dikkate alınmaya başlamıştır. Sermaye birikimi, kapitalizmin her daim motivasyon kaynağı olmuştur. Denizaşırı ticaretin gelişmesi ile altın ve gümüşün belirli sermaye sahiplerinin elinde toplanması neticesinde ticari faaliyetler hız kazanmıştır. Ticaretin yanı sıra para ticareti de ön plana çıkmaya başlamış ve finans sektörü ile birlikte bankalar da gelişmeye başlamıştır (Tabakoğlu, 2013: 208).

Dünyada finans sistemi denilince; fon arz edenler ile talep edenler ve bunların piyasaya sundukları finansal ürünler, finansal ürünlere aracılık eden kurumlar, bu kurumlar ve sistemin işleyişi ile ilgili yasal mevzuatlar ve denetimleri yapan kurumların oluşturduğu bir yapı akla gelmektedir. Finansal sistem; bankalar, sigorta şirketleri, yatırım fonları, finansal şirketler gibi birçok mali kuruluşlardan oluşmaktadır (Mishkin ve Eakins, 2018: 46).

Bir ülkenin para ve sermaye piyasasını ele alan, fon arz edenler ile fon talep edenleri buluşturan, bu tarafların fon ödünç alıp fon ödünç vermelerini sağlayan ortama *mali piyasa* adı verilmektedir (Kırbaşı ve Güzveli, t.y.: 7). Mali piyasanın en önemli yapı taşı bankalar oluşturmaktadır. Bankalar mevduat kabul eden ve mevduatları kredi şeklinde kullandıran kuruluşlardır (Mishkin ve Eakins, 2018: 47). Bankacılığın iki sacayağı vardır. Bir tarafta tasarruf ortamı, diğer tarafta yatırım ortamı yer almaktadır. Bu iki temel yapı, bankacılık sisteminin özünü teşkil etmektedir. Bankalar aracılığı ile sermaye birikimi ve bu birikimlerin yatırımlara yönlendirilmesi sağlanmaktadır (Kırbaşı ve Güzveli, t.y.: 19).

Hemen hemen bütün dünyada ufak değişikliklere rağmen, “banka” olarak ifade edilen kavram İtalyanca masa, sıra ve tezgâh anlamına gelen “banco” kelimesinden türemiştir. Dünyada ilk bankerlerin ticari ortamlarda yürüttükleri bankacılık işlemlerini masa üzerinde gerçekleştirmelerinden dolayı bu isimlendirmenin yapıldığı rivayet edilmektedir (Gündoğdu, 2015: 4; 2017: 31). Banka terimi TDK’ye göre; “Faizle para alıp veren, iskonto, kredi ve kambiyo işlemleri yapan; kasalarında değerli eşya, belge ve para saklayan ve daha birçok ekonomik faaliyetlerde bulunan ve bankacılık işlemlerinin yapılmasına olanak sağlayan kuruluş” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK Sözlüğü).

Finansal piyasalar fon arz edenler, fon talep edenler, yatırımcılar, yardımcı kuruluşlar, yatırım ve finansman araçları ile hukuکی düzenlemeler şeklinde beş ana unsurdan oluşmaktadır. Finansal sistemi oluşturan kuruluşlar ise bankalar, finans şirketleri, sigorta şirketleri, yatırım fonları ve yatırım bankaları gibi çok farklı türdeki finans kurumlarından müteşekkildir (Mishkin, 2007: 7).

Finansal piyasanın temel yapı taşlarından biri olan bankalar, kredi kanalı ve finansal aracılık işlevleri ile ekonomiye ciddi katkılar sunmaktadır. Bankalar, tasarruf fazlası olanlar ile fon ihtiyacı olan yatırımcıları bir araya getiren kurumsal yapılardır. Bankalar, gelirden daha az harcama yaparak fon fazlalığına sahip olan hane halkı, firmalar, devletler ve yabancılardan, gelirinden daha fazlasını harcamak isteyen ve bu nedenle kredi talebinde bulunanlara fon aktarım işlevini yerine getirmektedirler (Gündoğdu, 2016: 29; Mishkin, 2007: 23). Bankalar, bireylerin ve şirketlerin ellerinde bulundurdıkları âtil fonları değerlendiren, bu fonları kredi şeklinde kullandıran, para transferi, çek ve senet işlemleri, kiralık kasa hizmetleri, döviz ve kıymetli maden alımları, menkul kıymet alımları gibi bankacılık hizmetlerini sağlayan finansal kuruluşlardır. Bankalar finansal sistem içinde önemli işlemlere sahiptir. Bu işlevler genel olarak aşağıdaki gibi özetlenebilir (Güler vd., 2015: 3; Gündoğdu, 2015: 8–9):

- Ekonomik kaynakların transferini sağlamak,
- Fon talep edenlerin taleplerini değerlendirerek kredi kullandırmak,
- Tasarruf düzeyini sağlayarak fon kaynakları oluşturmak,
- Ödemelerde kolaylık sağlayarak ticari ve sosyal hayatı kolaylaştırmak,
- Risk paylaşımı ile güven ortamını sağlayarak ekonomik istikrarı sağlamak,
- Likiditeyi sağlamak,
- Dış ticaret işlemlerine aracılık sağlamak,
- Bankacılık hizmetleri sayesinde işlem, bilgi ve araştırma maliyetlerini düşürmek,
- Para politikalarının etkinliğini arttırmak.

Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların çalışma alanları 5411 sayılı Bankacılık Kanununun 4. maddesinde yer almaktadır (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu). Bunlar;

- *Mevduat kabulü,*
- *Katılım fonu kabulü,*
- *Nakdî, gayrinakdî her cins ve surette kredi verme işlemleri,*
- *Nakdî ve kaydî ödeme ve fon transferi işlemleri, muhabir bankacılık veya çek hesaplarının kullanılması dâhil her türlü ödeme ve tahsilat işlemleri,*
- *Çek ve diğer kambiyo senetlerinin iştirası işlemleri,*
- *Saklama hizmetleri,*
- *Kredi kartları, banka kartları ve seyahat çekleri gibi ödeme vasıtalarının ibracı ve bunlarla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi işlemleri,*
- *Efektif dâhil kambiyo işlemleri; para piyasası araçlarının alım ve satımı; kıymetli maden ve taşların alımı, satımı veya bunların emanete alınması işlemleri,*
- *Ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövizde dayalı; vadeli işlem sözleşmelerinin, opsiyon sözleşmelerinin, birden fazla türev aracı içeren basit veya karmaşık yapıdaki finansal araçların alımı, satımı ve aracılık işlemleri,*
- *Sermaye piyasası araçlarının alım ve satımı ile geri alım veya tekrar satım taahhüdü işlemleri, sermaye piyasası araçlarının ihraç veya halka arz yoluyla satışına aracılık işlemleri,*
- *Daha önce ihraç edilen sermaye piyasası araçlarının aracılık maksadıyla alım satımının yürütülmesi işlemleri,*
- *Başkaları lehine teminat, garanti ve sair yükümlülüklerin üstlenilmesi işlemleri gibi garanti işleri,*
- *Yatırım danışmanlığı işlemleri,*
- *Portföy işletmeciliği ve yönetimi,*
- *Hazine Müsteşarlığı ve/veya Merkez Bankası ve kuruluş birlikleri nezdinde oluşturulan bir sözleşme kapsamında üstlenilen*

yükümlülükler çerçevesinde alım satım işlemlerine ilişkin piyasa yapıcılığı,

- *Faktoring ve forfaiting işlemleri,*
- *Bankalar arası piyasada para alım satımı işlemlerine aracılık,*
- *Finansal kiralama işlemleri,*
- *Sigorta acenteliği ve bireysel emeklilik aracılık hizmetleri,*

Kurulca belirlenecek diğer faaliyetler (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu).

Hâlihazırda faaliyetlerini yoğun bir şekilde yürüten bankalar, geçmişteki bankacılık işlemlerine göre çok daha fazla türev ürünler ve enstrümanlar kullanmaktadırlar. Geçmişte bankalar ağırlıklı olarak kredi ve mevduat işlemlerini yaparken bugün temel bankacılık ürünlerinin yanı sıra, sermaye piyasası ve ödeme sistemlerine yönelik finansal faaliyetleri yaptıkları göze çarpmaktadır. Ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak sektörün ihtiyacına binaen finansal ürün çeşitliliği artmış ve bankaların faaliyet alanı genişlemiştir (Gündoğdu, 2016: 3).

1.1.1. Dünyada ve Türkiye’de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi

Bankacılığın tarihi, günümüzden yaklaşık beş bin yıl öncesine kadar gitmektedir. Bankerliğin ilk örneklerinin yaşandığı ve yazılı belgelerle kanıtlandığı M.Ö. 3. binyılın hemen öncesinde bankerlik mesleğiyle ilgili verilere rastlanılmıştır. Zamanla bankerlik mesleğiyle ilgili içerik zenginleşmiş ve gelişmiştir (İldız, 2013: 1–4). İlk bankaların, Akdeniz’i çevreleyen kültürlerin dini merkezlerinde doğduğu gözlemlenmiştir. Bu dini merkezlerde din adamları tarafından finansal işlemler gerçekleştirilmiştir (Shanmugam ve Zahari, 2009: 2). Günümüzdeki modern bankacılığın bulunmadığı dönemlerde bankacılık hizmetlerini icra eden birçok mekanizma bulunmaktaydı. Amsterdam Bankasının 1609 yılındaki kuruluşu, modern bankacılığın doğuşu olarak kabul edilmektedir. Bu tarihten itibaren dünyanın birçok yerinde modern bankacılık yapan şir-

ketler kurulmaya başlamıştır (Aydın vd., 2018: 53). Para ticaretinin artmasına bağlı olarak dünyada bankacılık sistemi doğmuş ve gelişmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra, sermaye akımlarındaki artış ile mal ve hizmet ticaretindeki faaliyetlere aracılık etme, bankacılık sisteminin gelişimini arttırmıştır. Günümüz ekonomilerinde bankacılık, ticaret ve sanayi birbirini tamamlayan ve kapsayan temel unsurlar olarak değerlendirilmektedir (Vurucu ve Arı, 2017a: 17).

1.1.2. Dünyada Bankacılığın Doğuşu ve Gelişimi

Dünyada bankacılık türündeki işlemlerin ilk uygulandığı medeniyetler, Sümer ve Babillerdir. O dönemlerde bankacılık işlemleri genellikle dini mabetler çevresinde din adamları tarafından yapılmaktaydı. Mali varlıklarını güvenli yerlerde saklamak isteyen kişiler, mabetlerin güvenli yer olması ve din adamlarının da dürüstlüğünden istifade ederek buraları kullanmışlardır. Mabet olarak isimlendirilen bu dini yerler, bilinen ilk banka örneklerindedir. Bu kuruluşların yetkilileri olan rahipler, aldıkları araç ve gereçleri borç şeklinde çiftçilere vererek tarihteki ilk borç ilişkisini ortaya çıkan kişiler olmuşlardır. Böylelikle günümüzdeki modern bankacılığa benzer bir şekilde bu tür mabetler, borç alıp borç veren yapılar olarak kurumsal bir şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Hammurabi Kanunlarında bankacılık ile ilgili birçok kuralın yer aldığı bilinmektedir. İlerleyen dönemlerde bankacılık işlemleri, mabetlerin tekeline çıkarak özel sektörün eline geçmiş ve modern bir yapıya ulaşmıştır (Aydın vd., 2018: 53).

Dünyada bankacılık uygulamaları çok eskilere dayanmakla birlikte, ilk modern uygulamalara 1157 tarihinde İtalya'nın Venedik kentinde rastlanmıştır. Ardından 1170 yılında İtalya'nın Cenova kentinde ve 1401 yılında İspanya'nın Barcelona kentinde modern bankalar kurulmuştur. Bugünkü faizli bankaların çalışma prensiplerine ve kuruluş şekline benzerlik gösteren ve örnek teşkil eden banka ise 1587 yılında Venedik'te kurulan Banco della Pizzadi Rialto Bankası'dır (Görmüş, 2018: 69). Para ticaretinin artmasına bağlı olarak dünyada bankacılık sistemi her geçen gün büyümüş, sermaye akımlarındaki artış ile mal ve hizmet ticaretindeki faali-

yetlere aracılık etme bankacılık sisteminin gelişimini arttırmıştır. Günümüz ekonomilerinde bankacılık, ticaret ve sanayi birbirini tamamlayan ve kapsayan temel unsurlar olarak değerlendirilmektedir (Vurucu ve Arı, 2017a: 17).

1.1.3. Türkiye’de Bankacılığın Doğuşu ve Gelişimi

Türkiye’de bankacılık sektörünün gelişimine bakılacak olursa batı ülkelerinde olduğu kadar hızlı olmamıştır. Bunun temel sebebi, Osmanlı İmparatorluğundan bu yana süregelen iktisadi hayat tarzıdır. Osmanlı döneminde uygulanan iktisadi geleneği iyi anlamadan bankacılık ve finans sektörünün neden gelişmediğine dair net çerçeve çizmek zor bir durumdur.

Kapitalizm ile dünyadaki ekonomik ve finansal gelişmelere Osmanlı ekonomisi kayıtsız kalmayarak kendi iç dinamikleri ile karşılık vermiştir. İmparatorluğun dünyaya uyum süreci çeşitli örneklerle belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Örneğin; bankacılığın gelişmesine bağlı olarak para vakıfları geliştirilmiş ve toplumun finansal ihtiyaçları giderilmiştir (Bulut, 2012: 71). Osmanlı İmparatorluğunda iktisadi hayatı dizayn eden ahilik ve loncalık teşkilatlarının yanı sıra, iktisadi dünya görüşünün temel unsurlarını oluşturan işçilik (provizyonizm), gelenekçilik (tradisyonizm) ve fiskalizm önemli ilkeler olmuştur. İşçilik ilkesine göre, iktisadi faaliyetlerin temel amacı, toplumun ihtiyacını mümkün mertebe bol, kaliteli ve ucuz mallarla karşılamaktır. Osmanlı Devleti bolluk ekonomisini benimsemiştir. Mal piyasada ne kadar bol olursa o kadar ucuz ve kaliteli olur düşüncesi vardır. Toplumun hayatı, sosyal/siyasal düzenin korunması ve devletin faaliyetlerinin aksamadan sürdürülebilmesi için iktisadi hayatı düzenlemek işe politikası ile yapılmaktaydı. Tradisyonizm ilkesi, iktisadi hayat içerisinde ortaya çıkan problemleri hususların çözümünde geleneklere başvurur. Gelenek bir ölçü, dayanak ve başvuru sistemi olarak iktisadi hayatı tasarlamıştır. Fiskalizm ilkesi, devlet gelirlerinin maksimum düzeyde tutulmasıdır. Hazineye ait gelirlerin olabildiğince yüksek düzeyde tutulması ve belirlenen sınır altına düşmemesi hedeflenmiştir. Osmanlı toplumunun iktisadi hayatını düzenleyen kuralla-

rın ana kaynağını İslam hukuku oluştururken, herhangi bir çözüm yolu gösterilmediği yeni ortaya çıkan iktisadi problemlerin çözümünde ise başka kurallar vardı (Genç, 2014: 41–45). Gerek para vakıfları gerekse diğer vakıfların sosyal ve ekonomik hayat içindeki rolü ciddi boyutlarda olduğundan dolayı finansallaşma ve bankacılığın bu topraklarda pek gelişmediği söylenebilmektedir (Bulut, 2015: 116).

Türkiye Bankalar Birliğine göre, Türk Bankacılık sektörünün tarihsel gelişimi yedi kategoride incelenmektedir (TBB, 2008: 1) :

- Osmanlı Dönemi (1847-1923).
- Ulusal Bankalar Dönemi (1923-1933).
- Özel Amaçlı Devlet Bankalarının Kurulduğu Dönem (1933-1944).
- Özel Bankalar Dönemi (1945-1959).
- Planlı Dönem (1960-1980).
- Dışa Açılma ve Serbestleşme Dönemi (1981-2001).
- Yeniden Yapılandırma Dönemi ve Günümüzde Türk Bankacılığı (2002 ve sonrası).

2001 krizi Türk Bankacılık sektörü açısından önemli bir kırılma oluşturmuştur. Kriz sonrasında bankacılık sektörü istikrarlı büyüme ve kontrol edilebilir finansal riskler ile ciddi bir dönüşüm sağlamıştır. Dönüşüm sonrasında bankaların sermayeleri güçlendirilmiş, aktif kaliteleri artırılmış, likidite ve sermaye yeterlilik rasyoları makul seviyelerde tutulmuştur (Aysan ve Öztürk, 2018: 37–38). Kriz sonrasında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ve Hazine Müsteşarlığı arasında iyi bir koordinasyon sağlanarak finans ve bankacılık sektörünün gelişimi sağlanmıştır (Saltoğlu, 2013: 75–76).

1.2. Türkiye’de Banka Çeşitleri

Bankalar, mevduat kabul ederek kredi kullandıran finansal kuruluşlardır. Banka kavramı içine konvansiyonel bankalar, yatırım ve kalkınma bankaları, katılım bankaları, tasarruf ve kredi kurumları, tasarruf ve yardımlaşma bankaları ile kredi birlikleri gibi kurumlar girmektedir (Mishkin, 2007: 8).

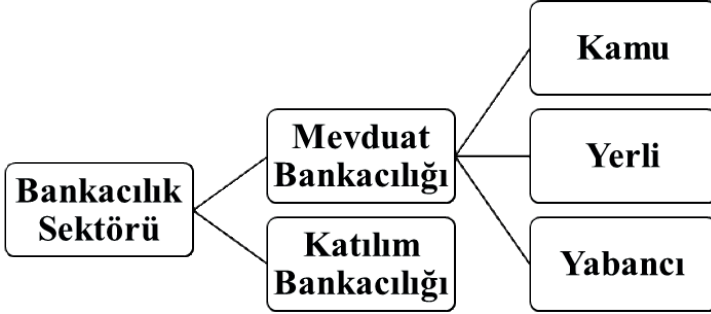
Finansal piyasalarda aracılık rolü oynayan bankalar, faaliyetleri dikkate alınarak sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma yapılırken temelinde mevduat kabul edip etmemesine göre belirlenmektedir; ancak finansal sisteminin ihtiyaçlarına binaen farklı sınıflandırmalar yapılmaktadır. Bu sınıflandırmalar aşağıdaki Şekil 1.1 ve Şekil 1.2’de yer almaktadır (Aydın vd., 2018: 27):

Şekil 1.1: Bankaların Sınıflandırılması (1)

Kaynak: Aydın ve vd, 2018: 27

Şekil 1.2: Bankaların Sınıflandırılması (2)

Kaynak: Aydın ve vd, 2018: 27

Türkiye’de 5411 sayılı Bankacılık Kanununun 3. maddesine göre bankalar:

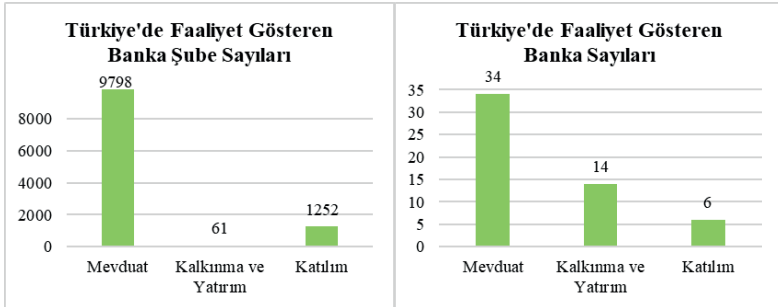
- Mevduat Bankacılığı
- Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı
- Katılım Bankacılığı

şeklinde sınıflandırılmaktadır (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu).

5411 sayılı Bankacılık Kanunda mevduat bankaları; “Bu kanuna göre, kendi nam ve hesabına mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye’deki şubeleri” şeklinde tanımlanmaktadır (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu). Mevduat şeklinde fon toplayan banka çeşitleri mevduat bankası şeklinde isimlendirilmektedir. Mevduat bankaları bireyler, işletmeler ve devletler için mevduat toplamada ve kredi kullandırmada önemli bir görev üstlenmektedirler. Yeni yapılacak yatırımların finansmanı, tüketim harcamalarının finansmanı, kamu yatırımlarının finansmanı, mevduattan gelir elde etmek, mevduatı saklamak gibi temel işlevleri bulunan bankalar ekonominin merkezinde yer almaktadırlar.

5411 sayılı Bankacılık Kanunda kalkınma ve yatırım bankaları; “Bu kanuna göre, mevduat veya katılım fonu kabul etme dışında; kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren ve/veya özel kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye’deki şubelerini” şeklinde tanımlanmaktadır (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu). Kalkınma ve yatırım bankaları ağırlıklı olarak az gelişmiş şehirlere ve sektörlere yönelik kredi sağlamak ve sanayileşme yatırımlarını teşvik etme görevlerini icra etmektedir (Aydın vd., 2018: 15).

Mevduat bankacılığı, katılım bankacılığı ile kalkınma ve yatırım bankacılığı şeklinde sınıflandırılan Türkiye’de faaliyet gösteren banka ve şube sayıları Grafik 1.1’de yer almaktadır. Türkiye’de 2021 yılında 34 mevduat bankası toplam 9798 şube ile, 14 kalkınma ve yatırım bankası 61 şube ile ve 6 katılım bankası toplam 1252 şube ile bankacılık hizmeti sağlamaktadır.

Grafik 1.1: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Banka ve Şube Sayıları

Kaynak: BDDK verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır

Tablo 1.1’de Türkiye’de aktif bir şekilde faaliyet gösteren bankaların ortaklık yapıları yer almaktadır. Ortaklık yapıları incelendiği bankaların sermaye yapılarının yerli, yabancı ve kamu ortaklığından oluştuğu görülmektedir.

Tablo 1.1: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bankaların Ortaklık Yapısı

No	Mevduat Bankaları	Ortaklık	No	Katılım Bankaları	Ortaklık
1.	Akbank T.A.Ş.	Hacı Ömer Sabancı Holding A.Ş.	1.	Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	Albaraka Banking Group
2.	Alternatifbank A.Ş.	The Commercial Bank	2.	Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	Kuveyt Finance House
3.	Anadolubank A.Ş.	Habaş Sın. ve Tıb. Gaz. A.Ş.	3.	Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş.	Hazine ve Maliye Bakanlığı
4.	Arap Türk Bankası A.Ş.	Libyan Foreign Bank	4.	Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	National Commercial Bank Banco
5.	Bank Mellat	Bank Mellat İran	5.	Vakıf Katılım Bankası A.Ş.	Vakıflar Genel Müdürlüğü
6.	Bank Of China-Turkey A.Ş.	Bank of China Limited	6.	Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	T.C. Ziraat Bankası A.Ş.
7.	Burgan Bank A.Ş.	Burgan Bank K.P.S.C.			
8.	Cıtıbank A.Ş.	Citigroup Netherlands B.V			
9.	Denizbank A.Ş.	Emirates Bank NBD PSJC			
10.	Deutsche Bank A.Ş.	Deutsche Bank AG			
11.	Fibabanka A.Ş.	Fiba Holding A.Ş.			
12.	Habib Bank Limited	Habib Bank HBL			
13.	Hsbc Bank A.Ş.	HSBC Bank Plc.			
14.	IcbcTurkey Bank A.Ş.	Industrialand Commercial Bank of China			
15.	Ing Bank A.Ş.	ING Bank NV			
16.	IntesaSanpaolo S.P.A.	Intesa Sanpaolo S.P.A. Italy			

17.	Jp Morgan Chase Bank National Association	JP Morgan Chase Bank			
18.	Mufg Bank Turkey A.Ş.	Mufg Bank Ltd.			
19.	Odea Bank A.Ş.	Bank Audi SAL Pasha			
20.	Qnb Finansbank A.Ş.	Qatar National Bank S.A.Q			
21.	Rabobank A.Ş.	Rabobank International Holding B.V.			
22.	Societe Generale S.A.	Societe Generale SA Paris			
23.	Şekerbank T.A.Ş.	SamrukKazyna Kazakistan ve Şkb. T.A.Ş. P. M. V.			
24.	T.C. Ziraat Bankası A.Ş.	Türkiye Varlık Fonu A.Ş.			
25.	Türkish Bank A.Ş.	Özyol Holding			
26.	Türkland Bank A.Ş.	Arab Bank Plc.			
27.	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	TEB Holding & BNP Paribas Yatırımlar Holding			
28.	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	BancoBilbaVizcayaArgentaria S.A.			
29.	Türkiye Halk Bankası A.Ş.	Türkiye Varlık Fonu A.Ş.			
30.	Türkiye İş Bankası A.Ş.	T.İş Bankası A.Ş. Men. Mun. Vakfi			
31.	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	Vakıfları Temsilen Vakıflar Gen. Müd.			
32.	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	Koç Grubu & UniCredit S.P.A.			

Kaynak: Bankaların faaliyet raporlarından yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır

1.3. Katılım Bankacılığı

Katılım bankacılığı literatürde; İslami finans, İslami bankacılık, faizsiz finans, faizsiz bankacılık şeklinde tanımlanmaktadır. Katılım bankacılığı; İslam dininin emir ve yasaklarıyla uyumlu, etik değerler sistemine bağlı, fıkhi hükümler çerçevesinde yönetilen bankacılık sistemidir. Katılım bankacılığı, sadece İslam'da yasaklanan faizli bankacılık işlemlerinden kaçınmakla kalmayıp, aynı zamanda etik ve sosyal olmayan uygulamalardan da kaçınan bir bankacılık türüdür. 5411 sayılı Bankacılık Kanununda katılım bankası tanımı; “Özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubeleri” şeklinde ifade edilmektedir (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu).

Katılım bankacılığı, aktif büyüklüğü bakımından İslami finans sisteminin önemli parçasıdır. İslami finans ekosistemi, finans sisteminin bankacılıktan sigortacılığa kadar birçok alanında yer almaktadır (Warde, 2000: 2). Türkiye'de de İslami finans, faizsiz bankacılık alanında etkin bir rol almaktadır. Türkiye'de aktif bir şekilde faaliyet gösteren katılım bankaları 6 tanedir. Bu bankaların 2020 yıl sonu itibarıyla, Tablo 1.2'de de görüleceği üzere sektördeki aktif büyüklüğü 437 milyar TL ve aldığı pay %7.2, topladığı fonlar 322 milyar TL ve sektörden aldığı pay %9.3, kullandırdığı fonlar 240 milyar TL ve sektörden aldığı pay %6.5, özvarlıkları 27 milyar TL ve sektördeki payı %4.6 ve net kârı 3.7 milyar TL ve sektördeki payı %6.2'dir. Tablo 1.2'de detaylı finansal bilgiler yer almaktadır:

Tablo 1.2: Katılım Bankaları ve Bankacılık Sektörü Finansalları (Bin TL)

Finansal Başlıklar	Katılım Bankaları			Bankacılık Sektörü		
	2020	2019	Değişim(%)	2020	2019	Değişim(%)
Toplanan Fonlar	102.620	91.145	12,6	1.553.985	1.267.073	22,6
Yp-Maden	149.513	106.533	40,3	1.619.749	1.226.609	32,1
Toplam	69.884	18.305	281,8	290.487	82.722	251,2
Kullanılan Fonlar ***	322.017	215.983	49,1	3.464.221	2.576.404	34,5
Takipteki Alacaklar (Brüt)	240.133	149.475	60,7	3.675.203	2.739.736	34,1
Toplam Aktif	8.713	7.763	12,2	152.202	150.108	1,4
Öz Varlık	437.092	284.450	53,7	6.107.832	4.491.708	36
Net Kâr ****	27.603	21.762	26,8	600.804	492.384	22
Personel Sayısı	3.716	2.438	52,4	59.973	49.043	22,3
Yurtiçi	16.849	16.040	5	203.224	204.626	-0,7
Yurtdışı	1.251	1.176	6,4	11.114	11.300	-1,6
Toplam	4	3	33,3	75	74	1,4
Toplam	1.255	1.179	6,4	11.189	11.374	-1,6

Kaynak: TKBB

Katılım bankacılığı sistemi, fon arz edenler ile fon talep edenler arasında yer alarak faizsiz finans ilkeleri çerçevesinde aracılık faaliyetleri yapan ve faizsiz finans enstrümanlarından müteşekkil bir bütündür. Bu sistem, sistemi kullananlara güvenlik, erişilebilirlik, aktarım, getiri ve korunma sağlarken İslam hukukunda meşru görülmeyen aracılık faaliyetlerinden sakınma imkânı sunmaktadır (Dinç, 2019: 6). Katılım bankaları, ortaklık sistemiyle çalışan ve bankacılık hizmetleri sunan kuruluşlardır. Bankaların faiz taahhüdü ile topladığı parayı katılım bankaları, kâr ve zarara katılma şeklinde toplamaktadır. Katılım bankaları topladıkları fonları, basiretli bir tüccar sıfatıyla ticari işlemlerde işletmektedir (A. Bayındır, 2007: 248).

Katılım bankacılığı sistemi, finansal işlemlerin İslam dininin öngördüğü kaide ve kurallara uygun bir şekilde yürütülmesi esasına dayanmaktadır. Faizsiz finans sistemi finansal yapılarında ortaya çıkan birtakım olumsuzlukları yok ederek kaynakların tahsis ve bölüşümünde daha adaletli alternatif bir sistem sunmaktadır. Faizsiz finans sisteminde esas olan maslahatların elde edilmesi için mefsedetlerin giderilmesidir (Hasanuzzaman, 2017: 3).

Katılım bankacılığı, İslam hukukuna uygun finansal hizmetler sunan bir bankacılık sistemidir. İslam hukukuna göre bu kurallar; belirsizlik, kumar, faiz ve toplum sağlığına zararlı işlerden uzak esaslara dayanan finansal işlemlerdir. Bunun yanı sıra, katılım bankacılığında yapılan bütün işlemlerde gerçek ticari faaliyetlerin olması, riskin paylaşılması ve akitlere riayet edilmesi önemlidir (Hussain, Shahmoradi ve Türk, 2015: 5–6). Katılım bankalarını sadece bankacılık sektöründe yer alan alternatif bir sistem olarak değerlendirmemek gerekir. Katılım bankaları bütün topluma ekonomik katkı sağlayarak insani değerleri, adaleti, refahı, huzuru göz önünde bulunduran insan fitratına en uygun finansal sistemdir (Chapra, 2018: 14; Tunç, 2010: 17). Faizsiz finans sistemi sayesinde ekonomik zenginlik tabana yayılmakta, sistem ticari esaslara uygun kâr ve zarara göre çalışmaktadır (Zaim, 2014: 41).

1.3.1. Katılım Bankacılığının Doğuşunun Sebepleri

İslam hukukunun temel esaslarına göre faaliyet gösteren katılım bankacılığı, faiz hassasiyeti bulunan Müslümanların âtil fonlarının ekonomiye kazandırılması üzerine kurulmuş bir bankacılık sistemidir. Faizli bankacılık sistemine alternatif bir şekilde kurulan katılım bankaları, bankacılık işlemlerinde faizden uzak finansal hizmetler sağlayan kuruluşlardır (Arıcan vd., 2019: 386). Katılım bankacılığı uygulamaları sayesinde, ülkedeki sermayenin toplum arasında daima dolaşımı sağlanmakta ve servet adil bir şekilde paylaşılmaktadır. Ayrıca sermayenin sadece bir kesimin elinde toplanması engellenmiş olmakta ve bu düzende fakirlere öncelik verilmektedir (Asker, 2020: 8).

İslamiyet, faizi kesin bir dille yasaklamış ve ekonomik sistemi bazı temel ilkeler çerçevesinde faizden uzak bir sistem üzerine inşa etmiştir. Bu sebeple Müslüman toplumları temel ilkeler çerçevesinde çeşitli faizsiz enstrümanlar geliştirerek değişik ekonomik modeller ortaya çıkarmış ve uygulamışlardır. Günümüz İslam toplumlarında en yaygın uygulanan ekonomik modeller ise faizsiz bankalar olarak karşımıza çıkmaktadır (Kızılkaya, 2012: 136). Faizsiz bankacılık, tüketimden ziyade üretimi esas alan İslam ekonomisi sistemi üzerine inşa edilmiş bir bankacılık sistemidir. Kapitalist sistem üretimi, etkinsiz bölüşümün aracı olarak ele alırken İslami finans sistemi, üretimi etkin bir şekilde bölüştürerek refahı yaymakta ve bu şekilde kapitalist sistemden ayrılmaktadır (Dinç, 2019: 14). Batıda ve kapitalizmin iktisadi düşüncesinde bireysel menfaatin maksimizasyon hedefi vardır. İslam iktisat anlayışında adil bir iktisadi anlayış ve toplumsal menfaat ön plandadır (Zaim, 2014: 32). Kapitalist iktisadi düzende “bırakınız yapınlar” anlayışı ile her türlü müdahalelerden uzak homo-economicus zihniyeti ile bireylerin kârını maksimize etme gayreti vardır (Hazıroğlu, 2018: 121; Tabakoğlu, 2013: 48). Kapitalizm ile birlikte bir bilim dalı olarak ortaya çıkan iktisat, batılı ilim adamları tarafından farklı şekillerde tanımlanarak topluma lanse edilmiştir. Adam Smith iktisadı “Halkın nasıl zengin olabileceğini öğreten ilimdir” şeklinde açıklamıştır. Alfred Marshall’a göre ise iktisat “İnsanın nasıl kazanç elde edeceğinden ve bu geliri nasıl kullanacağından bahseden bir

ilimdir.” Peugeot’nun tanımına göre iktisat; refahın artmasını hedefleyen bir eğitimidir (Karadâğı, 2018: 7–8). Yaygın olan iktisat tanımı ise: “İnsanların sınırsız ihtiyaçlarının kıt kaynaklar ile karşılanmasını konu edinen bilim dalıdır” (Dinler, 2012: 7). Görüldüğü üzere kapitalizmde insan, iktisadi bir adam rolündedir. Yani her daim kendi menfaatini maksimize etme düşüncesi vardır. Halbuki İslam ekonomisinde insan, iktisadi faaliyetlerinde İslam’ın özüne uygun bir şekilde yaşayarak eşitlik, kardeşlik, hürriyet ve adalet ilkelerinden asla taviz vermemektedir. Kendi menfaatinden ziyade toplumun menfaati önemlidir (Zaim, 2014: 19–20). Bugün ülkelerde uygulanan ekonomi politikalarının temel amacı kâr elde etmektir. Bireyler her zaman tüketimden elde ettiği faydayı maksimize etmek için çalışmaktadır (Tabakoğlu, 2013: 33).

İslam iktisat düşüncesinde kanaat şuuru çok önemli bir yer tutmaktadır. İhtirasların tam tersine kanaat ekonomisi, girişimin ve rimliliği ve kişinin iç huzurunu sağlamaktadır. Bu düşünceden dolayı İslam iktisadı, kapitalist sistemdeki insanın bireysel menfaat ve maddi ihtiraslarının olduğu anlayıştan çok uzaktadır (Tabakoğlu, 2013: 84). İslam iktisadında gelir dağılımı adaletsizliği önlenerek zenginlerle fakirler arasındaki gelir eşitsizliği sağlanmaktadır. İslam ekonomisi bu adaletsizliğin giderilmesi konusunu esas alarak doğmuştur (Tabakoğlu, 2013: 7).

1.3.2. Katılım Bankacılığının Temel Kaynakları

Katılım bankacılığının temel kaynakları, bir piramit olarak değerlendirilmektedir. En tepede Kur’an-ı Kerim, onun altında Sünnet ve diğer kaynaklar yer almaktadır (Warde, 2000: 32). Temel kaynakları umumi kaynaklar, hususi kaynaklar, içtihat, tasavvuf / ahlak ve tarih / gelenek şeklinde de sınıflandırmak mümkündür. Katılım bankacılığının özü ve omuriliği bu kaynaklar çerçevesinde ele alınmaktadır (Tabakoğlu, 2013: 53–54).

1.3.2.1. Umumi Kaynaklar (Asli Deliller)

Aslî kaynaklar, klasik İslam ilimlerinde yer alan Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyas’tır (Dirwany, 2011: 183).

1.3.2.1.1. *Kitap*

Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'e Allah tarafından vahyedilmiş asli delillerden en önemli olanıdır. İslam ekonomisinin temel çerçevesi Kur'an-ı Kerim ile çizilmiştir. Bazen genel, bazen de özel kurallar çerçevesinde iktisadi hususlar ele alınmıştır.

1.3.2.1.2. *Sünnet*

Sünnet, Hz. Muhammed'in yolunu izlemektir. Onun söz, fiil ve takrirleridir. Yani Hz. Muhammed'in Kur'an-ı Kerim'i anlama, yorumlama ve uygulamasıdır. Hadis ile eş anlamlı sayılmaktadır (Bedir, 2010: 150). Sünnet, Kur'an-ı Kerim'den sonra gelen ve İslam ekonomisinin asli delillerini oluşturan ikinci önemli kaynaktır.

1.3.2.1.3. *İcmâ*

İcmâ sözlükte “birleştirmek, derlemek, bir konuda fikir birliği sağlamak” anlamlarına gelmektedir. Hadislerde ise “niyet etme” anlamında kullanılmaktadır. Dinî literatürde ise; “İslam ümmetinin Peygamberimizin vefatından sonra, herhangi bir zamanda dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği sağlamaları” şeklinde tanımlanmaktadır (Dönmez, 2000: 417). Yani müçtehitlerin bir araya gelerek belirli bir zamanda ve mekânda, belirli bir dini meselede ittifak etmeleridir.

1.3.2.1.4. *Kıyâs*

Kıyâs, sözlükte “ölçme, takdir ve eşitlik” anlamlarına gelmektedir. İslam fihhında ise akıl yürütme şeklinde yorumlanmaktadır. Akıl yürütme ile benzetme esasına dayalı algılama yoluyla bilinen bir şeyden bilinmeyeni keşfetmektir (Durusoy, 2002: 525). Yani hakkında herhangi bir hüküm olmayan bir konuda aralarındaki benzerlikten dolayı, hakkında hüküm bulunan bir meselenin hükmünün geçerli olması metodudur. Örneğin; faiz Kur'an-ı Kerim'de yasaklanmış olsa bile detaylar ve kapsamı hadislerdeki illetlerden yola çıkılarak kıyas yolu ile belirlenmiştir (Kumaş ve Artuç, 2019: 118).

1.3.2.2. *Hususi Kaynaklar (Fer'î Deliller)*

Katılım Bankacılığının temel kaynaklarından hususi deliller, İslam fıkıhında sık başvurulan kaynaklardır. Katılım bankacılığında asli delillerin olmadığı durumlarda fer'î delillere başvurulmaktadır. Bu deliller örf ve adetler, kamu yararı, müteakabiliyet, devlet mevzuatı, sahabî kavli ve semavi dinlerden oluşmaktadır (Tabakoğlu, 2013: 56).

1.3.2.3. *İctihad*

İctihad herhangi bir konuda çaba göstermek, bir şeyleri elde etmek için uğraşmak anlamlarına gelmektedir. Hadislerde ise yöneticilerin ve kadıların bir konuda doğru bir hüküm verebilmek için çaba göstermeleri şeklinde açıklanmaktadır. Fıkıh ilminde ise İslam hukukçusunun sosyal hayattaki bir meselenin hükmü hususunda zanni bir bilgiye ulaşabilmek için zihinsel çaba harcaması anlamına gelmektedir (Apaydın, 2000: 432).

1.3.2.4. *Tasavvuf ve Ahlâk*

Tasavvuf, temizlenmek ve süzülme anlamlarına gelmektedir. Temizlenmekten gaye, ruhi temizliktir. İslam'ın asıl gayelerinden birisi, insanın kendi nefesine ve iradesine hâkim olarak, yüksek ahlak ve şahsiyete ulaşım, beşeri zafiyetlerden arınmış, kâmil bir insan şeklinde hayatını idame ettirmesidir (Karaman, 2009: 8). Tasavvuf yolu sayesinde insanoğlu maddi ihtiras ve menfaatlerinden kendini korumaya çalışmaktadır. İnsan, tasavvuf ile maddi ihtiraslarına boyun eğmeyerek dünyadaki temel amacından sapmamaktadır. İslam iktisadı bu minvalde hareket ederek insanın maddi ihtiraslar ve menfaatler peşinde aşırı koşmasını engelleyerek iktisadi hayatına bir yön vermektedir.

1.3.2.5. *Tarih ve Gelenek*

Katılım bankacılığı tecrübelerini, İslam ve Osmanlı tarihinden almaktadır. Müslümanların yaşamış olduğu geçmişteki ekonomik tecrübeler katılım bankalarının kaynaklarından birisini oluştur-

maktadır. Geçmişteki bu iktisadi birikim, bugün katılım bankalarına ışık tutmaktadır. Bu sayede, katılım bankalarının temel yöntemi İslam ilkeleri çerçevesinde hareket eden tümdengelim içerisinde günümüzdeki iktisadi ihtiyaçları tümevarım metodu ile çözmektir (Tabakoğlu, 2013: 62–63).

1.3.3. Katılım Bankacılığının Temel İlkeleri

İslam dini insan hayatının birçok yönüne ve iktisadi yaşamına dair bazı düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemeler içerisinde paradan para kazanmak, spekülasyon, istifçilik, sömürü, ölçüsüz rekabet, sermayenin emekten üstünlüğü, israf gibi hususlar İslami ekonomik düzende yer almamaktadır (Tunç, 2010: 90). Katılım bankacılığının temelleri, İslam'ın belirlediği inanç, ahlâk, hukuk, sosyal hayat ve iktisadi düzenden oluşmaktadır. Belirlenen tüm bu ilkeler birbiri ile yakından alakalıdır ve birbirinden ayrı değerlendirilmemektedir. Katılım bankacılığı uygulamalarında yapılan her işlemlerde bütün bu ilkeler ve kurallar göz önünde tutulmaktadır (Özdemir, 2010: 62).

Katılım bankacılığı ilkelerini üç ana başlık altında toplamak mümkündür: Bu ilkeler; karşılıklı rızaya dayalı çalışma ilkesi, haram ürün ve hizmet sektörlerinden kaçınma ilkesi ve faiz temelli finansal ürünler, işlemlerden kaçınma ilkesidir (Sayan, 2019: 32–33). İslam hukukçularına göre katılım bankacılığının temel ilkeleri şunlardan oluşmaktadır (Aktepe, 2013: 13) :

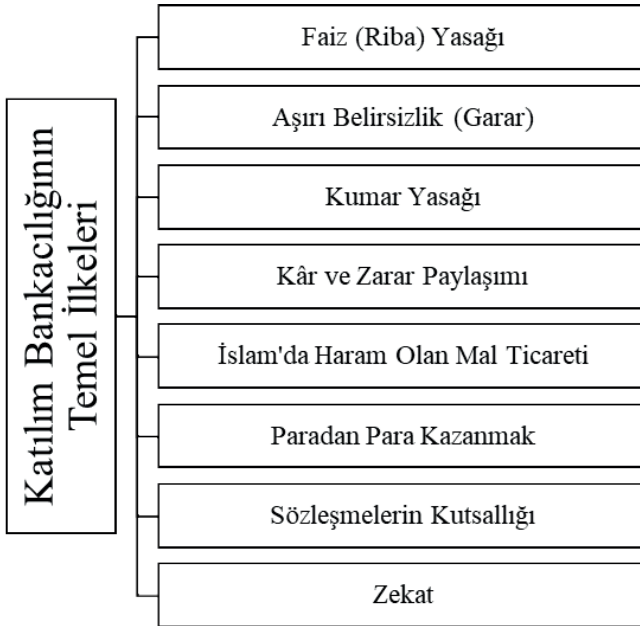
- Başkalarının malını haksız yollarla almak yasaktır.
- Ticaret helaldir.
- Tefecilik yasaktır.
- Aldatmak yasaktır.
- İsraf yasaktır.
- Kumar yasaktır.
- Garar yasaktır.
- Piyasaya müdahale etmemek asıldır.

- Zenginleşmek meşrudur; ancak zenginlik Allah vergisidir.
- Servet stoklanmamalıdır.
- Cimrilik yasaktır.

Katılım bankacılığı sisteminin temel ilkeleri, İslam'ın temel değerlerinden beslenmiş düşüncüler ve iktisatçıların ortaya koymasıyla oluşmuştur (Karakoç, 2012: 10). Her alanda olduğu gibi ekonomik alanda da İslam, kendine has bir yapı inşa ederek ortaya konulan temel ilkelerden taviz vermeden varlığını sürdürmektedir (Karakoç, 2012: 27).

Katılım bankacılığının temel ilkeleri şekil 1.3'te yer almakta olup aşağıda detaylıca incelenmiştir:

Şekil 1.3: Katılım Bankacılığının Temel İlkeleri

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

1.3.3.1. Faiz (Riba) Yasağı

Faiz ödünç alınan paranın fiyatıdır (Kırbaşı ve Güzveli, t.y.: 21). Üretim faktörlerinden olan sermayenin üretimden aldığı pay şeklinde de ifade edilebilir (Afşar vd., 2018: 86). Yani bir nevi paranın kirası ve kullanım bedelidir. Ödünç bir şekilde birilerine verilen paradan elde edilen her türlü getiri faiz şeklinde adlandırılmaktadır (Afşar vd., 2018: 109).

Tarih boyunca faiz konusu, bütün toplumlar üzerinde önemle durulan bir mesele olmuştur. Bugün olduğu gibi eski dönemlerde de yüksek faizli işlemler şikâyet konusu hâline gelmiştir. İlk faiz uygulamalarına M.Ö. 2000'li yıllarda Babil İmparatorluğu dönemindeki Hammurabi Kanunlarında rastlanılmıştır (Aydın vd., 2018: 53). Antik Yunan döneminde de faizli işlemler uygulanmakta olup faizli parasal işlemler yasaklanmıştır (İldız, 2013: 73). O çağlarda Yunan filozof Eflatun/Platon faizi, zenginin fakiri sömürme aracı olarak görerek gayri meşru ve gayri ahlâki telakki etmiştir. Aristo/Aristoteles da paranın mübadele aracı olduğunu, faiz getirmek için kullanılmayacağını; çünkü paranın para getirmeyeceğini ifade etmiştir (Aktepe, 2017: 47; Dıwany, 2011: 44; Özdemir, 2010: 67). Para özünde faize aracılık yapmaktan ziyade, bireyler ve kurumlar tarafından kabul edilen değer ölçüsü ve mübadele aracıdır. Para, mal ve hizmet alımlarında herkes tarafından kabul edilen bir nesnedir. Para tarih boyunca madeni ve kâğıt para şeklinde standardize edilmiştir (Parasız, 1998: 173–174). Günümüzde de bitcoin gibi yeni şekiller almaya devam etmiştir. Paranın temel fonksiyonları ödeme aracı, değer biriktirme aracı ve değer ölçüsü şeklindedir (Turan, 2018: 37). Paranın bahse konu bu fonksiyonları dışında sosyal adaleti bozacak enflasyon, deflasyon, spekülasyon gibi dolaylı faktörlerden uzak tutulması gerekmektedir (Orman, 2018: 44).

Faiz yasağı, İslam iktisadının temel ilkelerinin başında gelmektedir. Yahudilik ve Hristiyanlıkta olduğu gibi İslam'da da faize karşı takınılan tavır net ve kesindir. Dünyada faizi yasaklamayan hiçbir din yoktur. İslamiyet'in diğer dinlerdeki faizi yasaklamaktaki ayırt

edici yönü, sadece faizi yasaklamakla kalmamış, aynı zamanda faize yol açan davranışlar ve nedenleri de yasaklamıştır. Bu manada faize açılan bütün yollar kapatılmıştır (Eskicioğlu, 1999: 100; Hamidullah, 1970: 151).

Faiz, günümüzde kira gelirine benzetilerek paranın zaman değeri diye tanımlanmaktadır; ancak aradaki farkı iyi idrak etmek gerekmektedir. Kiralanan mal, tüketilmeden kendisinden yararlanan maldır; ancak paranın kendisinden yararlanılmamaktadır. İslam hukukuna göre para kiralanamamakta ve paranın bir zaman değeri olmamaktadır (A. Bayındır, 2007: 36). İslam ekonomisinde paranın asıl işlevi mübadele aracı olmasıdır. İslam toplumlarında para bir politika aracı olarak fiyat istikrarının sağlanması, spekülasyonların yok edilmesi ve adil bölüşümün temin edilmesi gibi işlevlere sahiptir. İslam para siyaseti ile zekât, sadaka ve infak ile iddiharı, riba yasağı ile de spekülatif ve ekonomik adaleti bozan faizli borç işlemlerini engellemektedir (Turan, 2018: 38).

1.3.3.1.1. İslamiyet'in Faize Bakışı

İslami bankacılık sisteminin ana ilkesi olan faiz yasağı, Kur'an-ı Kerim'de dört farklı yolla dört kez açıkça belirtilmiştir. Bu ayetler aşağıdaki gibidir:

“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, “Alışveriş de faiz gibidir” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah, onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalacaklardır. Allah, faiz malını mahveder, sadakaları⁸⁷ ise artırır (bereketlendirir). Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez (Bakara, 2/275-276).” (Altuntaş ve Şahin, 2011: 55).

“Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın. Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resûlüyle savaşa girdiğinizi

bilin. Eğer tövbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz, ne de başkaları size haksızlık etmiş olur (Bakara, 2/278-279).” (Altuntaş ve Şahin, 2011: 55–56).

“İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirseniz, Allah katında artmaz. Ama Allah’ın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekât verirseniz; işte bunu yapanlar sevaplarını kat kat arttıranlardır (Rum, 30/39).” (Altuntaş ve Şahin, 2011: 449).

“Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz (Al-i İmran, 3/130).” (Altuntaş ve Şahin, 2011: 75).

“Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu hâlde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helâl kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık (Nisa, 4/160-161).” (Altuntaş ve Şahin, 2011: 112–113).

Faiz yasağı ile ilgili aşağıdaki gibi hadisler bulunmaktadır:

“Hz. Peygamber M’irac gecesi, karınları evler gibi şişmiş ve yılanlarla dolu topluluk görmüştü. ‘Ey Cebrail, bunlar kim?’ diye sorduğunda, ‘Onlar faiz yiyenlerdir’ diye cevap almıştır (İbn Hanbel)” (Özafşar vd., 2020c: 19–20).

“Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla, tuz tuzla başa baş misliyle, peşin olarak satılır. Kim artırır veya artırılmasını talep ederse faize girmiş olur. Bu işte, alan da veren de aynıdır (Müslim)” (Özafşar vd., 2020b: 175).

Kur’an-ı Kerim’in her yasağı gibi faiz yasağı da aslında insanoğlunun fitratı ile ilişkilidir. Yani bu yasağın temelinde, mutlu insan ve huzurlu toplum oluşturma çabası yatmaktadır. Tarih boyunca faizcilik hep aynı usulle yapılmış ve borçtan gelir elde etme amaçlanmıştır (A. Bayındır, 2007: 33–37). Faiz herhangi bir artı değer

üretmeyen batıl bir mal transfer yöntemidir (S. Bayındır, 2015: 23). Batıl mal transfer yöntemi ise dayanışma ruhuna aykırı bir durumdur. Faiz, insanoglunun emek harcamadan gelir elde etmesi ve tembelleşmesine yol açmaktadır. Faiz alan kişi daha çok zenginleşmekte ve toplumdaki fakir sayısı artmaktadır. Bu sebeplerden dolayı faiz yasaklanmıştır (Özsoy, 1995: 118).

Faiz, sosyal yapıyı ve toplumdaki ilişkileri bozan bir para ticaretidir. Gelirin ve servetin adil olmayan bir şekilde dağılmasına, orta gelire sahip kişilerin gelirlerinin azalmasına ve zengin-fakir arasındaki uçurumun oluşmasına yol açmaktadır. Faiz yolu ile fakirler maddi sıkıntılar yaşarken faiz geliri elde edenler daha çok zenginleşmektedir. Faizli işlemlerin yoğun olduğu toplumlarda sosyal huzursuzluklar artmakta, aileler arasındaki bağlar azalmakta, evden kaçan çocuk sayısı, boşanma ve evsiz oranında artışlar yaşanmaktadır. Dürüstlük, ahlak ve erdem faziletlerinden eser kalmamaktadır. Toplumda sevgi ve saygı kalmayarak geleceğe yönelik umutlar azalarak suçlar artmaktadır (A. Bayındır, 2007: 43).

Faiz toplumsal yapıya ciddi zararlar vermektedir. Faizin yol açtığı sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür (Aktepe, 2017: 52; Mannan, 1969: 10; Özdemir, 2010: 70) :

- Faiz karşılıksız, çalışmadan elde edilen bir gelirdir. Bireye herhangi bir üretim faktörüne katılmadan sermayeyi arttırma hırsı verir.
- Faiz bireyleri tembelliğe teşvik eder.
- İnsanlar arasında iletişimi ve hayır duygularını azaltır. Bençillik, cimrilik, duygusuzluk gibi kötü sıfatlar gelişir.
- Emegın kazandığı gelirleri faizcilere aktarır ve sermaye belirli ellerde toplanır.
- Fiyatlar daima artarak enflasyon tüketiciler aleyhine artar.
- Toplumsal adaletsizlik ortaya çıkar ve çeşitli sınıflar doğar.

1.3.3.1.2. Yahudilik ve Hristiyanlığın Faize Bakışı

Faiz yasağı, Yahudilik ve Hristiyanlıkta kesinlikle haram kabul edilmiştir. Tevrat ve İncil’de faizin yasak olduğu görülmektedir (Dıwany, 2011: 45):

“Halkım arasında, yanında olan fakir birine para verirken, borç veren faizci kimse gibi olmayacaksın, ondan faiz tahsil etmeyeceksin.”

“Kardeşine ve hemşehrine ödünç verdiğin -yiyecek olsun, gümüş olsun ya da para olsun- her türlü şeyden faiz almayacaksın.”

“Siz benim halkım (Ami) arasındaki yoksullardan herhangi birine ödünç para verecek olursanız, ona alacaklı gibi davranmayacaksınız. Üzerine faiz eklemeyeceksiniz (Tevrat, Çıkış, Bölüm 22/25- 27).”

“Şayet komşunun gece giyilen bir elbisesini rehin olarak alırsanız, bunu akşam olmadan ona iade edeceksiniz. Zira bu onun tek örtüsüdür; onun bedeni için kendisinin bir elbisesidir. O ne içinde uyuyacaktır? Şayet ah edip bana seslenecek olursa ben onun sesini duyurum; çünkü ben merhametliyimdir (Tevrat, Çıkış, Bölüm 22/25-27).”

Her ne kadar faiz, ilk yıllarda Hristiyanlık ve Yahudilikte kesin bir şekilde yasaklanmış olsa da ilerleyen dönemlerde bu dinlerdeki bozulmadan dolayı faiz de meşruiyet zemini bulmuştur. Örneğin; İncil’de buna dair ifadeler yer almaktadır: “Yabancıya verdiğin borçtan faiz alabilirsin; ama hemşehrine verdiğin borçtan değil, sonrasında yerleşmek üzere girdiğin topraklarda giriştiğin her işte Rabbin olan Tanrın seni kutsayacak” (Dıwany, 2011: 45).

1.3.3.2. Aşırı Belirsizlik (Garar)

Sözlükte garar “tehlike, risk, kişinin bilmeden canını veya malını tehlikeye sokması” şeklinde yer almaktadır. Garar, Kur’an-ı Kerim’de batıl yollarla kazanç elde edilmesi şeklinde ele alındığı için yasaklanmaktadır. Ticari hayatta ve akitlerde asılan bedeller arasında dengenin ve ahenginin mutlak bir şekilde belirlenmesi ve haksız

kazancın önlenmesi gerekirken gararda belirsizlik söz konusudur. Tıpkı faiz gibi garar da İslam'ın meşru kazanç yollarının dışında bir kazanç doğurduğu için yasaklanmıştır (Dönmez, 1996: 366–371).

Garar, fıkıh terminolojisinde sonuçları gizlenmiş bir şey şeklinde ifade edilmektedir. Modern finanstaki risk kavramı ile benzerlik taşısa da gararda sözleşmenin biçiminde bir belirsizlik varken, finansal riskte sözleşmeden kaynaklanan uygulamada ortaya çıkacak iki tarafın amacına ulaşamaması durumu vardır (Elgari, 2003: 17). Sözleşmelerde gararı en aza indirmek için sözleşmeye konu varlığın veya işlemin fiyatının, özelliklerinin ve şartlarının net bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde muallakta olan sözleşmelerde aşırı garar ortaya çıkmaktadır (Alam vd., 2017: 6).

1.3.3.3. Kumar Yasası

Kumar Arapçadan Türkçeye geçmiş olup kelimenin aslı “kımar”dır. Kumar, şansın yer aldığı belirli bir olay ya da oyun üzerine bahse girerek kazanç elde etmek şeklinde tanımlanmaktadır. Temelinde haksız bir kazancın elde edilmesi eylemi söz konusudur. İslam dininde yasaklanan kumar, toplumun ve bireylerin sosyal ilişkilerinde ölçü ve düzenin bozulmasına yol açmaktadır. Müslüman toplumunda ekonomik kazançlarının karşılıklı rıza içerisinde olması gerekmektedir. Kötü alışkanlıklar, haksız yollarla mal kazanmak ve zamanı boşa harcamak İslam'da yoktur. Sonucu belirsiz alışveriş olarak görülen her türlü şansa bağlı kazanç içeren işlemler kumar kapsamında görülmekte ve yasaklanmaktadır. İslam, helal kazancı teşvik ederek haksız yoldan mal kazanımını engellemektedir. Allah Kur'an-ı Kerim'de “Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir (Nisâ, 4/29)” ayeti ile kumar ve şans oyunlarını kesin bir şekilde yasaklamıştır (Bardakoğlu, 2002: 364–367).

1.3.3.4. Kâr ve Zarar Paylaşımı

Katılım bankacılığı, bireylerin ve işletmelerin finansal işlemlerinde İslam hukukuna riayet ederek faizden kaçınmalarını arzula-

yan bir bankacılık sistemidir. Bu sistemde sadece kazanmak değil, zarara da ortak olmak esastır. Yapılan bütün finansal işlemlerde ortaya çıkan getiriler ve zararlar paylaşım esasına dayanmaktadır (Zaher ve Kabir Hassan, 2001: 155). Tüm ekonomik faaliyetlerde kâr kadar zarar riski de vardır. Kâr elde etmek kadar zararı da üstlenmek ticaretin doğasında var olan bir durumdur. Bu bağlamda katılım bankaları kâr etmenin yanında, zarar riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Kurumsal kimlikleri gereği riski azaltabilirler; ama tamamen ortadan kaldıramazlar (Ayub, 2007: 81). Katılım bankacılığı sistemi kâr-zarar paylaşımı ile bireyleri borç-alacak ilişkisinden ziyade ortaklığa yönlendirmektedir. Ortaklık, yapılacak girişimin, kâr elde etme inancı ve başarı motivasyonu ile karşılıklı sorumluluğu ortaya çıkarmaktadır. Bu sayede sistemde ortaklık kültürü artmakta ve ekonomiye ciddi kazanımlar sağlanmaktadır (Shanmugam ve Zahari, 2009: 76–77).

1.3.3.5. *İslam'da Haram Olan Mal Ticareti*

İslam'da bireylerin mal ve servet ediniminin helal dairesi içerisinde yapılması teşvik edildiği gibi servetin ve malın haram yollara aktarılması da yasaklanmıştır. Haram yollar içki, kumar, fuhuş ve helal olmayan gıdalar olup buralara para aktarılması ve bu tür işlemlerin finansmanının yapılması da yasaktır (Eskicioğlu, 1999: 33). İslami ekonomik sistem içerisinde malları yolda karşılayıp almak, ihtikâr (karaborsacılık), rekabeti kızıştırmak, mevcut olmayan bir malı satmak yasaklanan diğer ticari işlemlerdir (A. Bayındır, 2007: 149; Eskicioğlu, 1999: 101–105). Tüm bunlara rağmen, İslam ekonomisinde alım satımı haram olan mallar sınırlı düzeydedir. Gerçekte, ekonomik hayatta geniş bir ticaret hürriyeti vardır.

1.3.3.6. *Paradan Para Kazanmamak*

Eski medeniyetler Barter sistemi ile yapılan ticaretin zorluğundan dolayı parayı icat etmişlerdir. Bu sayede ticarete konu mallar para ile alınıp satılmaya başlanılmıştır. Ticari faaliyetlerde kolaylık sağlayan para, zamanla tefecilik işlemlerin ana konusunu oluşturmaya başlamıştır. Para artık ticari işlemlerde aracılık yapma göre-

vinden çok kendisinden para kazanılan bir araç konumuna gelmiştir (Aktepe, 2013: 52). Halbuki paranın asli amacı olan ticari aktivitelerde kullanılması onu hem faizden korumakta hem de ticari hayata değer katmaktadır. Aksi hâlde ticari işlemlerde yer almayan paradan para kazanmak, İslam'ın yasakladığı önemli bir husustur.

1.3.3.7. Sözleşmelerin Kutsallığı

Katılım bankacılığında yapılan bankacılık işlemlerinin tamamı banka ile bireyler arasında yapılan akitlere, akitlerin temeli de Kur'an-ı Kerim'e dayanmaktadır. Modern hukukta sözleşme şeklinde ifade edilen akitler, Arapçada bağlaç veya bağ anlamına gelmektedir. Sözleşmeye konu iki tarafın anlaşmadan doğan yükümlülükleri yerine getirmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Ayub, 2007: 103–104). Katılım bankacılığı sisteminde yapılan bütün bankacılık işlemleri faizsizlik prensibine dayanan akitler üzerinden yapılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de sözleşmeler ile ticari ilişkiler hususunda çeşitli ayetler bulunmaktadır. Özellikle Bakara süresinin 282. ayetinde ticari ilişki net bir şekilde anlatılmaktadır:

“Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, aklı ermeyen, veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. (Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazma-

manzardan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alışveriş yaptığımız zaman da şahit tutun. Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin. Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah, size öğretiyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir (Bakara,2/282)” (Altuntaş ve Şahin, 2011: 56-57).

1.3.3.8. Zekât

Zekât, bütün semavi dinlerde var olan temel bir ibadettir. İnanışın fitratındaki zenginlik hırsı ve fakirlik olgusu dünya hayatının vazgeçilmez unsurlarındandır. Zengin ile fakir arasındaki bu dengeyi muhafaza etmek, dinlerdeki emir ve yasaklarla oluşmaktadır (Turan, 2018: 50). İslam dini, dünya hayatındaki ekonomik dengeyi kurabilmek için zekât ibadetini Müslümanlara şart koşturmuştur. Zekât sayesinde zenginden fakire bir gelir transferi sağlanmaktadır. Bu ibadet bir nevi mal hırsından kendini temizleme ve arınmadır (Zaim, 2014: 87). Kur'an-ı Kerim'de birçok defa zikredilen zekât, doğrudan iktisadî ve malî bir unsurdur. Zekât, Peygamberimizin öncelikli konularından birini oluşturmuş ve tarih boyunca İslam'ın aslî unsuru olarak devam etmiştir (Turan, 2018: 45).

Mekke döneminde inen sûrelerde zekâtın zorunluluğu ve diğer şartları belirlenmemiştir. Medine'ye hicretin 2. yılında zekâtın zorunlu bir vergi olduğu bildirilmiştir. Zekât, Kur'an-ı Kerim'de belirlilik takısıyla 30 yerde geçmektedir. Bunların 27'sinde namazla beraber zikredilmektedir. Zekât ne namaz gibi salt ibadet ne de sadece mali bir transfer olan haktır. Bilakis zekât aynı anda hem bir ibadet hem de mali bir haktır (Beşer, 2016: 131-132). Kur'an-ı Kerim'de; “Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir (Al-i İmran, 3/92)” (Altuntaş ve Şahin, 2011: 71). “Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohumun duru mu gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir (Bakara, 2/261)” (Altuntaş ve Şahin, 2011: 52-53).

Zekât, sözlükte “artma, arttırma; övgü ve bereket” anlamına gelmektedir. İslam dininde ise, ekonomik anlamda zengin olan kişilerin belirtilen sınıflara mallarından belirli bir miktar vermelerini ifade etmektedir. Her Müslümanın belirli şartların gerçekleşmesi hâlinde zekât ödeme yükümlülüğü bulunmaktadır (Erkal, 2013: 197). Verilecek zekât Kur’an-ı Kerim’de geçen sekiz zümre dışında kimseye verilemez. Bu kimseler ayette şu şekilde geçmektedir; “Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla (özürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihat edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir (Tevbe, 9/60)” (Altuntaş ve Şahin, 2011: 212). Bir kimsenin kendisine, anne ve babasına, dedesine, babaannesi ile çocuklarına zekât vermesi mümkün değildir. Bu kişilere zekât verilmemesinin temel gerekçesi zaten zekât verecek kişinin bakmakla yükümlü olduğu bireyler olmasıdır (Yatbaz, 2019: 38). Zekât, Müslümanlar tarafından ekonomik durumu iyi olmayanlara verilerek bu kişilerin belirli bir satın alma gücüne ulaşmalarına vesile olacak bir ibadettir. Zekât sayesinde ihtiyaç fazlası sermayenin belirli bir elde tutulması engellenmekte ve ekonominin canlanması sağlanmaktadır. Canlanan ekonomi sayesinde ihtiyaç sahipleri ihtiyaçlarını giderirken ticari faaliyet içerisinde olan zekât verenler de gelirlerini arttırmış olurlar (Sayan, 2019: 41).

Zekâtın dini yükümlülüğünün yanında, iktisadî faydaları da bulunmaktadır. Zekât, ekonomide verimliliği artırarak millî gelirin adaletli dağılımını sağlar. Lüks tüketimlerden insanları uzak tutarak kaynak dağılımını düzenler. Ekonomik yatırımları artırır ve toplam talepte artış sağlar (Zaim, 2014: 91). Zekât mali sistemin temelini oluşturmaktadır. Zekât, gelirin yeniden dağıtılmasını sağlamaktadır. Böylece, İslam’ın amaçları doğrultusunda sermaye, gelecek nesiller arasında eşit bir kaynak dağılımı sağlamaktadır (Zaim, 2014: 120).

Zekâtın, insan fitratında olan cimrilik dürtüsünü azaltma ve toplumsal düzeni sağlama gibi önemli bir amacı da vardır. Zekât, sosyal huzur, denge ve güvenlikle ilgili mali bir kurumdur. Top-

lumda biriken servet, zekât sayesinde tekrar dağıtılarak, yoksul ve yardıma muhtaç insanlar için asgari geçim imkânları sağlamaktadır (Tunç, 2010: 91). Zekât sayesinde elde bulunan sermaye ekonomiyeye kazandırılarak bu sermayenin yastık altında tutulması engellenmektedir. Böylece, ekonomik herhangi bir aktivitede kullanılmayan, yatırımlarda değerlendirilmeyen sermayenin, zekât payı şeklinde her yıl ödenerek yıldıan yıla azalması önlenmektedir (Yılmaz, 2019a: 2).

Zekât, zenginlerden ihtiyaç sahibi kişilere gelir transferi olması hasebiyle toplumsal yapı ve ekonomik dengeyi sağlayan bir mekanizmadır. İhtiyaç sahibi bireyler zekât sayesinde bireysel ihtiyaçlarını giderirken aynı zamanda piyasanın da ekonomik düzeyde canlı olmasına vesile olmaktadır. Zekât sayesinde İslam toplumlarında fakirlik asgari düzeyde tutulmakta ve zengin ile fakir arasındaki uçurum engellenmektedir (Yılmaz, 2019b: 973–974).

1.3.4. Dünyada Katılım Bankacılığının Tarihçesi ve Mevcut Durumu

İslamiyet’te faizin yasak olması, Müslüman toplumlarda finansal işlemlerin farklı bir şekilde gelişmesine neden olmuştur. Batı’da finansal işlemlere aracılık yapan bankerler yerine İslam toplumlarında bu fonksiyonları tüccarlar ve sarraflar icra etmiştir (Tekdoğan, 2019: 30). İslamiyet’in ilk yıllarında finans işlemlerin yapıldığına dair örneklerle rastlamak mümkündür. Hz. Zübeyir bin Avvam, kendisine güvenenlerin emaneten yanına bıraktığı malları “karz” şeklinde kabul ederek bu malları ticari işlemlerde kullandığı bahse konu örneklerdendir. İslamiyet’in yayılması ve artan ticaret hacmi ile finansal kurumları da gelişmeye başlamıştır. Bu gelişime bağlı olarak Emeviler döneminde Beytü’l-malın bir tür merkez bankası görevini üstlendiği, Abbasiler döneminde büyük sarrafların mevduat toplama, çek, poliçe işlemlerine aracılık etme ve devlete kredi verme gibi ticari faaliyetlerinin olduğu görülmüştür. Endülüs Emevi Devleti döneminde de finans sahasındaki gelişmeler hızını kesmemiş ve bu enstrümanlar Avrupa’ya aktarılarak modern finansın temelleri atılmıştır (Ağkan, 2018: 236–237). Ancak İslam

medeniyeti tarafından temeli atılan finans sisteminin aksine Joseph Alois Schumpeter (1883 - 1950), 774-1274 dönemini “Büyük Boşluk” şeklinde değerlendirerek İslam medeniyetinin katkılarını yok saymıştır. Schumpeter, Ekonomik Analiz Tarihi (History of Economic Analysis) kitabının “Büyük Boşluk” başlığında, iktisadi analizin tarihini araştırırken St. Thomas Aquinas’ın (1225-1274) yazdığı Summa Theologica adlı eserine kadar geçen 500 yıllık bir dönemin atlanabileceğini belirtmiştir (J. A. Schumpeter, 2006: 70; aktaran; Ersoy, 2015a: 92). Halbuki batılılar tarafından “Karanlık Çağlar” şeklinde isimlendirilen bu dönem, İslam düşüncesi tarihinin “Altın Çağlarına” karşılık gelmekte ve o dönemler İslam iktisat düşüncesi ciddi meyveler vermiştir (Bocutoğlu, 2015: 12; Chapra, 2018: 49; Ersoy, 2015: 92-93; Kumaş ve Artuç, 2019: 111). İslam âlimlerinin, İktisadi düşünce tarihine ve kurumlarına yapmış oldukları katkılar batılılar tarafından görmezden gelinmiştir. Özellikle bu dönemlerde Gazali, İbnü’l-Uhuvve, Keykavus İbn İskender, Nizamü’l-mülk, İbn Arabi, Farabi, İbn Sina, Nasuriddin et-Tusi, ed-Divaru, Cafer ed-Dimeşki, İbn Bacce ve İbn Rüşd’ ün katkıları bilinmektedir (Ersoy, 2015: 103; Mirahur, 1995: 34).

Katılım bankacılığının uluslararası literatürdeki karşılığı olan “İslam Ekonomisi” kavramı ilk defa El-Mevdudi tarafından ortaya atılmıştır. Akabinde Seyyid Kutub tarafından da sık sık gündeme getirilerek literatürde yerini almıştır (Hasan, 2020: 4). İslam ekonomisinin doğup geliştiği yerin Hindu-Pakistan bölgesi olduğu söylenebilir (Eskicioğlu, 1999: 8-9). Daha sonraki dönemlerde ise İslam ekonomisinin kapsamı genişlemiş ve birçok enstrüman ile yerini almıştır. İslami finans, faizsiz finans, katılım bankacılığı gibi kavramlar bu alanda çalışan kişiler tarafından kullanılmaya başlanmıştır.

İslam dünyasında Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh, Mehmet Akif Ersoy ve Elmalılı Hamdi Yazır gibi önemli şahsiyetlerle birlikte 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında ciddi çalışmalar başlamıştır. Bu yazarların çalışmaları ile birlikte sonraki dönemlerde İslam ekonomi düşüncesi bakımından önemli şahsiyetler ortaya çıkmaya başlamıştır (Çetin, 2017: 41). İslam iktisadının bugünkü niteliğine kavuşması 20. yüzyılın ikinci yarısında başlayan

bütün bu gayretlerin sonucudur. 1950'lerin sonlarında, Müslüman ilim adamları ve ekonomistler, İslami finansla ilgili teorik modeller sunmaya başlamışlar. Bu anlamda ilk çalışmalar Muhammed Üzeyir, Ebü'l-Âlâ el-Mevdûdî, Enver İqbal Kuraşi, Muhammed Hamidullah,¹ Ahmed en-Neccâr, Muhammed Necatullah Sıddıkî, Bakır es-Sadr ve Sabahattin Zaim tarafından ele alınmıştır. İslami finans, 1970'lerde teorik düşüncelerden pratik uygulamalara dönüşmüş ve Ahmed en-Neccâr'ın 1963 yılında kurduğu faizsiz banka (Mîr Ghamr Tasarruf Bankası-Mısır) ile ilk somut ürününü vermiştir. Sadece dört yıl faaliyet gösterdikten sonra kapanan banka daha sonra kurulacak faizsiz bankalara örnek teşkil etmiştir (S. Bayındır, 2007a: 21–22; Görmüş, 2018: 69–72; Tabakoğlu, 2010: 15).

Ortadoğu bölgesinde İsrail devletinin kurulması katılım bankacılığı için önemli bir aşama olmuştur. Müslüman ülkelerin İsrail devletinin kurulmasının siyasi ve itibari olarak kendilerini olumsuz etkilememesi için ekonomik olarak birlikte hareket etme düşünceleri faizsiz bankacılığının küresel anlamda ivme kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Mescid-i Aksa'nın 1969 tarihinde kundaklanması İslam ülkelerinde infiale yol açmış ve Fas'ın Rabat şehrinde Suudi Arabistan'ın liderliğinde İslam Konferansı Örgütü'nün kurulması için konferans düzenlenmiştir. Konferansta İslam ülkelerinin ekonomik olarak yakın ilişkiler içerisinde olmaları gerektiği kararına varılmıştır (Warde, 2000: 91). Bu karar neticesinde Mısır'da 1972 yılında tekrar bir araya gelinerek İslami finans için somut adımların atılması belirlenmiş ve aynı yıl Cidde'de yapılan 3. İslam Konferansında İslami finans doktrini benimsenmiştir. 1973 yılında da İslam Kalkınma Bankası (IDB)'nin kurulması hususunda niyet deklarasyonu yayınlanmıştır. 1975 tarihinde resmi açılışı yapılan IDB, üye ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmalarını İslami prensipler çerçevesinde gelişmesini şiar edinmiştir. IDB'nin kurulması birçok İslam ülkesi için motivasyon kaynağı olmuş, ulusal ve uluslararası İslami bankaların kurulması hız kazanmıştır (Kızılkaya, 2012: 140; Warde, 2000: 78–79).

1 Türkiye'de "İslam Ekonomisi" tabiri ilk defa kendisi tarafından kullanılmıştır (Eskicioğlu 1999:9).

Özellikle 20.yy'da Müslümanların siyasi bağımsızlıklarını elde etmeleri ile, İslam ekonomisi alanında çalışmalar hız kazanmıştır. 1976 yılında yapılan “Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı” resmi ve akademik düzeyde ilk çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Akabinde İslam ekonomisi alanında üniversite, araştırma vakıfları, akademik dergiler gibi birçok çalışma başlamıştır (Hasan, 2020: 3–4).

Bugün İslam iktisadî alanında yapılan çalışmalar, dört farklı ana yaklaşımla ele alınmaktadır. Birincisi klasik İslami ilimlerinin fıkıh sistematigine dayanan ve fıkıh âlimlerince yorumlandığı bugünkü anlamıyla malî ve iktisadî konulara değinilen Fıkhu'l-İktisad alanıdır. İkincisi, modern iktisadın araç ve modelleri çerçevesinde geliştirilen Islamic Economics alanıdır. Üçüncü alan, İslam İktisat Tarihi çalışmalarını oluşturmakta ve toprak, mülkiyet, ticaret ve fiyat sistemi konularını kapsayan İslam iktisadî düşünce alanıdır (Tabakoğlu, 2010: 13).

İslam tarihi boyunca finansman ihtiyacında bulunan kişilerin finansman taleplerini karşılamak için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Geliştirilen bu yöntemler esnaf sandıkları, avarız vakıfları, eytam sandıkları ve para vakıfları şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Kızılkaya, 2012: 138). İslami finasta modern finansın ilk uygulayıcılarından olan para vakıfları, uyguladıkları yöntemlerle günümüz faizsiz finans kurumlarının öncüleri konumunda olmuştur. Para vakıfları murabaha, müşâraka, mudârebe, karz-ı hasen, muamele-i şer'iyeye, bey'ul-ine, bey' bi'l-gibi yöntemler ile faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Elde edilen gelirleri de vakfın amaçları doğrultusunda kullanmışlardır (Bulut ve Korkut, 2017: 175). Tablo 1.3'te Osmanlı para vakıfları ile modern finans kurumlarının karşılaştırması yer almaktadır. Tablo genel hatlarıyla incelendiğinde Osmanlı Para Vakıflarının, vakfedilen paraları İslami usullere uygun bir şekilde girişimcilere belirli bir kâr karşılığında kullandırarak sosyal kalkınmayı öncelleyen bir amaç taşıdığı görülmektedir. Modern finans kurumlarının ise faizli bir yapı üzerine inşa edildiği, kârı öncelleyen bir amaç taşıdığı göze çarpmaktadır.

Tablo 1.2: Osmanlı Para Vakıfları ile Modern Finans Kurumları Karşılaştırması

Kurum	Osmanlı Para Vakıfları	Modern Finans Kurumları
İşlemler	İslami / Etik	Faize Dayalı
Kurucular	Yöneticiler, reaya denilen sıradan insanlar	Genellikle büyük ve zengin tüccarlar
Sermaye	Vakfedilen paranın miktarının önemi yoktur	Büyük yatırımlar ve büyük sermaye
İşletim Oranı	%15	Dönemin şartlarına göre değişebilir
Borçlu	Girişimciler (esnaf, tüccar, üretici gibi)	Herkes
Kredi Çeşidi	Ticaret ve üretime dayalı	Çeşitli
Kredi Büyüklüğü	Mikrokredi – küçük-orta ölçekli girişimcilere	Çeşitli
Kredi Vadesi	Genellikle bir yıl	Yapılan sözleşmeye göre değişir
Amaç	Dini, eğitim, altyapı, hayır hizmetleri finansmanı ve Allah'ın rızasını kazanmak	Kâr elde etme
Tüketici Kredisi Verebilir Mi?	Veremez (yapılan işlemlerin mal veya ticari metaya dayanması gerekir.)	Verebilir
Sermaye Birikimi	Kısıtlı olarak vakfın sermaye biriktirmesine izin verir	Sermaye birikiminin belirli grup veya kişilerde toplanmasını sağlar
Faydası	Vakfın finanse ettiği hizmetler ile bölge halkına ve kullanan herkese	Sahibine ve ortaklara
Coğrafi Yaygınlığı	Bölgesel kurumlar	Yurtiçi ve yurtdışında faaliyet gösterebilir
Yönetim	Kurucunun kendisi veya atadığı mütevellî	Kurucu yahut profesyonel kurum yönetimi (Genel Müdür gibi)

Kaynak Transferi	Para ve bazen vakfin şartları doğrultusunda mal	Her zaman para transferi
Çalışanlar	Gönüllü veya ücret tayin edilmiş ise ücretli çalışanlar	Her zaman ücretli çalışanlar
Devlet Desteği	Yoktur. Sivil inisiyatif	Özellikle büyük tüccarların kurduğu bankalarda devlet desteklerine rastlanmaktadır. Ayrıca devletler de bu kurumlardan borç almıştır.
Öncelik	Sosyal kalkınma	İktisadi büyüme

Kaynak: M. Bulut ve Korkut, 2017: 190

İslam ülkelerinin yoğun olarak yaşadığı Ortadoğu topraklarında keşfedilen petrol yatakları, Müslüman toplumlarının zenginleşmesine yol açmış ve artan mal varlıklarını değerlendirme arzusu önemli bir faktör olmuştur. Yaşanan ekonomik gelişme dünyanın birçok ülkesinde İslami finans modelinin yaygınlaşmasına neden olmuştur (Archer ve Karim, 2018: 38; Turan, 2018: 26; Warde, 2000: 78–79).

Günümüzde İslami bankacılık ve finans uygulamalarının görüldüğü uygulamalar ve yasal düzenlemeler Tablo 1.4'te yer almaktadır. İslami finansın ilk ortaya çıktığı günden bugüne ülkeler yasal düzenlemeleri ve denetim mekanizmalarını sürekli güncel tutarak ihtiyaca göre yeni mevzuatlar ve denetim mekanizmaları oluşturmaktadırlar.

Tablo 1.3: Seçilmiş Ülkelerde İslami Bankacılığın Genel Görünümü

Ülkeler	İlk İslami Bankacılık Uygulaması	İslami Bankacılıkla İlgili Yasal Düzenleme	Yasal Düzenleme ve Denetim Yapan Kurum ve Kuruluşlar	Şer'i Denetim Yapan Kurum ve Kuruluşlar
İngiltere	- Murabaha İşlemleri (1980) - Al Baraka International (1982)	- Murabaha düzenlemesi (2005) - Azalan müşâreke düzenlemesi (2006)	- İngiltere Bankası (BoE) - İhtiyati Düzenleme Makamı (PRA) - Finansal Yürütme Makamı (FCA)	- Şer'i Denetleme Kurulu veya Şer'i Uyumluluk Komitesi (Özel kuruluş bazında)
Malezya	- Hacı Fonu uygulaması (1963) - Bank Islam Malaysia Berhad (1983)	- İslami bankacılık Yasası (1983) - Kamu Yatırım Yasası (1983) - Central Bank of Malaysia Act (2009)	- Malezya Merkez Bankası (BNM)	- BNM Şer'i Danışma Konseyi - Şer'i Denetleme Kurulu (Banka bazında)
Endonezya	- Bank Muamalat Indonesia (1991)	- Bankacılık Yasası No. 7 (1992) - Bankacılık Yasası No. 10 (1998)	- Bank Endonezya - Finansal Hizmetler Makamı (OJK)	- Ulusal Şer'i Fetva Kurulu (DSN) - Endonezya Alimler Konseyi (MUI) - Şeri Kurul (banka bazında)
Mısır	- Nasir Social Bank (1963/1971) - Faisal Islamic Bank of Egypt (1977)	- CBE Bankacılık Sektörü ve Para Yasası No. 88 (2003) -	- Mısır Merkez Bankası (CBE)	- Dar al-İfta al Misriyyah - Al-Azhar Al-Sharif - Al-Azhar University - Ministry of Religious Endowments

İran	- 1983 Yasası ile tüm bankacılık sektörü	- İslami bankacılık Yasası (1983)	- İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası (CBIRI)	- Fıkıh İnceleme Komitesi (Banka bazında)
Pakistan	- Meezan Bank (2002)	-	- Pakistan Devlet Bankası (SBP)	- SBP Şer'i Kurulu
Sudan	- Faisal Islamic Bank of Sudan (1977)	- Bankacılık Düzenleme Yasası (2003)	- Sudan Merkez Bankası (CBS)	- Şeriat Kurulu (Banka bazında) - Yüksek Şeriat Teftiş Kurulu
Türkiye	- Albaraka Türk Katılım Bankası (1985)	- 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu	- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) - Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)	- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) - İslami finans Danışma Komitesi (TKBB bünyesinde) - Katılım Bankası Danışma Kurulu (Banka bazında)
Bahreyn	- Bahrain Islamic Bank (1979)	- 30 Nolu CBBı ve Finansal Kuruluşlar Yasası (2006)	- Bahreyn Merkez Bankası (CBB)	- Şer'i Denetim Kurulu - İç Şer'i İnceleme Fonksiyonu - İç Şer'i Denetim Fonksiyonu - Bağımsız Şer'i Uyum Denetimi - CBB Ulusal Şer'i Danışma Kurulu
BAE	- BAE/Dubai Islamic Bank (1975)	- Federal Yasa No (6) İslami Bankacılık Yasası (1985)	- BAE Merkez Bankası (CBUAE) - Dubai Finansal Hizmetler Makamı (DFSA)	- Şer'i Denetim Kurulu - İç Şer'i İnceleme Fonksiyonu (Dubai) - Yüksek Şeriat Makamı - IICRA (Dubai)

Katar	- Qatar Islamic Bank (1983)	- 13 nolu CBQ ve Finansal Kuruluşların Düzenlenmesi Yasası (2012)	- Katar Merkez Bankası (CBQ) - Katar Finansal Merkez Düzenleme Makamı (QFCRA)	- Şer'i Denetim Kurulu - İç Şer'i Denetim Fonksiyonu - Evkaf Bakanlığına bağlı Yüksek Şeriat Konseyi
Kuveyt	- Kuwait Finance House (1977)	- Para, CBK ve Bankacılık İşleri Yasası (1968) - 30 Nolu Yasa (2003)	- Kuveyt Merkez Bankası (CBK)	- Şer'i Denetim Kurulu - Bağımsız Şer'i Uygunluk Denetimi - Evkaf ve İslami İşler Bakanlığı/ Fetva Kurulu
Umman	- Bank Nizwa (2012)	- Kraliyet Kararnamesi No. 69 (2012)	- Umman Merkez Bankası (CBU)	- Şer'i Gözetim Kurulu - İçsel Şer'i Teftiş ve Denetim Fonksiyonu - Şer'i Uygunluk Birimi - Bağımsız Şer'i Uygunluk Denetimi - UMB Yüksek Şer'i Denetleme Makamı
Suudi Arabistan	- Islamic Development Bank(1974)	- Bankacılık Kontrol Yasası (1966/2008)	- Suudi Arabistan Para Kurulu (SAMA)	- Şer'i Denetleme Kurulu - Şeriat Danışma Komitesi

Kaynak: Yatbaz, 2019: 131-132

1.3.5. Dünyada Katılım Bankacılığının Yasal Otoriteleri

Dünyada İslami finansın her geçen gün büyümesi, birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar ülkelere has

mevzuat altyapısı ve kültürel farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Hâlbuki katılım bankacılığı teorisi ve felsefesinin bütün ülkelerde yeknesaklıkla uygulanması gerekmektedir. Bu yeknesaklık sayesinde de bütün ülkelerde İslami finansa duyulan güven artmış olacaktır. Global ölçekte güvenin tesis edilmesi ise kurumlar ve ülkelerin iş birliğine ve belirli standartlar etrafında kenetlenmesine bağlıdır. Standartların hazırlanmasında ise düzenleyici ve denetleyici kuruluşlara ihtiyaç duyulmuş ve çeşitli kurumlar kurulmuştur. Bu kuruluşların hazırlamış oldukları düzenlemelerin bir kısmı tavsiye niteliğinde olurken bazılarının da yaptırım gücü bulunmaktadır. Özellikle kuruluşun bulunduğu ülkedeki düzenlemeler genellikle katılım bankacılığı sahasında faaliyet gösteren kurumları önemli düzeyde bağlamakta ve etkilemektedir. Bahse konu kuruluşlar bu başlık altında ele alınmıştır.

1.3.5.1. İslam İşbirliği Teşkilatı (OIC)

İslam İşbirliği Teşkilatı (OIC), dört kıtadan 57 devletin üye olduğu, Birleşmiş Milletler'den sonraki en büyük ikinci organizasyondur. Teşkilat, dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan Müslümanların ortak sesi olarak İslam ülkelerinin çıkarlarını ve güvenliğini sağlama misyonu ile hareket etmektedir. Teşkilat, İsrail işgalindeki Mescid-i Aksa'nın zarar görmesinin ardından 1969 yılında Fas Krallığının başkenti Rabat'ta yapılan tarihi zirvede alınan karar neticesinde kurulmuştur. 1970 yılında ilk toplantı yapılarak Cidde'de daimî bir sekreterliğin kurulmasına karar verilmiştir. 1972 yılında yapılan toplantı sonrasında ilk karar "üye ülkelerin dayanışma ve iş birliğinin güçlendirilmesi amacı" şeklinde alınmıştır. İİT bünyesinde aktif rol oynayan Ekonomi ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi, Enformasyon ve Kültürel İşler Daimi Komitesi, Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi ve Uluslararası İslami Fıkıh Akademisi organları bulunmaktadır (OIC, 2020).

1.3.5.2. İslam Kalkınma Bankası (IDB)

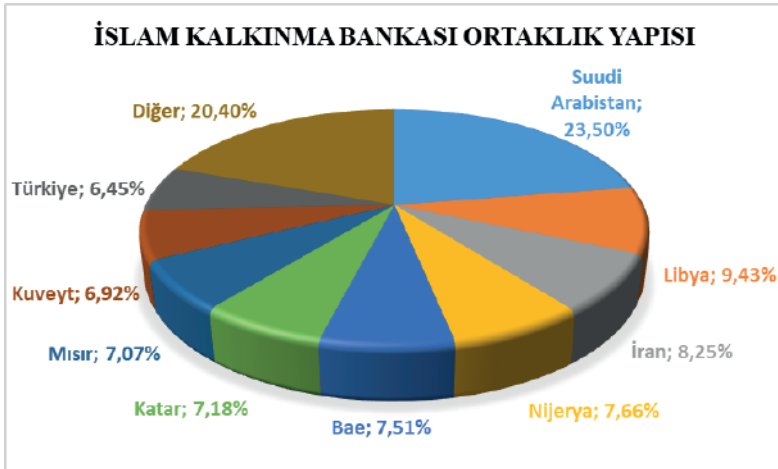
İslami Kalkınma Bankası (IDB-İslamic Development Bank), 1975 yılında Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde kurulmuştur. İsla-

mi Kalkınma Bankasının temel misyonu, üye ülkelerde ve dünyada bulunan Müslüman toplulukların sosyal ve ekonomik kalkınmasını sağlayarak bireylerin hayat standartlarını iyileştirmektir. Bu misyonu gerçekleştirmek için IDB genellikle (IDB, 2020) ;

- Ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması için kalkınma yatırımları,
- Ekonomik ve sosyal ilerlemenin sağlanması için eğitim olanaklarının artırılması ve yatırımlar,
- Uluslararası iş birliğine dayalı ortaklık ve yatırımlar,
- Üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari iş birlikleri yapar.

Türkiye'nin de ortaklığının bulunduğu IDB'nin ortak ülke sayısı 57'dir. Merkezi Cidde'de olmakla beraber, başka ülkelerde de bölge ofisleri bulunmaktadır (IDB, 2020). Aşağıda Grafik 1.2'de İslam Kalkınma Bankası'na üye ülkelerin ortaklık yapısı yer almaktadır:

Grafik 1.2: İslam Kalkınma Bankası Ortaklık Yapısı

Kaynak: Isdb

1.3.5.3. İslami Finans Kuruluşları İçin Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI)

İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kurumu, 1991 yılında İslami finans ürün ve hizmetlerinin uygulamasındaki ilke ve esasların belirlenmesi, yenilikçi ürünlerin sunulması, muhasebe standartların oluşturulması amacıyla düzenleyici bir kurum olarak (AAOIFI-Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions) kurulmuştur. Bu kurum, İslam ilkelerine uygun faaliyet gösteren mali kurumların ihtiyaç duyduğu mevzuat altyapısını ve standartları oluşturması bakımından, ülkeler tarafından kabul görmüştür. IDB, Kuwait Finance House ve Dallah Al-baraka Group kurucu ülkeler arasında yer almaktadır. AAOIFI'nın üyeleri arasında çeşitli ülkelerden merkez bankaları ve düzenleyici otoriteler, finansal kuruluşlar, denetim ve muhasebe firmaları ile hukuk firmaları bulunmaktadır (Anon, 2018: 23).

AAOIFI fıkıh hükümleri çerçevesinde aşağıdaki konuları hedef edinmiştir:

1. Faizsiz finans kurumlarının faaliyetleri ile alakalı muhasebe, denetleme ve bankacılık çalışmaları anlayışını geliştirmek.
2. Faizsiz finans kurumlarının faaliyetleri ile alakalı muhasebe ve denetleme anlayışı çerçevesinde eğitim, konferans ve sempozyumlar düzenlemek, çeşitli yayınlar çıkarmak, araştırma raporları hazırlamak.
3. Faizsiz finans kurumları için muhasebe ve denetim standartları hazırlayıp yayınlamak ve bunları açıklamak.
4. Faizsiz finans kurumlarının faaliyetleri ile muhasebe ve denetleme uygulamaları ve anlayışları konusunda meydana gelen gelişmeleri takip edebilmek amacıyla faizsiz finans kurumları için hazırlanan muhasebe ve denetleme standartlarını inceleyip gerekli değişiklikleri yapmak.
5. Faizsiz finans kurumlarının özellikle; bankacılık, yatırım ve sigorta işlemleri uygulamalarıyla ilgili faaliyetleri hakkındaki açık-

lamaları ve yol gösterici ilkeleri hazırlamak, yayınlamak, gözden geçirmek ve tashih etmek.

6. Faizsiz finans kurumlarının, bankacılık, yatırım ve sigorta işlemleri uygulamalarıyla ilgili faaliyetleri hakkında kurulun hazırladığı muhasebe ve denetim standartlarının, açıklamaların ve yol gösterici ilkelerin; konuyla ilgili denetim organları, faizsiz finans kurumları, faizsiz finans alanında faaliyet gösteren diğer kurumlar ve muhasebe bürolarının tamamı tarafından kullanılması ve uygulanması için çalışmak (Anon, 2018: 25).

AAOIFI'nın kuruluşu ile birlikte yeni geliştirilen İslami finansal enstrümanlar, İslam hukukundan ödün verilmeden AAOIFI'nın belirlemiş olduğu standartlara uygun bir şekilde uygulamaya alınmıştır. Ayrıca AAOIFI'nın kurulması ile birlikte İslami finansal kurumların bünyesinde bulunan danışma kurullarının iş yükü azalmış, benzer finansal ürünler ve uygulamalar arasında yeknesaklık sağlanmıştır (Vinnicombe, 2010: 55–65).

1.3.5.4. İslami Finansal Hizmetler Komitesi (IFSB)

Merkezi Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur'da bulunan İslami Finansal Hizmetler Komitesi (IFSB-Islamic Financial Services Board) 2003 yılında faaliyete başlamıştır. IFSB, İslami finansal piyasalarda faaliyet gösteren bankacılık, sermaye piyasası ve sigortacılık sektörüne yönelik yol gösterici ilke ve standartları belirleyen bir uluslararası kuruluştur. IFSB, bu ilke ve standartları belirlerken İslam hukukuna uygun bir şekilde yenilikler getirerek İslami finansın gelişimine ciddi katkıda bulunmaktadır (IFSB, 2020). Özellikle sektöre katkı sağladığı alanlar risk yönetimi, kurumsal yönetim ve diğer düzenlemelerdir (Iqbal ve Mirakhor, 2011: 21).

IFSB'nin odaklandığı hedefler aşağıda yer almaktadır (IFSB, 2020):

- İslam hukukuna uygun bir şekilde yeni uluslararası standartlar getirerek İslami finansın gelişimini teşvik etmek.

- İslami finans sektöründe faaliyet gösteren kurumların denetim ve düzenlemeleri hususlarında rehberlik yapmak.
- Üye ülkelerdeki İslam hukuku çerçevesinde para piyasası ve finansal piyasaların istikrarı ve güvenilirliği için standartlar yapan kuruluşlar ile iş birliği yapmak.
- İşbirliklerin etkin bir şekilde yürütülmesi ve risklerin iyi yönetilmesi için teşvikler sağlamak.
- İslami finansın gelişimi için üye ülkeler arasında iş birliklerini teşvik etmek.
- İslami finans sahasında çalışan personelin kalitesini arttırmak için eğitim planlamaları yapmak.
- İslami finans sektörüne yönelik araştırmalar ve yayınlar yapmak.
- İslami finans sektörüne yönelik veri tabanı oluşturmak.

Haziran 2020 itibarıyla, IFSB'nin 57 ülkede faaliyet gösteren 187 üyesi bulunmakta olup bunların 79'u düzenleme ve gözetim yetkisine sahip kuruluş, 9'u uluslararası organizasyon ve 99'u diğer kuruluşlardan (finans kuruluşları, profesyonel firmalar, endüstri birlikleri ve borsalar) oluşmaktadır (IFSB, 2020).

1.3.5.5. Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Kurumu (IILM)

Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Kurumu (IILM-International Islamic Liquidity Management Corporation), üye ülkelerin likidite ihtiyaçlarını İslam hukukuna uygun bir şekilde tedarik etmek amacıyla kurulan uluslararası bir organizasyondur. 25 Ekim 2010'da kurulan IILM, İslami finans sahasında faaliyet gösteren kurumlar için İslam hukukuna uygun finansal ürünler düzenlemeyi ve ihraç etmeyi hedeflemektedir (IILM, 2020). IILM'nin en önemli amaçlarından birisi, İslami finansal kuruluşlara likidite sağlamasıdır. IILM'nin bünyesinde bulunan sukûklar genellikle A notuna sahip olup uluslararası piyasalarda ciddi rağbet görmektedir. Bu sayede uzun vadeli finansman erişimine ulaşmak kolaylaşmıştır (Çetin, 2017: 60).

IILM mevcut üyeleri Endonezya, Malezya, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Lüksemburg, Mauritius, Nijerya ve Türkiye'dir. IILM'nin temel hedefleri şunlardır (IILM, 2020) :

- IILM'nin değişen likidite ihtiyaçlarını karşılamak için İslam hukuku ile uyumlu finansal enstrümanlar geliştirmek ve uluslararası likidite yönetimini kolaylaştırmak.
- Ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde sağlam likidite yönetimi altyapısı oluşturmak için bölgesel ve uluslararası iş birliklerini geliştirmek.
- Yönetim Kurulunun önerebileceği diğer hedefleri gerçekleştirmek.

1.3.5.6. Uluslararası İslami Derecelendirme Ajansı (IIRA)

İslami Uluslararası Derecelendirme Ajansı (IIRA- Islamic International Rating Agency), İslami finansal piyasalarda faaliyet gösteren kurumların bağımsız değerlendirmesini yapmak amacıyla faaliyet gösteren bir finansal derecelendirme kuruluşudur. IIRA, başta İslam İşbirliği Teşkilatı üyeleri olmak üzere diğer üye ülkelerde bulunan sermaye piyasalarına vermiş olduğu derecelendirme notları ile o kuruluşların gelişimine ve dünya çapında ivme kazanmasına katkı sağlamaktadır. IIRA, İslami Kalkınma Bankası'nın (IDB) çabaları ile İslami finansın desteklenmesi için bir altyapı desteği sağlama amacıyla kurulmuştur. Merkezi Bahreyn Krallığında bulunan IIRA, 2005 yılında faaliyetlerine başladı (IIRA, 2020). IIRA'nın hedefleri aşağıdaki gibidir (Kettell, 2020: 88):

- Finansal araçları geliştirmek için çeşitli yöntemler geliştirmek.
- Finansal enstrümanların ve uygulayıcıların İslam hukukuna uygunluğu hususunda görüş belirtmek.
- Sektörde faaliyet gösteren kuruluşların ve finansal araçların risk analizlerini yaparak bölgesel ve uluslararası finansal piyasalardaki gelişimine yardımcı olmak.

- Sektördeki kuruluşların danışma kurullarının İslam hukukuna uygunluğunu denetlemek ve görüş bildirmek.
- Sektöre yönelik çeşitli araştırmalar ve analizler yapmak.

1.3.5.7. Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM)

Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM-International Islamic Financial Market), İslam Kalkınma Bankası, Autoriti Monetari Brunei Darussalam (eski adıyla Maliye Bakanlığı Brunei Darussalam), Bank Endonezya, Bank Negara Malaysia, Bahreyn Merkez Bankası ve Sudan Merkez Bankasının ortak girişimi ile 2002 yılında Bahreyn’de kurulmuştur (IIFM, 2020).

IIFM’nin başlıca ana hedefleri şu şekildedir (Iqbal ve Mirakhor, 2011: 23) :

- İslami bankaların düzenleyici otoriteleri arasında iş birliğini geliştirmek.
- İslami enstrümanların vade yapısını genişleterek likidite sorununu çözmek.
- İslami para ve sermaye piyasalarının tanıtımını ve gelişimini arttırmak.
- Sermaye piyasası ürünleri ile sukûkların uluslararası piyasalardaki birincil ve ikincil piyasalardaki gelişimine katkı sağlamak.
- İslami bankalar arasındaki ve uluslararası bankalar arası işlemlerde yapılan emtia murabaha işlemleri hususunda anlaşmalar yapmak.

1.4. Türkiye’de Katılım Bankacılığı

Dünyada genellikle “İslami Bankacılık” ismiyle bilinen faizsiz sistem, Türkiye’de katılım bankacılığı adı altında isimlendirilmektedir. Türkiye’de katılım bankacılığının tarihsel sürecine bakıldığında zaman genellikle literatürde Özel Finans Kurumları (ÖFK) ile bu sürecin başladığı ele alınmaktadır. Hâlbuki ÖFK’ler her ne kadar

modern anlamdaki ilk faizsiz finans kurumları olsalar bile bu kurumlardan önce dikkate alınması gereken örnekler de vardır. Türkiye'deki katılım bankacılığının tarihsel süreci, kuruluş nedenleri, hukuki yapısı ve çalışma yöntemleri bu başlık altında incelenmiştir.

1.4.1. Türkiye'de Katılım Bankacılığının Tarihsel Gelişimi

Türkiye'de ilk katılım bankacılığı uygulama örneklerine Adapazarı İslam Ticaret Bankası (1913) ve Devlet Sanayi İşçi ve Yatırım Bankası'nda (1975) rastlanılmaktadır. Bu bankalar, ilk faaliyetlerine başladıkları yıllarda, faizsiz finans felsefesine uygun bir şekilde kurulmuşlardır. 1913 yılında Adapazarı'nda faaliyete başlayan Adapazarı İslam Ticaret Bankası, kuruluş sözleşmesinde İslam hukuku esaslarına göre faaliyetlerini icra edeceğini beyan ederek reel sektörü destekleme amacıyla kurulmuştur. 1934'te merkezi Adapazarı'ndan Ankara'ya taşınmış ve 1937'de adı "Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi" şeklinde değiştirilmiştir. Akabinde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) tarafından 1997 yılında mali sıkıntılar sebebiyle faaliyetlerine son verilmiştir (Görmüş, 2018: 93; Özdemir ve Aslan, 2017: 17–19). İlgili banka bir katılım bankası şeklinde kurulmuş olmasına rağmen zamanla faizli bir bankaya dönüşmüştür (Atar, 2017: 1039).

Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB), kamu tarafından Türkiye'de kurulan faizsiz finans kuruluşlarından bir diğeridir. Birikimlerini faizsiz sistemde değerlendirmek isteyenlere hizmet amacıyla 1975 tarihinde kurulan DESİYAB, faaliyetlerinde kâr ortaklığı ilkesine göre yurt dışında çalışan işçilerin fonlarını yönetmek ve halkın birikimlerini İslami esaslara uygun işletmeyi amaçlamıştır. Faaliyetlerini 1978 yılına kadar sürdüren DESİYAB, dönemindeki faizsiz bankacılık sektörüne katkı sağlayan en önemli kurumsal girişim olarak kabul edilebilmektedir (Bulut ve Er, 2012: 24–25; Görmüş, 2018: 94–95).

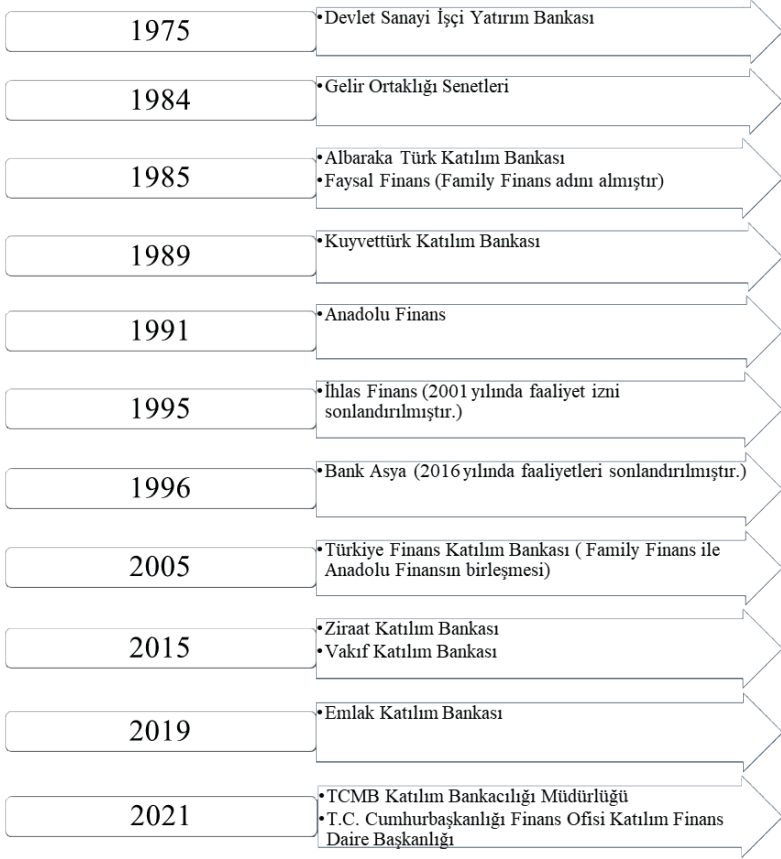
DESİYAB sonrası faizsiz finans uygulamalarından bir diğeri 1980'li yıllardaki Gelir Ortaklığı Senetleri (GOS)'dir. 1984 yılında kurulan Kamu Ortaklığı Fonu (KOF) aracılığıyla ihraç edilen GOS'lar 1984 yılında Boğaziçi Köprüsü'nün inşaatı için, 1985 yılında ise Keban Barajı için ihraç edilmiştir (Yatbaz, 2020: 25). Bununla birlikte,

aynı yıllarda Türkiye, ekonomik ve finansal istikrarın sağlanması için başta Suudi Arabistan ve Kuveyt olmak üzere, zengin körfez ülkeleri ile güçlü ilişkiler ve ekonomik bağlar kurmaya başlamıştır. O zamanın siyasi otoritesi körfez ülkelerinin yatırım yapması için ciddi teşvikler vererek birçok girişimde bulunmuştur. Özellikle ilgili ülkelerin faizsiz finans kurumlarına yatırım yapabilmeleri için mevzuat ve hukuki alt-yapı oluşturulmuştur (Abdul-Rahman, 2014: 250).

1983 yılında ÖFK'lerin kurulmasına izin veren mevzuatın akabinde 1985 tarihinde yasal süreçler tamamlanmış ve Türk-Arap ortaklığında Türkiye'deki ilk faizsiz banka olan Albaraka Türk Finans Kurumu A.Ş. kurulmuştur (Temizcan, 2019: 82–83). Aynı yıl içerisinde bir diğer faizsiz banka Faysal Finans kurulmuştur. 1989 tarihinde Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş., 1991 tarihinde Anadolu Finans Kurumu A.Ş., 1995 tarihinde İhlas Finans Kurumu A.Ş. ve 1996 tarihinde Asya Finans Kurumu A.Ş. kurulmuştur (Döndüren, 2008: 16). 1999 tarihinde Özel Finans Kurumları, Bankacılık Kanunu ile kanun kapsamına alınmıştır. 2001 krizi akabinde özel finans kurumları için yeknesaklığı sağlamak ve düzenleyici bir çerçeve oluşturmak amacıyla Özel Finans Kurumları Birliği oluşturulmuştur. 2001 krizinde İhlas Finans'ın karşı karşıya kaldığı likidite krizi nedeniyle BDDK faaliyetlerini sonlandırmıştır. Faysal Finans hisselerinin yabancılara satılması ile isim değişikliğinde giderek Family Finans ismini almış; akabinde 2005 yılında Anadolu Finans Kurumu ile birleşerek Türkiye Finans Katılım Bankası ismi ile faaliyetlerini sürdürmüştür. Aynı yılda 5411 sayılı Bankacılık Kanununun yasalaşması katılım bankaları için büyük bir atılım getirmiştir. Bu mevzuat ile özel finans kurumlarının ismi “Katılım Bankası” adı ile değiştirilmiş ve mevduat bankaları ile aynı ayrıcalıklara ve statüye sahip olmuşlardır. 2015 yılında ise Bank Asya TMSF'ye devredilmiş ve 2016 yılında faaliyet izni iptal edilmiştir. 2015 yılında Ziraat Katılım Bankası hizmete açılmıştır. 2016'da ise Vakıf Katılım Bankası hizmete açılmıştır. Son olarak Emlak Katılım Bankası 2019 yılı itibarıyla açılmış olup Türkiye'de İslami finans alanında 2019 yılı itibarıyla 6 katılım bankası faaliyet göstermektedir (Aysan ve Öztürk, 2018: 37-38; Öztürk, 2019: 35–36).

Türkiye’de katılım bankalarının tarihsel süreci Şekil 1.4’te sunulmuştur:

Şekil 1.4: Katılım Bankalarının Tarihsel Süreci

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının 2020/03 dönemi itibarıyla bilançoları aşağıdaki Tablo 1.5’te yer almaktadır. Tablo’da yer alan verilere göre birçok kalemdede Kuveyt Türk Katılım Bankası’nın sektörün en büyüğü olduğu görülmektedir. Kuveyt Türk’ü, Türkiye Finans ve Albaraka Türk takip etmektedir.

Tablo 1.4: Türkiye'de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları (Bin TL)

	Albaraka Türk Katılım Bankası	Emlak Katılım Bankası	Kuveyt Türk Katılım Bankası	Türkiye Finans Katılım Bankası	Vakıf Katılım Bankası	Ziraat Katılım Bankası
Kuruluş Yılı	1984/1985*	2018/2019*	1989	2005	2015/2016*	2015
Fonlar	Tp	4.452.669	38.903.245	18.805.726	12.363.857	22.534.299
	Yp	35.779.164	6.026.495	80.436.904	41.159.518	19.881.779
	Top.	52.358.485	10.479.164	119.340.149	59.965.244	42.416.078
Kullanılan Fonlar *	42.257.911	10.401.937	78.932.714	51.268.622	29.164.766	40.973.862
Tasfiye Olunacak Alacaklar (Net)	1.931.185	188.322	2.576.909	2.722.605	695.133	1.171.769
Toplam Aktif	68.394.784	16.264.560	153.119.720	80.648.241	53.293.774	54.212.620
Öz Varlık	3.972.201	1.219.707	7.532.043	5.347.385	4.634.746	3.626.159
Net Kâr**	137.716	48.392	1.036.056	590.666	567.147	511.345
Personel Sayısı	3.618	633	5.977	3.699	1.528	1.234
Şube Sayısı	229	30	435	314	111	102

* İlk tarih kuruluş, ikinci tarih ise faaliyet izni alma tarihini göstermektedir.

Kaynak: TKBB

1.4.2. Türkiye’de Katılım Bankacılığının Kuruluş Nedenleri

Katılım bankacılığının kuruluşunun arka planında birçok neden yatmaktadır. Bu nedenler dini, ekonomik ve sosyal nedenler şeklinde literatürde yer almaktadır. İslam inancına sahip bireyler dinin gerektirdiği ölçütlerde ekonomik hayatlarını dizayn etmek durumundadırlar. Bu ölçütler içerisinde faiz yasağı İslam’ın temel esaslarından birisidir. Faiz yasağı, bireyleri sermayelerini değerlendirecekleri ve sermaye talep edecekleri faizsiz alternatif kurumlar aramaya teşvik etmiştir. Bu arayışlar neticesinde katılım bankacılığı kavramı ortaya çıkmıştır. Katılım bankacılığının ortaya çıkması ile birlikte zenginleşen Müslüman toplumlar sermayelerini bu bankalarda değerlendirmeye başlamıştır. Bunun sonucunda da faizsiz işlem yapan kurumlar hızlı bir şekilde artmaya ve sektör büyümeye başlamıştır. Aynı zamanda bu bankaların kâr-zarar paylaşımını esas alan sistemleri faizli ekonomik sisteme alternatif oluşturmuştur. Faizsiz ekonomik sistemin gelişmesi sayesinde gelir adaletsizliği engellenmekte ve sermayenin belirli kesimde toplanmasının önüne geçilmektedir. İslam’ın temel inanç esasları ile uyumlu olan bu durum alternatif bankacılık olan katılım bankacılığı sisteminin kuruluşunu hızlandırmıştır. Katılım bankacılığı sayesinde sosyal sorumluluk ve sosyal refah artmıştır.

1.4.3. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Katılım Bankalarının Amaçları

Katılım Bankacılığı, İslam fihri ilkelerine uygun bir şekilde finansal hizmetler sunan bir bankacılık sistemidir. İslam fihrihina göre faizli işlemlerden uzak durmak; sözleşmelerde garar, kumar ve helal olmayan malların ticareti gibi hususların olmaması gerekmektedir (Zulkhibri vd., 2019: 188). Katılım bankacılığı sistemi, ekonomik refahı gerçekleştirmek için yeryüzünün imar ve islahını sağlayarak iyi, temiz ve helal olan her şeyi insanoğlunun istifadesine sunmayı amaçlamaktadır (Karadâğı, 2018: 8). Sistemin özü, fakiri gözeterek adaleti tesis eden, krizlerden uzak ve emeğe kıymet veren bir mekanizmadır (Çapak, 2018: 11). Katılım bankaları, düşünce

felsefesini İslam'dan alarak yoksulluğun azaltılıp fırsat eşitliğinin sağlanması hususunda önemli görevleri ifa etmektedir. Sistemin temelinde faizsizlik, kâr/zarar ortaklığı, adaletin tesisi, yardımlaşma, üretimi teşvik gibi özellikler yatmaktadır (Özdemir, 2018: 94). Katılım Bankacılığı felsefesinin temelinde ilahi mesajların bulunması, insanoğlunu bir taraftan çalışıp kazanmaya teşvik ederken diğer taraftan dünyevi hırslarını dizginlemesini sağlamaktadır.

Katılım bankalarının finansal aktivitelerinin yanında sosyal adaletin tesisi hususunda temel amaçları vardır. Sosyal adaletten murad, hayatın nimet ve külfetlerini, kâr ve zararlarını, avantaj ve dezavantajlarını toplumun her kesimi arasında dağıtarak problemleri çözmektir (Orman, 2018: 7). Sosyal adaletin inşasındaki temel amaçlar şu şekildedir (Tabakoğlu, 2013: 87-91) :

- İsrafın Bertaraf Edilmesi: Müslüman insan aşırıktan kaçınarak itidalli davranmalıdır. Bundan dolayı israf ve savurganlığın yasak olduğu şuuru ile hareket etmelidir. Kapitalizmin temel gayesi olan kitlesel üretim ve tüketim, israfın günümüzdeki başlıca problemlerinden biridir. İslam ekonomisi israf kültüründen uzak üretim ve tüketimi öngörmektedir.
- Servetin Yaygınlaştırılması ile Adil Gelir Dağılımı: Katılım bankaları büyük mülkiyetlerin oluşum sürecine karşı bir duruş sergilemektedir. Bu sosyal adaletin temel prensiplerinden biridir. Servet temerküz etme, sermayenin belli ellerde toplanması emeğin aleyhine olan bir süreç olup sosyal dengeyi bozmaktadır. İslam'ın öngördüğü temerküz değil infaktır. Sermaye temerküzünü önleyen infakın başında da zekât gelmektedir. Zekât sayesinde servet ve mülkiyet yaygınlaşmakta ve toplum içerisinde sosyal adalet tesis edilmektedir.
- Bağımsızlığın Sağlanması: İktisadi bağımsızlık her şeyden önce kendine yeten ve başka devletlere bağımlı olmayan faaliyetlerin sonucudur. Katılım bankaları sayesinde devletler, kaynaklarını israf etmeden uygun üretim ve finansal yatırımlar sayesinde güçlü noktalara ulaşırlar. Bu sayede toplumsal refah ve adaleti tesis ederler.

- İktisadi İstikrar: İslam iktisadının olduğu ülkelerde, enflasyon ve işsizliğin olumsuz etkileri yoktur. Enflasyon gelir dağılımını bozarak mülk ve sermaye sahiplerinin gelirlerini artırırken emek gelirlerini düşürür. Emegi ile geçinenler enflasyonist ortamlarda her geçen gün ekonomik olarak kötüye gider. Aynı şekilde işsizlik de emek üzerinde yıkıcı bir etki yaparak sosyal yaşamda ciddi olumsuzluklara yol açar. Enflasyon ve işsizliğin olduğu ortamlarda üretim ve yatırım çok düşük seviyelerde kalmaktadır.

1.4.4. Türkiye’de Katılım Bankacılığının Hukuki Yapısı

Faizsiz finansın Türkiye’de kurulmasının hukuki zemini 16.12.1983 tarih ve 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile oluşturulmuştur. Verilen bu kararın akabinde, Hazine Müsteşarlığının ve T.C. Merkez Bankası’nın tebliğleri ile mevzuat altyapısı kurulmuştur. Özel Finans Kurumlarının kuruluş ve denetim süreçleri, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı ve TCMB’nin gözetiminde ve diğer ilgili resmi kurumların denetimindedir (Görmüş, 2018: 95; Yatbaz, 2020: 27–28).

1999 yılı ÖFK’ler için önemli bir dönüm noktası olmuştur. 4389 sayılı Bankalar Kanunu ve 4491 sayılı Kanun ile bu kurumlar bankalar kanunu kapsamına alınmıştır. 2005 tarihinde ise 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun yürürlüğe girmesi ile birlikte ÖFK’lerin isimleri değiştirilmiş ve “Katılım Bankası” ismi kullanılmaya başlanmıştır. 5411 sayılı Bankacılık Kanununun yanı sıra katılım bankaları 6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanununa tabidirler. (Yatbaz, 2020: 28–29).

1.4.5. Türkiye’de Katılım Bankalarının Çalışma Yöntemleri

Katılım bankaları fon toplama, fon kullandırma ve faizsiz bankacılık hizmetleri sunmaktır. Bütün bu işlevler İslam hukuku kuralları dairesi çerçevesinde şekillenmiştir. İslam hukukunda yer alan iktisat kaideleri faizsizlik ilkesi başta olmak üzere kâr/zarar paylaşımını esas alan; garar, kumar, gabin, faiz ve yasaklı ürünlerin (alkol,

domuz ürünleri vb.) ticaretinden uzak duran temellere dayanmaktadır. Bu minvalde katılım bankaları bahse konu ilkelerden taviz vermeden fon toplama, fon kullandırma ve bankacılık hizmetleri vermektedirler. Sistemin sürdürülebilirliği açısından fon toplama yöntemleri ön plana çıkmaktadır. Fonun eksik olduğu durumda fon kullandırma ve bankacılık hizmetleri aksayabilmektedir. Gerek fon toplama gerekse fon kullandırma yöntemlerinde katılım bankalarının kendilerine has özellikleri bulunmaktadır. Bu başlık altında katılım bankacılığında fon toplama, fon kullandırma ve bankacılık hizmetleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

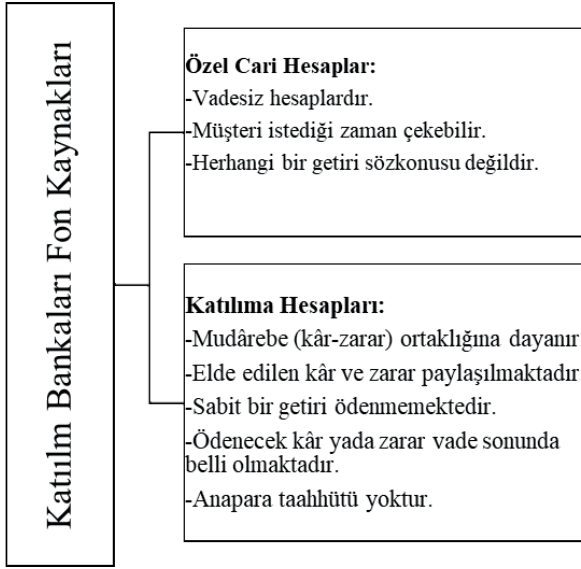
1.4.6. Katılım Bankacılığında Fon Toplama Yöntemleri

Katılım bankalarının finansal piyasalar içerisindeki en büyük rolleri, tasarruf sahiplerinin ellerinde bulunan âtıl fonları sermaye ihtiyacı olan yatırımcıların kullanımına sunmaktır. Fon toplama faizsizlik esaslarına uygun, kâr paylaşımına dayalı ve spekülâtif işlemler barındırmayan bir yöntemdir. Katılım bankalarının en temel fon toplama yöntemi katılım fonlarıdır. Katılım fonu özel cari hesaplar ve katılma hesaplarından oluşmaktadır. Özel cari hesaplarda herhangi bir vade ve getiri söz konusu değildir. Banka bir anlamda emanetçi kasa görevi görmektedir. Katılma hesaplarında ise belirli bir vade söz konusuysen herhangi bir sabit getiri garantisi olmadığı gibi anapara geri ödeme garantisi de yoktur. Zira kâr ve zarar esasına dayalı olan bu hesaplardaki fonların işletilmesi sonucunda kâr elde edileceği gibi zarar da edilebilir. Zarar edilmesi durumunda anaparanın altında bir geri ödeme yapılması söz konusu olabilir.

Katılım bankaları, özel cari hesaplar ve katılma hesapları dışında yatırım vekâleti hesapları, özkaynaklar, dışarıdan elde edilen sendikasyon kredisi, sukûk gibi farklı yöntemlerle de fon sağlamaktadır; ancak bu fon kaynakları konjonktürel olarak geliştirildiği için burada katılım bankalarının en önemli fon kaynaklarını oluşturan özel cari hesaplar ve katılma hesapları ele alınmıştır (Dinç, 2017: 68; Görmüş, 2018: 44).

Katılım bankaları, cari ve katılma hesaplar ile piyasadan fon toplamakta olup temel özellikleri Şekil 1.5'te yer almaktadır:

Şekil 1.5: Katılım Bankaları Fon Kaynakları

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

1.4.6.1. Özel Cari Hesaplar

5411 Bankacılık Kanununun 3. maddesine göre özel cari hesaplar; “Katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesaplardır” (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu). Özel cari hesap, faizsiz açılan hesaplardır. Katılım bankası bu paraları kullanmakta; ancak herhangi bir kâr payı vermemektedir. Fon sahibi, parasını istediği zaman çekilebilmektedir (A. Bayındır, 2007: 256). Özel cari hesaplar katılım bankaları için maliyetsiz bir kaynaktır (Dinç, 2017: 67).

Müşteriler, cari hesapları genellikle tasarruflarını güvenli ve İslami prensiplere uygun bankada tutma, kısa vadeli finansal ödemelerini ve para transferlerini yapabilme gibi kâr amacı gütmeyen amaçlar için kullanmaktadır (Özsoy, 2012: 139). Cari hesaplardaki ilgili bakiyeler istenildiği zaman katılım bankasından çekebilmektedirler. Cari hesaplar Türk lirası, döviz (Dolar, Euro, Riyal vb.) ve kıymetli maden (Altın, Gümüş vb.) cinsinden açılabilir.

Katılım bankalarında açılan cari hesaplar, genellikle kasa işlevi gören ve müşterilerin tasarruflarını sakladıkları hesaplardır. Müşterilerin bu hesaplardan herhangi bir kâr ve zarar beklentisi bulunmamaktadır.

1.4.6.2. Katılma Hesapları

5411 Bankacılık Kanununun 3. maddesine göre katılma hesabı; “Katılma hesapları, katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplardır” (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu).

Katılma hesapları, kâr ve zarara katılma (mudârebe) hesabı şeklinde de isimlendirilmektedir. Ortaklık kurmak amacıyla fon sahiplerinden toplanan paraların takibi katılım hesaplarında yapılmaktadır. Katılım hesaplarından hesap sahiplerine önceden belirlenmiş bir kâr taahhüdünde bulunulmaz. Hesap sahipleri de vade sonunda ne kadar kâr elde edeceğini ya da zarar edeceğini bilmektedir. Hesap sahipleri sadece, fonların işletilmesi sonucu elde edilen kârdan pay elde ederler (A. Bayındır, 2007: 257; S. Bayındır, 2015: 57).

Katılım bankalarının toplamış olduğu fonların temel kaynağı katılma hesaplarından oluşmaktadır. Fonların en fazla toplandığı ürün olan katılma hesapları mudârebe ortaklığına (emek-sermaye) göre açılmaktadır. Tasarrufunu katılım bankasına yatıran kişi rabb’ul maldir. Yani paranın asıl sahibidir. Katılım bankası ise emek

ve uzmanlığı ile müşterinin bankaya yatırmış olduğu tasarrufları işleten taraftır. Yapılan ortaklık sonucunda kâr veya zararlar taraflar arasında paylaşılmaktadır (S. Bayındır, 2007a: 23–24; Görmüş, 2018: 45) .

1.4.7. Katılım Bankacılığında Fon Kullandırma Yöntemleri

Katılım bankacılığında müşterilerden toplanan fonlar çeşitli yöntemlerle fon talebinde bulunanlara kullandırılmakta ve fon kullandırma sonucunda elde edilen kâr veya zararlar fon sahibi müşteriler ile paylaşılmaktadır. Fon kullandırılırken faizsizlik prensiplerinden ödün verilmemekte, kâr-zarar ve risk paylaşımı esas alınmaktadır. Fon kullandırma yöntemlerinin her birisinin kendine özgü çalışma mekanizması bulunmaktadır. En sık kullanılan yöntem murabaha olmasına rağmen mudârebe, müşâreke ve icare de zaman zaman kullanılmaktadır. Selem, istisna, karz-ı hasen yöntemleri ise daha nadir kullanılan yöntemlerdir.

Katılım bankaları fon kullandırma yöntemlerinde, fon ve proje-ye destek talebinde bulunanların sadece kredi itibarına bakmamakta, projenin İslam hukuku ve etik ilkelere uygunluğunu da mutlaka kontrol etmektedir. Destekledikleri projenin toplumsal refaha ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya olan katma değerinin ne düzeyde olduğu dikkate alınmaktadır. Katılım bankalarının doğaları gereği kullandıkları fonlarda adalete ve toplumsal eşitliğe katma değer sağlaması beklenilmektedir.

1.4.7.1. Murabaha

Murabaha, sözlükte “artma, kâr, ticari kazanç” anlamına gelmektedir. Uygulamada ise herhangi bir malın maliyetine belirli bir miktar kâr eklenerek satılmasıdır (Dönmez, 2006: 148). Murabaha, katılım bankacılığının fon kullandırma yöntemlerinde en sık kullanılan finansman yöntemlerinden biridir. Katılım bankaları bu yöntemi, kurumsal ve bireysel finansman desteği şeklinde yapmaktadır. Murabaha finansmanının temelinde ticari bir mal, hak veya hizmet alım satımı söz konusudur. Banka, müşterisinin talep etmiş

olduğu bir mal veya hizmeti satıcıdan peşin bedellerle almakta ve üzerine kârını ekleyerek vadeli bir şekilde müşterisine satmaktadır (S. Bayındır, 2007a: 25; Canbaz, 2019: 22; Tunç, 2010: 135).

Murabaha işlemlerinde bir mal ya da hizmetin alınmasında sermayesi yetersiz olanların katılım bankalarına müracaat ederek ilgili mal ve hizmetin kendileri adına satın alınmasını istemeleri ile süreç başlamaktadır. Müşterinin ilgili talebini değerlendiren katılım bankası, İslam hukukuna ve katılım bankacılığı prensiplerine aykırı bir durum yoksa daha önceden belirlediği kâr payı oranı ile vadeli bir şekilde malı müşteriye satmaktadır. İslam hukukunda yer alan klasik murabaha işlemlerinde alıcı ve satıcının arasında yapılan bir akit söz konusu iken katılım bankalarının yaptıkları çağdaş murabaha işlemlerinde taraflar arasında katılım bankası da yer almakta ve üçlü bir akit bulunmaktadır (S. Bayındır, 2005: 77–78; Durmuş, 2011: 59).

1.4.7.2. Mudârebe

“Darb” kelimesinden türetilen mudârebe, sözlükte “yol tepmek” anlamına gelmektedir. Uygulamada ise bir tarafın sermayesini, diğer tarafın emeğini koymasından oluşan ortaklıktır. Bir tarafın sermayesini işletme arzusu, diğer tarafın da bilgi, tecrübe ve deneyimlerini ticarete kullanma arzusu mudârebe ortaklığı ile bir araya gelmektedir (Kallek, 2005: 359–360). Katılım bankacılığının kuruluşunun temel felsefesini oluşturan mudârebe uygulamada çok sınırlı bir yere sahiptir.

İslamiyet, faiz ile tek taraflı rizikoya dayanan rant geliri ve her türlü emeksiz kazancı yasaklarken kâra büyük önem vermiş, mudârebe ile iki taraflı riske dayanan emek-sermaye ortaklıklarını teşvik etmiştir (Tabakoğlu, 2013: 120). Sözleşme ile kurulan mudârebe ortaklığında sermaye sahibi rabbü'l-mâl olarak isimlendirilirken emek sahibi mudârib adıyla anılmaktadır. Mudârebe işleminde katılım bankası, müşterinin sunmuş olduğu projeye yatırım için nakit desteği sağlayarak ortaklık kurmaktadır. Katılım bankası sermaye riskini üstlenirken müşteri emeğini ve tecrübesini ortaya koyarak

yatırım yapılan projeden kâr elde etmeyi arzulamaktadır. Projenin her aşamasındaki kontrol ve yönetsel sorumluluk müşteriye ait olmaktadır. Ortaklık kurulmadan önce her iki tarafın da yapılan bu projedeki payları daha önceden anlaşılan oranlara göre belirlenmektedir (Ahmed, 2015: 253; Özdemir, 2018: 106). Şayet herhangi bir sebepten dolayı mudârebe akti iptal olursa bütün kâr sermayedara kalmaktadır; ancak mudarib'e emeğinin karşılığı için bir miktar yönetim ücret ödenmektedir (Tunç, 2010: 139–141; Shanmugam ve Zahari, 2009: 21).

Piyasaya para sürmenin ve piyasanın canlanmasının en iyi yollarından birisi mudârebe ortaklığıdır. Sermayesini aktif bir şekilde değerlendiremeyenler, onu işletecek kişilerle mudârebe ortaklığı sayesinde ortak olabilmektedir (A. Bayındır, 2007: 18). Mudârebe uygulamasındaki güçlükler nedeniyle katılım bankalarının fon kullanırma hacmi içerisindeki payı oldukça düşüktür. Katılım bankacılığı sistemi içerisinde payı düşük olmakla birlikte, Müslüman toplumların ticari işlemlerinde payı oldukça yüksektir (Tunç, 2010: 139).

1.4.7.3. Müşâreke

Müşâreke'nin dini terminolojideki karşılığı “İnan”dır. İnan kelimesi “gem, yular, dizgin” anlamlarına gelmektedir. İslam hukukunda ise ortaklık türünü ifade etmekte olup bir şirketin sermayesine katılmaktadır. Şirketin ortaklığına katılacak kişiler ticaret yapmak ve elde edilen kâr ya da zararı aralarında paylaşmak üzere sermaye ortaklığı kurmaktadır. Sermaye ortaklığı şeklinde de bilinen inan ortaklığında kâr ve zarar eşit olmayacağı gibi sermaye de eşit olmak zorunda değildir. Ortakların aralarında yapacakları anlaşmaya göre bu ortaklık kurulmaktadır (Gözübenli, 2000: 260).

Müşâreke’de her iki taraf sermayeye katılım sağlamakta olup kâr, anlaşmaya göre paylaşılmakta; ancak zarar sermayedeki bütün ortakların hissesine göre dağıtılmaktadır (Görmüş, 2018: 25; A. Bayındır, 2007: 258). Müşâreke sözleşmenin tüm tarafları, yatırımın yönetimine katılma hakkına sahiptir, ancak bunu yapma zorunluluğu yoktur (Shanmugam ve Zahari, 2009: 34–35).

Mudârebe ve müşâreke yöntemleri, emek-sermaye ortaklığına göre kurulan bir sistemdir; ancak aralarındaki temel fark, mudârebede sermaye yatıran kişi yönetimde yer almazken müşâreke de aktif olarak yönetim sürecinde yer almaktadır. Müşâreke ortaklığı yönteminde sermayedar koyduğu parayla projede veya girişimde bilfiil rol oynamaktadır. Bu yönüyle müşâreke ortaklıklarında, emek ve sermayenin iş sürecinin içerisinde olduğu pür bir ortaklık yöntemi vardır.

Mudârebe ve Müşâreke arasındaki farklar Tablo 1.6’da yer almaktadır. İki ürün arasında özellikle sermaye ve yönetim açısından farklılıklar belirgin bir şekilde ortaya çıkmakta olup genel hatlarıyla farklar aşağıdaki Tablo’da yer almaktadır.

Tablo 1.5: Mudârebe ve Müşâreke Arasındaki Farklar

	Mudârebe	Müşâreke
Sermayedar	Emektar, sermaye ile katılmaz	Tüm taraflar / ortaklar sermaye ile Müşâreke’ye katılır
Yönetim	Sermayedar yönetime katılmaz	Tüm taraflar yönetime katılabilir
Kâr	Belirlenen oranda	Belirlenen oranda
Zarar	Sadece sermayedar üstlenir	Taraflar ortaya koyduğu sermaye oranınca zararı üstlenirler
Sermayenin Değerlemesi	Emektar sermayenin piyasa değerinin artmasıyla gelir elde edemez. Çünkü sermayenin hepsi rabbü’l- mala aittir. Eğer kâr elde edilmişse mudarib bundan pay alır.	Her ortak sermaye koyduğundan dolayı sermayeye konu olan malların piyasa değerinin artması ile tüm taraflar bu durumdan faydalanır

Kaynak: Görmüş, 2018: 26

1.4.7.4. Karz-ı Hasen

Sözlükte “kesip koparmak, karşılık vermek” anlamlara gelen karz “geri ödenmek üzere verilen mal veya birine ödünç/borç ver-

me” demektir. Karz, Kur’ân-ı Kerîm’de on üç yerde geçmektedir (Apaydın, 2001: 520). Hadid suresi 11. ayette; “Kim Allah’a güzel bir borç verecek ki, Allah da onu kendisine kat kat ödesin. Ona çok değerli bir mükâfat da vardır (Hadid, 57/11)” (Altuntaş ve Şahin, 2011: 603) şeklinde geçmektedir. Hadislerde de pek çok defa karz teşvik edilmiş ve övülmüştür; “Kim bir Müslüman kardeşinin dünya sıkıntılarında birini giderirse Allah da ona dünyada ve âhirette kolaylık gösterir (Ebû Dâvûd, Edeb, 60).” (Özaşar vd., 2020: 351). “Yoksula, borçluya, darda kalmışa yardım etmek, her çağda bereket ile ödüllendirmeyi beklemektedir (Buhârî, Enbiyâ, 10)” (Özaşar vd., 2020a: 664).

Karz-ı Hasen, ihtiyaç sahibi birine karşılıksız ve herhangi bir menfaat beklemeden hayır amaçlı verilen borçtur. Hayırsever bir borç biçimi şeklinde de tanımlanabilir. Bu tür borçlar ihtiyaç sahiplerine belirli bir süreliğine verilmektedir. Bu süre sonunda da ilgili kişi borcunu üzerine herhangi bir fazlalık koymadan iade etmektedir. Faizsiz borç şeklinde de tanımlanabilir. Faizsiz borcun var olduğu koşullarda faizin işlemesi de güç olmaktadır. Bu anlamda Karz-ı Hasen, faize alternatif bir şekilde gelişmiştir.

Karz-ı Hasen’de temel gaye, Allah rızasını kazanmaktır (Canbaz, 2019: 53). Allah rızasını kazanmak ise iyilik yapmak, ihtiyaç sahiplerine yardım etmek gibi güzel hasletlerden oluşmaktadır. Karz-ı Hasen de bu güzel hasletler içerisinde sayılmaktadır; çünkü Karz-ı Hasen’de dünyevi bir beklenti yoktur (Aktepe, 2013: 19–20; Siddiqi, 2018: 96). Kur’an-ı Kerim’in karzı bu denli teşvik etmiş olmasına rağmen İslam toplumlarında fazla uygulama alanı bulmamıştır (Özdemir, 2017: 35).

1.4.7.5. *Finansal Kiralama (İcâre)*

İcâre, Arapça kökenli bir kelime olup “iş ya da karşılığı verilen şey, amelin ivazı” anlamlarına gelmektedir. Türkçe’de ise “kiralama” denilmektedir. Terim anlamı, belirli bir malın kullanım hakkının mal sahibi tarafından belirlenen bir getiri karşılığında başkasına kiralanmasıdır (Bardakoğlu, 2000: 379)

Finansal kiralama işleminde üç taraf söz konusudur: Bunlar; müşteri, finansmanı sağlayan şirket ve üreticidir. Burada katılım bankaları finansmanı sağlayan şirket konumundadır. Müşteri ihtiyaç duyduğu malın satın alınması için katılım bankasına başvurmakta ve aralarında finansal kiralama sözleşmesi imzalanmaktadır. Akabinde, katılım bankası müşterinin talep etmiş olduğu malı üreticiden satın alarak müşteriye teslim etmektedir. Daha önce anlaşılan vade ve ödeme planı çerçevesinde müşteri sözleşme kapsamında ödemelerini yapmaktadır. Müşteri sözleşme şartlarını yerine getirip bütün ödemelerini yaptıktan sonra sembolik bir ücret karşılığında katılım bankası malı müşteriye satmaktadır.

Finansal kiralama işlemlerinde katılım bankası, müşteriye kiralamış olduğu malın mülkiyetini kendisinde tutmaktadır. Bu sayede katılım bankası alacak haklarını garantiye almaktadır; çünkü müşterinin olası bir taksitini ödememesi durumunda malın mülkiyeti kendisinde olduğu için mala el koyma hakkına sahiptir. Diğer taraftan müşteri ise finansal kiralama işlemi sayesinde, yatırım yapmak için uzun vadeli finansman imkânı bulmakta, vergi ve buna benzer avantajlar elde etmektedir (Durmuş, 2011: 64; Shanmugam ve Zahari, 2009: 20).

Katılım bankaları ilk kurulduğu yıldan beri finansal kiralama işlemlerini kendi bünyelerinde yapmaktadırlar. Bu anlamda mevduat bankalarından ayrışmaktadır; çünkü mevduat bankaları finansal kiralama işlemi yapmak için ayrı bir şirket (leasing şirketi) kurmak durumundadırlar. Katılım bankalarına sağlanan bu ayrıcalık, katılım bankalarına rekabet avantajı sağlarken İslam hukukuna uygun bu enstrümanın kamu otoritesi tarafından daha sık kullanılması teşvik edilmektedir.

1.4.7.6. *Selem*

Selem kelimesinin sözlük anlamı “teslim etmek, teslim olmak, peşin bedelle vadeli mahsul almak” şeklindedir. Fıkıh literatüründe, özellikleri belirlenen bir malın bedelinin peşin ödenerek mali vadeli teslim almak şeklinde kullanılmaktadır (Aybakan, 2009:

402). Selem işlemini normal işlemlerden ayıran en önemli özellik malın bedelinin peşin yapılarak malın daha sonra alınmasıdır. Hâlbuki diğer işlemlerde mal bedeli vadeli de verilebilmektedir (Durmuş, 2011: 72).

Selem işlemlerinde, veresiye satışın tam tersi bir işlem söz konusudur. Yapılacak selem sözleşmesinde satın alınacak malın miktarı ve özelliklerinin, teslim edilecek yerin ve tarihinin belirlenmesi gerekmektedir (A. Bayındır, 2007: 145). Selem işlemi sayesinde üretici, hasat zamamı gelmeden herhangi bir kişiye satış yaparak şimdiden nakit ihtiyacını gidermiş olmaktadır (Aktepe, 2013: 50). Selem günümüz katılım bankalarının pek kullanmadığı bir faizsiz finans enstrümanıdır.

1.4.7.7. *İstisna / Eser Sözleşmesi*

İstisna sözlükte “sanat ve maharet gerektiren bir şey yapmak, imal etmek, üretmek” anlamlarına gelmektedir. Fıkhi terminolojisinde ise iki kişi arasında belirlenen bir fiyat karşılığında özellikleri ve detayları belirlenen bir ürünün üretilmesidir. Sipariş sözleşmesi şeklinde de bilinmektedir (Aktan, 2001: 393).

İstisna sözleşmesi, bir malın üretimi için malı yapacak kişi veya kurumla yapılan anlaşmadır. Yani siparişe konu bir mal var olmadan önce satın alınmakta veya satılmaktadır. Her iki taraf da sözleşmeye konu malın veya varlığın fiyatı üzerinde önceden anlaşmaktadır. İstisna sözleşmesinde paranın peşin verilmesi şart değilken aynı zamanda malın teslim tarihi de kesin değildir (A. Bayındır, 2007: 261).

Bir istisna sözleşmesinde, istisnaya konu malın üretici tarafından şartnameye uygun bir şekilde üretilmesi gerekmektedir. Bu manada istisna akdi selem akdinden ayrılmaktadır. Ayrıca istisnada üretimin ilerlemesine bağlı olarak üretim bitmeden de ödeme yapılabilmektedir. Bu husus üretici için ciddi bir avantaj sağlamaktadır. Böylece üretici henüz akde konu malın üretimi bitmeden sermaye ihtiyacını gidermiş olmaktadır. Bu sayede üretici firma şartnamede ve öngörülen teslimat zamanında ürettiği malları teslim imkânı elde etmektedir (Ahmed, 2015: 253).

1.4.7.8. Teverruk

Teverruk “basılı dirhemler” (gümüş para) anlamındaki “verrik” kelimesinden türemiştir. Fıkıh kavramı olarak nakit bulmak için belirli malı vadeli bir şekilde satın alarak aynı malı başka birisine peşin fiyatından daha ucuza satma işlemidir. Müşterinin malı satın almaktaki temel gayesi maldan faydalanmaktan ziyade onu satarak nakit elde etmektir (Aktepe, 2017: 117; Çakır, 2018: 7–8; Cebeci, 2016b: 601–602). AAOIFI'nin 30 nolu faizsiz finans standartına göre teverruk; “Pazarlık yaparak (müsâveme) ya da (maliyet fiyatını açıklayıp) satıcıya muayyen bir kâr ödeyerek (murabaha) vadeli bedelle mal aldıktan sonra nakit temin edebilmek amacıyla bu malı üçüncü tarafa peşin satmaktır” şeklinde tanımlanmaktadır (Anon, 2018: 744).

Teverruk geçmişten beri kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem eski dönemlerde beyu'l-ine kapsamında yapılmaktaydı; ancak günümüzdeki katılım bankaları tarafından daha karmaşık bir yapıya bürünmüştür (S. Bayındır, 2012: 154; Çakır, 2018: 14). Bireylerin ve kurumların nakit ihtiyacı her daim olabilmektedir. Nakdi ihtiyacını gidermek için faizli işlemlere bulaşmadan nakde ulaşmaya imkân sağlayan teverruk uygulamaları katılım bankacılığında alternatif bir ürün şeklinde ortaya çıkmıştır (Rahman ve Manan, 2014: 283).

Günümüzde İslami bankaların teverruka konu işlemlerinde genellikle platin veya bakır gibi serbestçe ticareti yapılabilen emtia malları kullanılmaktadır. Altın ve gümüş, İslam hukukuna göre para hükmünde değerlendirildiğinden teverruk işlemlerinde kullanılmamaktadır (Shanmugam ve Zahari, 2009: 36). Türkiye'deki katılım bankaları ise genellikle yurtdışı metal borsalarında işlem gören metaller (demir, çinko, bakır gibi madenler) üzerinden işlemleri yapmaktadır (Aktepe, 2013: 94). Teverruk uygulamaları bireysel teverruk, organize teverruk ve ters teverruk şeklinde isimlendirilmektedir (S. Bayındır, 2012: 156).

Katılım bankalarının uyguladıkları banka teverruku “organize teverruk” şeklinde isimlendirilmektedir. Katılım bankacılığı uygu-

lamasında nakit ihtiyacı olan müşterinin, katılım bankasına emtia piyasasından kendi adına malı belirli bir bedelle alıp daha düşük bedelle satması hususunda vekâlet vermesi ve banka ile anlaşmasıdır. Katılım bankası da sözleşmeye uygun bir şekilde müşteri adına emtia piyasalarından söz konusu malı alıp vekâlet çerçevesinde aynı malı satarak nakit elde eder ve bu nakdi müşteriye verir. Müşteri ihtiyaç duyduğu nakde ulaştığı gibi katılım bankasına da malın ilk alışından dolayı vadeli bir şekilde borçlanmış olur. Katılım bankacılığında geniş bir uygulama alanı bulmayan teverruk işlemleri genellikle sorunlu krediler için kredi taksitlerinin yeniden yapılandırılması hususunda geçici bir çözüm amacıyla kullanılmaktadır.

1.4.7.9. Sükûk

Sukûk kelimesi Arapçada kullanılan “sak” kelimesinin çoğulu- dur. Sak ise “yazılı belge, resmi tutanak, sertifika” anlamına gelmektedir (Kallek, 2008: 157). Sözlükte “finansal sertifika” şeklinde tanımlanan sukûk enstrümanı bir mal veya hizmetin, kullanım hakkının ya da belirli bir yatırımın sahipliğine dair eşit değere sahip hisseli belgeleridir (Cebeci, 2016a: 523). AAOIFI'nın faizsiz finans standartları 17. maddesine göre sukûk; “Mevcut mal (ayn), menfaat veya hizmet hâlinde bulunan varlıklar üzerindeki mülkiyette veya belirli bir projenin varlıklarında ya da özel bir yatırım faaliyetinde şayi payları ifade eder şekilde ve birbirine eşit değerde ihraç edilen sertifikalardır” şeklinde tanımlanmaktadır (Anon, 2018: 460).

Sukûk, ticari herhangi bir varlığın menkul kıymetlere dönüştürülerek satılmasıdır. Sukûk enstrümanını alan kişiler almış oldukları sukûk oranınca ortak olmakta ve gelir elde etmektedir (Aktepe, 2017: 210). Menkul kıymetleştirme, ticari bir varlığın elde edilecek nakit akımının şimdiden nakde dönüştürülmesi ya da likit olmayan ticari varlıkların likite dönüştürülmesidir. (S. Bayındır, 2007b: 251). Gelişen finansal piyasalarla birlikte ülke ekonomilerinin devasa boyutlara ulaşması ve yatırım hacimlerinin artması, finansal kaynaklara ihtiyaçları arttırmış, bireylerin ve kurumların birlikte hareket ederek projeleri finanse etmesi sukûk fikrinin doğ-

masına yol açmıştır. Sukûk enstrümanı ile birlikte hem yatırımların finansmanı sağlanmakta hem de sukûk sahipleri belirli bir gelir elde etmektedir (Cebeci, 2016a: 524).

Sukûk, ilk defa 1990'ların sonunda piyasaya sürülmüştür. Piyasada iyi likiditeye sahip olan sukûk, İslam fihına uygun orta ve uzun vadeli borç benzeri araçlara duyulan ihtiyaçların karşılanmasını sağlamıştır. Sukûk, faiz ödememeleri açısından geleneksel tahvillerden farklıdır. İslam faiz ödemesini yasaklarken, gerçek bir varlığın performansı ile bağlantılı bir mali yükümlülük veya aracı kabul etmektedir. Sukûk aynı zamanda gerçek bir mal üzerinde hak sahipliği açısından da klasik tahvillerden ayrılmaktadır (Shanmugam ve Zahari, 2009: 47–48).

Sukûk ve bononun karşılaştırılması Tablo 1.7'de yer almaktadır. Sukûk enstrümanı temelinde varlığa dayalı bir ürünken bono faiz temelli bir borçlanma senedir. Her iki enstrümanın farklılıkları aşağıdaki Tablo'da yer almaktadır.

Tablo 1.6: Sukûk ve Bono Arasındaki Farklar

	Sukûk	Bono
Dayanak	Maddi bir varlığa dayanarak ihraç edilir. Genellikle kira getirisi sağlayan gayrimenkullerdir.	Herhangi bir dayanak varlık bulunmamaktadır.
İhracın Konusu	Belirli bir varlık veya proje üzerinde hak sahipliği söz konusudur.	Bonoyu ihraç edenin borcu söz konusudur.
Getiri	Kira ya da kârın paylaşımından getiri elde edilir.	Borç senedinde belirtilen faiz oranı miktarınca getiri sağlar.
Teminat	Dayanak olarak gösterilen varlıklar teminat olarak gösterilir.	Genellikle herhangi bir teminat içermezler.
İlke	İslami finans ilkelerine uygun olarak için ihraç edilir.	Herhangi bir amaç için ihraç edilebilir.

1.4.8. Katılım Sigortacılığı (Tekâfül)

İslam hukukunda sigortacılık, ilk defa İbn-i Abidin tarafından “sevkere” kelimesi ile literatürde yer almıştır (Dalgın, 2009: 159). İslam ekonomisinde ağırlıklı olarak “tekâfül” şeklinde kullanılan kelime “kafala” kelimesinden gelmekte olup “birine yardım etmek, birinin ihtiyaçlarını karşılamak için sorumluluk almak” anlamlarında kullanılmaktadır (Kwon, 2007: 62). Günümüz İslami finans literatürü içerisinde tekâfül, İslami sigortacılık kavramını ifade etmektedir (Aslan, 2015: 98). AAOIFI’nin 26 numaraları standardında tekâfül; “İslami sigorta, belirli rizikolara maruz şahısların bu rizikoların gerçekleşmesiyle ortaya çıkacak zararların telafisi üzerine anlaşmalarıdır” şeklinde tanımlanmaktadır (Anon, 2018: 666).

İslam ülkelerinde tekâfül sigortacılığının uygulaması çok eski değildir. İlk tekâfül uygulaması 1979’da Sudan’da, sonrasında 1984’te Malezya’da ortaya çıkmıştır. Sonraki yıllarda Suudi Arabistan ve diğer Orta Doğu ülkelerinde giderek yaygınlaşmıştır (Ayub, 2007: 428; Neuzil, 2006: 97). Türkiye’de tekâfül uygulamaları yakın dönemde başlamış ve uzun süre tek bir şirket üzerinden faaliyetlerini sürdürmüştür. 2017 yılında yürürlüğe giren “Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” ile katılım sigortacılığının ana ilkeleri oluşturulmuş ve İslami bankacılığın önem arz eden unsurlarından sayılan tekâfül, resmi olarak Türkiye’de düzenlenmiştir. Düzenlemeye göre katılım sigortacılığı;

“Katılımcıların kendileri ile diğer katılımcıların tazminat ve/veya birikim ödemelerine ilişkin taleplerinin karşılanmasıyla oluşturulan risk fonuna katkıda buldukları, söz konusu fonun sigortacılık faaliyeti yapmasına izin verilmiş bir sigorta şirketi tarafından katılım finans ilkelerine uygun olarak yönetildiği ve ortak risk paylaşımı ile dayanışma esaslarına dayanan sigorta türüdür” (T.C. Resmi Gazete, 30186).

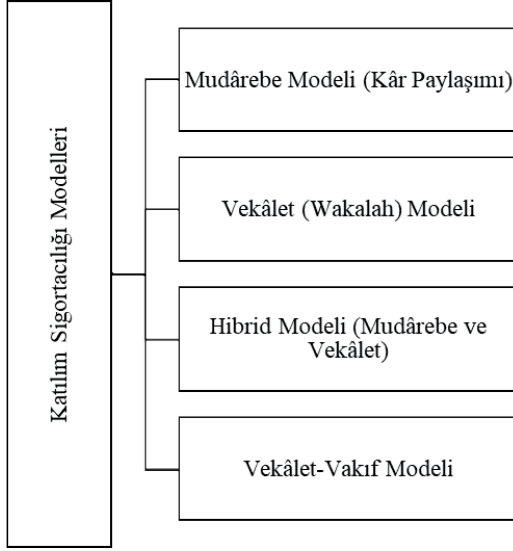
İslam’da sigortacılık akile sistemine dayanmaktadır. “Akile, insanın başkasını öldürmesine mâni olan ve bu hususta ona yardım eden dayanışma grubudur.” Akile de hataen öldürme ve yaralama-

lardaki kan ve can diyeti için ortaya çıkan yüklü miktardaki borçların, yardımlaşma yolu ile ödenmesi esasına dayanmaktadır (Beşer, 2016: 167–177). Yardımlaşma düşüncesi üzerine kurulan katılım sigortacılığı zaman zaman kooperatif sigortacılığı şeklinde yorumlanmakta ve bu sigortacılık türüne benzetilmektedir. Bu benzetmenin arka planında katılımcıların gönüllülük esasına göre katılım sağlamaları ve karşılıklı yardımlaşma esaslarına bağlı bir araya gelmeleri yatmaktadır (Üstün, 2014: 4).

Katılım sigortacılığı literatürde aile tekâfülü ve genel tekâfül şeklinde de sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır (Tolefat ve Asutay, 2013: 33). Aile tekâfülü türünde kişinin sağlığı ile ilgili herhangi bir risk ile karşı karşıya kalması durumunda sigortalıya ya da onun ailesine maddi yardım sağlayan bir sigorta türüdür. Genel tekâfül sigortacılık türünde sigortalıların mal varlıkları üzerinde oluşacak zararlar sonucunda sigorta şirketlerinin tazminat ödediği sigortacılık türüdür (Yavuz ve Özdemir, 2016: 424).

Katılım sigortacılığında uygulanan farklı modeller bulunmaktadır. Bu modellerin temelinde risk paylaşımı söz konusu olup oluşturulan ortak havuzda çok sayıda katılımcı yer almakta ve gerçekleşen riskler bu havuzlardan karşılanmaktadır (Terzioğlu, 2019: 15). Literatürde yaygın olarak kullanılan modeller Şekil 1.6'da görüleceği üzere:

Şekil 1.6: Katılım Sigortacılığı Modelleri

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

Katılım sigortacılığının kendine münhasır özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler risk paylaşımı, karşılıklı yardımlaşma, toplanan primlerin İslami prensiplere uygun şekilde yatırım araçlarında değerlendirme ve karşılıklı garantörlük şeklindedir (Askari vd., 2015: 210–211). Katılım sigortacılığını konvansiyonel sigortacılıktan ayıran en temel fark; mudârebe ortaklığına dayalı bir sistem olması (kâr paylaşımını esas alması) ve İslam hukukuna aykırı işlemlerden uzak durmasıdır. Katılım sigorta sisteminde riba / faiz yer almamaktadır. Sigortalıya ve sigortacıya kâr ödeyen mudârebe ortaklığı benimsenmektedir. Mudârebe ortaklığı ile elde edilen kârlar sözleşmedeki taraflar arasında paylaşılmaktadır (Billah, 2019: 4–5). Konvansiyonel sigortacılıkta poliçeler için toplanan primler her türlü yatırım araçlarında değerlendirilirken katılım sigortacılığı için toplanan primler İslam hukukuna uygun bir şekilde faiz ve haram sayılan yatırım enstrümanları dışında değerlendirilmektedir (Kader vd., 2010: 163; Söyler, 2018: 29).

Tablo 1.8'de katılım sigortacılığının konvansiyonel sigortacılık ile karşılaştırılması özet olarak yer almaktadır. Katılım sigortacılığı, konvansiyonel sigortacılıktan birçok noktada ayrılmakta olup iki sigortacılık türünün farklılıkları Tablo'da gösterilmektedir.

Tablo 1.7: Katılım Sigortacılığı Konvansiyonel Sigortacılık Karşılaştırılması

	Katılım Sigortacılığı	Konvansiyonel Sigortacılık
Sözleşme	Bağış veya kâr-zarar sözleşmesinin birleşiminden oluşan karma bir yapıya sahiptir.	Sigortalıların poliçelerin alıcısı olduğu bir satın alma sözleşmedir.
Şirket	Pay sahipleri katılımcıların adına bir acente gibi hareket eder ve sigortacı yerine operatör/işletmen şeklinde adlandırılır.	Sigortalılar ve sigorta şirketi arasında birebir bir ilişki mevcuttur.
Underwriting Zararı	Katılımcılar tekâfül fonunun da sahibi olduğu için underwriting riskini de üstlenmektedir.	Pay sahipleri (sigorta şirketi) underwriting riskini üstlenmektedir.
Katkı(Teberru) / Prim	Tekâfül gönüllülük esasına dayandığından alınan katkılar teberru (bağış) olarak adlandırılır.	Sigortalıların güvence için ödediği meblağa prim denilmektedir.
Katkı(Teberru) / Prim Ödenme Şekli	Dönemsel ya da tek seferde gerçekleştirilebilen katkılar tekâfül fonuna aktarılır.	Sigortalıların ödenmiş olduğu primlerin sahibi sigorta şirkettir.
Katkı(Teberru) / Prim Sahipliği	Toplanan katkılar katılımcıların ortak sahipliğinin olduğu tekâfül fonuna aktarılmakta ve operatör tarafından yönetilmektedir.	Ödenen primlerin sahipliği sigorta şirketine aittir.
Katkı(Teberru) / Prim Ödemesinin Gecikmesi	Gecikme durumunda tekâfül şirketi faiz işletemez.	Primlerin geç ödenmesi durumunda faiz işletilir.

Sigorta Rizikosu	Katılımcıların rizikosu tekâfül havuzuna aktarılır.	Sigortaların rizikosu sigortacılara kaydırılır.
Prim Fazlası ve Rezervler	Underwriting fazlası üzerinde katılımcıların ortak sahipliği vardır.	Sigortacı, rezerv ve prim fazlasının sahibidir.
Yatırım	Tekâfül fonundaki ve pay sahiplerinin fonundaki varlıklar İslami usullere uygun yatırım araçlarına yönlendirilir.	Yasal düzenlemelerde belirlenen kurallar dışında herhangi bir sınırlama mevcut değildir.
Yasal Düzenleme	Tekâfül için belirlenen yasal düzenlemeler ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Ayrıca İslami bir Danışma Kurulunun kurulması gerekmektedir.	Belirlenen (seküler) yasal düzenlemelere tabidir.
Muhasebe	Bir bilanço ve iki gelir tablosu mevcuttur. Şirketin ve katılımcıların gelirleri ayrı hesaplanır. Bazı ülkelerde AAOIFI standartlarının uygulanması gerekir.	Şirketin birer bilançosu ve gelir tablosu mevcuttur.
Reasürans / Retekâfül	Katkıların retetekâfül şirketine devredilmesi gerekmektedir. Ancak retetekâfül şirketinin yokluğu durumunda İslam hukukçuları belli şartlarla tekâfül şirketlerinin konvansiyonel reasürans şirketleriyle çalışmasına müsaade etmiştir.	Primler (ve risk) reasürans şirketine devredilir.

1.4.9. Katılım Bankacılığında Bankacılık Hizmetleri

Katılım bankaları fon toplama ve fon kullandırmanın yanı sıra diğer birçok bankacılık hizmetlerini sağlamaktadır. Bütün verilen bu hizmetlerde katılım bankaları faizsizlik prensiplerinden kesinlikle taviz vermemektedir. Katılım bankacılığının vermiş olduğu bankacılık hizmetleri aşağıdaki gibidir:

- Çek-senet işlemleri,
- Fatura tahsilatları,
- Vergi ve maaş ödemeleri,
- Pos ve kredi kartı hizmetleri,
- Havale-Eft ve yurtdışı para transferleri işlemleri,
- Sigorta işlemleri,
- Yabancı para işlemleri,
- Kıymetli maden işlemleri,
- Kiralık kasa ve ATM işlemleri,
- Mobil, internet ve telefon bankacılığı hizmetleri.

1.5. Katılım Bankaları ile Mevduat Bankalarının Karşılaştırılması

Katılım bankalarının ana faaliyet konusu fon toplama ve fon kullandırmanın mevduat bankalar ile birtakım benzerlikler içerdiği iddia edilse bile temelde pek çok farklılıkları bulunmaktadır. Mevduat bankacılığı sistemi fon toplama ve fon kullandırmada daha önce belirlenen faiz oranları üzerinden bir işlem yaparken, katılım bankacılığı faiz içermeyen fon toplama ve fon kullandırma üzerine inşa edilen bir sistemdir. Mevduat bankacılığı sisteminin tipik özelliği önceden belirlenen faiz karşılığında borç para toplayarak yine faiz karşılığında bu paraları başkalarına kullandırma mantığına dayanmaktadır. Katılım bankacılığında ise temel felsefe müşteriye mal veya hizmet satmaktır. Yani katılım bankacılığının mevduat bankacılığından temel farkı ortada mutlak surette bir mal veya

hizmet alım satımının olmasıdır. Mevduat bankalarında tüm süreç borç alma ve verme işlemlerinden ibaretken katılım bankalarında kâr zarar ortaklığı söz konusudur.

Mevduat bankacılığında, mevduata verilecek faiz oranı önceden belli iken katılım bankacılığında belirli bir oranda kâr verileceği tahhüdünde bulunulmaz; çünkü fon fazlası olanlara verilecek faiz/kâr, faiz temelli mevduat bankalarındaki gibi girdi değildir. Kârın veya zararın yansıtılması, katılım bankacılığı iş modelinde süreç sonunda ortaya çıkmaktadır. Yani kâr veya zarar katılım bankacılığı iş modelinin girdisi değil çıktısıdır. Bu sistem mevduat bankacılığı sisteminin aksine borç yerine varlık temelli fon aktarım mekanizması olup üretime veya tüketime katılmaktadır (Dinç, 2019: 15).

Katılım bankacılığını geleneksel bankacılıktan ayıran bir başka fark amaçlarına dairdir. Katılım bankacılığının sosyal refahı ve adaleti teşvik etme gibi nihai amacının olduğu bilinmektedir. Katılım bankacılığında ayrıca en önemli husus kâr maksimizasyonundan öte bir idealin olmasıdır. Örneğin; bu idealler adil gelir dağılımı, yoksulluğun azaltılması ve sosyal adaleti korumak için borç finansmanından ziyade kâr paylaşımına dayanan özsermaye finansmanı şeklinde sayılabilmektedir (Aysan ve Öztürk, 2018: 22; Siddiqi, 2018: 33). 2008 global krizi de göstermiştir ki mevduat bankalarının yegâne gayesi kârlarını maksimize etme hırsı ile yaptıkları türev işlemlerdir. İslami finans ise krizden güçlü bir şekilde çıkmış ve faizli ekonomik sisteme adeta meydan okuyarak alternatif bir sistem olarak yoluna devam etmektedir.² Aynı zamanda katılım bankacılığının türev ve benzeri işlemlerden kaçınması, geleneksel bankacılığa göre katılım bankacılığına ciddi bir rekabet avantajı sağlamıştır (Erdoğan, Gedikli ve Çevik, 2020: 322).

Özü itibarıyla katılım bankalarını mevduat bankalarından ayıran husus felsefi farklılaşmadır. Faizin finans sistemi dışına itilmesinde temel maksat haksız ve zengin bir sınıfın oluşmasıdır. Bu

2 Paul Krugman da kitabında aslında bunu itiraf etmektedir. Kapitalizmin başarılarından ziyade alternatif bir model geliştirilmediği için kapitalizmin şimdilik güvende olduğunu belirtmiştir (Krugman, 2019: 6).

husus göstermektedir ki katılım bankacılığındaki temel felsefe hak merkezli bir model inşa etmektir (Dinç, 2019: 27). Kapitalist ve sosyalist ekonomik sistemlerde insan, maddi boyutu ile ele alınmıştır. Bu sistemlere göre insan üretim faktörlerinden birisidir. Hâlbuki İslam ekonomisinde insanoğluna ciddi bir değer atfedilmiştir. İnsan üretim faktörlerinin bir parçası olarak değerlendirilmemiştir. Bilakis üretim faktörlerinden öte yetenekleri ile çok özel bir varlıktır (Tunç, 2010: 71).

Bankacılıkta Risk ve Risk Yönetimi

2.1. Risk Kavramı ve Bankacılıkta Risk

Risk kavramı literatürde, mevcut bir belirsizlikten dolayı zarar etme ihtimalidir. Gerçek manada ise risk sözcüğünün kelime anlamı “zarara uğrama tehlikesi” şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü). Bahsedilen tehlikenin temel özellikleri tam ve net olarak belirlenememekte, zamana göre değişiklik göstermekte ve olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir (Bessis, 2015: 1–2). Risk kavramı ile ilgili literatürde birçok tanım yapılarak farklı türleri ele alınmaktadır. Literatürde genel kabul görmüş risk türleri statik ve dinamik riskler, finansal ve finansal olmayan riskler, saf ve spekülâtif riskler, temel ve özel riskler şeklinde sınıflandırılmıştır (Çipil, 2019: 21–26). Çalışmada daha çok konuyla ilişkili risk türlerinden olan finansal riskler ele alınacaktır.

BDDK tarafından 2012 yılında çıkartılan “Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik” madde 3’e göre risk; “Bir işleme ya da faaliyete ilişkin bir parasal kaybın ortaya çıkması veya bir giderin ya da zararın oluşması halinde ekonomik faydanın azalması ihtimalini” şeklinde tanımlanmaktadır (BDDK, 2012). Bankacılık sektöründe risk kavramı, bankanın kullandırması olduğu veya yap-

miş olduğu yatırımdan zarar etme ihtimalidir. Bankalar her zaman riske maruz kalmaktadır ve bu riski ortadan kaldırma ihtimali yoktur. Esas olan riskleri minimize ederek beklenen getirileri garanti altına almaktır.

2.1.1. Bankacılıkta Risk Yönetimi

Risk yönetimi, ortaya çıkma ihtimali bulunan risklerin tanımlanması, analiz edilerek değerlendirilmesi, bunların olumlu ve olumsuz etkilerinin tespit edilmesi, bu risklerle mücadele edebilmek için yönetim politikalarının, süreçlerin ve uygulamaların tamamına denilmektedir (Çipil, 2019: 30). Bankacılıkta risk yönetimi kavramı ise, bankaların faaliyetleri neticesinde likiditesinin güçlü olması ve kârlılığının garanti altına alınması maksadıyla muhtemel risklere karşın uygulanan risk politikalarıdır (Büyükağaoğlu, 2011: 65).

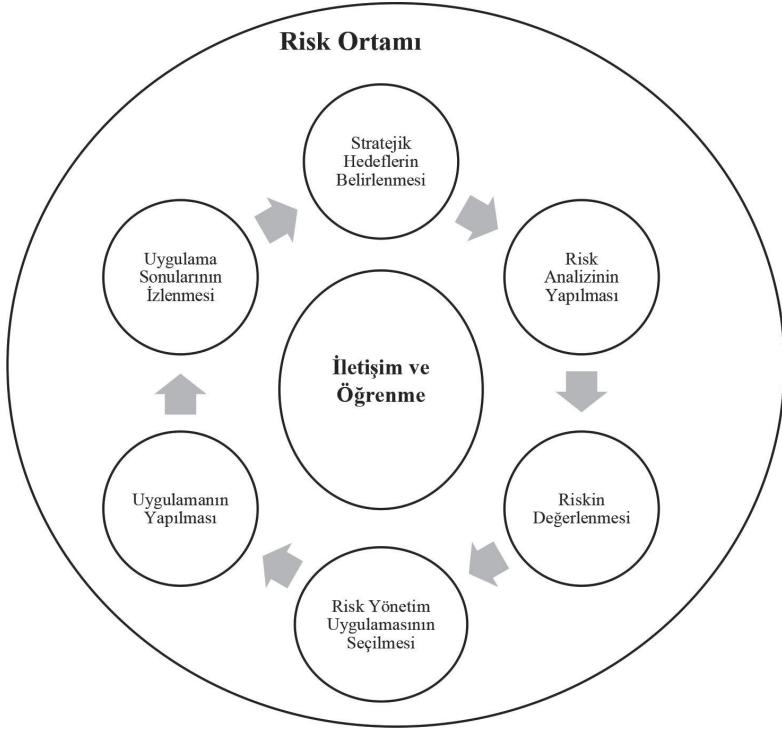
Risk yönetimi, bankacılık sektöründe çok önemli stratejik bir alandır. Özellikle geçmişte gerçekleşen finansal krizlerin gerekçelerine bakıldığı zaman risklerin bankalar tarafından iyi yönetilmediği ve bunun neticesinde bankaların ciddi ekonomik zararlara maruz kaldığı görülmüştür. Bankaların maruz kaldıkları bu olumsuz zararlar ülke ekonomilerini de derinden etkilemektedir. Bahse konu bu risklerin olumsuz etkilerinden korunmak için bankalar uygun risk yönetim ortamını oluşturmuş, etkili risk ölçüm standartları belirlemiş, riskleri en iyi şekilde yönetme çabasına girmişlerdir.

Finansal piyasalar, risk alım ve satım araçlarının olduğu piyasalardır. Öteden beri finansal piyasalarda var olan bankalar mevduat toplayıp kredi kullandırmaktır; ancak zamanla piyasadaki fonları toplayarak tahsis eden ve finansal hizmetler sunarak piyasaya fon sağlayan bankaların dışında birçok finansal kurum piyasaya girmiş ve yeni ürünler geliştirilmiş ve satılmaya başlanmıştır. Bankalarda diğer finansal kurumlar ile rekabet edebilmek için temel işlevlerinin yanında hisse senetleri ve borçlanma senetleri gibi enstrümanlar kullandırmaya başlamışlardır. Bu durum risklerinin de çeşitlenmesine ve artmasına yol açmıştır (Chorafas, 2007: 3–4). Risklerin as-

gari düzeyde tutulması ve yönetilmesi için risk yönetimi bankacılık ve finans sektöründe en ince ayrıntısına kadar mevzuat ve yönetmeliklere bağlanmıştır.

Risk yönetimi, finansal piyasalardaki en önemli faktörlerdendir. Finansal kararlar, gelecekte muhtemel kötü beklentilere dayanmaktadır. Bu beklentilerin ne olduğunu analiz etmek risk yönetiminin konusunu teşkil etmektedir. Amaç riskin ortadan kaldırılması değil, bilakis zararları asgari düzeyde tutmaktadır (Elgari, 2003: 5).

Risk yönetimi sadece tehlikelerin negatif etkilerini minimum seviyeye indirmek değildir. Riskin olumsuz etkisinin yanı sıra spekülâtif bir risk sonucunda kazanım elde etme ihtimali de bulunmaktadır. Bankaların risk yönetimlerinde, bu tür kazanım elde edecekleri pozitif etkilerden de faydalanılması gerekmektedir. Risk yönetimi ile hedeflenen birçok amaca ulaşmak mümkündür. Literatürde risk yönetimi sürecinde altı aşamadan bahsedilmektedir. Kurumların stratejik risk hedeflerini belirlemeleri, risk analizlerinin ve değerlendirmelerinin yapılması, belirlenen risklerin yönetimi hususunda teknikler seçilerek uygulamaya konulur ve son olarak risk yönetiminin başarılı olup olmadığı hususunda incelemeler yapılarak değerlendirmelerde bulunulur. Böylece ilgili risk yönetiminin başarıya ulaşmış ulaşmadığı tetkik edilir. Şekil 2.1'de risk yönetim süreci yer almaktadır (Çipil, 2019: 31):

Şekil 2.1: Risk Yönetim Süreci

Kaynak: Çipil, 2019: 32

2.1.2. Bankacılıkta Risk Yönetiminin Amacı ve Önemi

Birçok alanda ve işletmede olduğu gibi bankacılık sektöründe de belirsizlik söz konusudur. Hatta bu risk unsuru bankacılık sektöründe daha fazladır. Örneğin; piyasadaki döviz kuru, faiz oranı, siyasi belirsizlik gibi unsurların gelecekte ne tür bir değişikliğe maruz kalacağı bilinmemekte ve risk oluşturmaktadır. Ortaya çıkacak bu risklerden dolayı banka bilançoları doğrudan etkilenmekte ve ciddi zararlara maruz kalabilmektedir.

Ülke ekonomileri için önemli kurumların başında bankalar gelmektedir. Bankalar aracılığıyla fon fazlası olanlar bu birikimlerini

değerlendirmekte ve belirli getiriler elde etmektedirler. Aynı şekilde, yatırımcılar da yapacakları yatırımlar için ihtiyaç duydukları fonlara bankalar sayesinde ulaşabilmektedir. Bu kadar önemli bir görevi ifa eden bankacılık sektörünün sistemde olumsuzluk yaşaması ülke ekonomisine ciddi zararlar verecektir. Örnek verilecek olursa bankacılık sektöründe yaşanacak herhangi bir olumsuz durumda bankalar kredi verme hususunda çok fazla istekli olmayacaktır. Bankaların bu politikaları yüzünden ülkedeki yatırımcılar gerekli kaynakları bulamayacak ve ülke genelinde yatırımlar azalacaktır. Yatırımların azalması neticesinde işsizlik problemi ortaya çıkacaktır.

Bankacılık sektöründe yaşanacak herhangi bir problemin ülke ekonomisine ne kadar ciddi ekonomik sonuçlar doğuracağı yadsınamaz bir gerçektir. Bu sebepten dolayı, bankacılık sektöründe herhangi bir aksaklık yaşanmaması için gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Diğer bir ifade ile bankaların problem yaşanmaması için almış oldukları risklerin doğru belirlenmesi ve bu risklerin etkin bir şekilde yönetilebilmesi için gerekli tedbirlerin alınması oldukça önem arz etmektedir (Gündoğdu, 2016: 30).

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu 29. maddeye göre risk yönetimi; “ Bankalar, maruz kaldıkları risklerin izlenmesi, kontrolünün sağlanması, faaliyetlerinin kapsamı ve yapısıyla uyumlu ve değişen koşullara uygun, tüm şube ve konsolidasyona tâbi ortaklıklarını kapsayan yeterli ve etkin bir iç kontrol, risk yönetimi ve iç denetim sistemi kurmak ve işletmekle yükümlüdürler” şeklinde tanımlanmıştır (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, Madde 29).

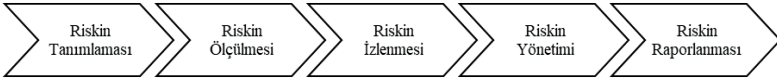
Bankaların karşı karşıya kalabildiği risklere bakılacak olursa, bugüne kadar yaşanan krizlerden anlaşılacağı üzere bu nedenler sadece finansal sistemin içsel gelişmelerinden kaynaklanmadığı, sıklıkla makroekonomik nedenlerden ve ülke ekonomisindeki istikrarsızlıklardan kaynaklandığı gözlemlenmektedir (Quagliariello, 2009: 32). Olumsuz ekonomik konjonktürler bir yana, bankaların uzman ekibi ile riski yönetmesi bu risklerden korunduğu anlamına gelmemektedir. Nihayetinde bankalar kredi verdikleri an birçok riske ma-

ruz kalmaktadırlar. Bu anlamda risklerini sıfıra indirgediklerinden bahsetmek mümkün değildir (Gündoğdu, 2017: 106).

2.1.3. Bankacılıkta Risk Yönetim Süreci

Bankacılık sektörünün risk değerlendirmesi ve analizlerini doğru şekilde yapabilmesi için en uygun yöntemleri kullanmaları gerekmektedir. Bu sayede, bankaların risk profili en etkili şekilde belirlenerek kontrol altına alınabilmektedir. İlgili risklerin değerlendirilmesi ve ölçülmesi için çeşitli yöntemler ve modeller kullanılmaktadır. Bankacılık sektöründe risklerin ölçülmesi ve değerlendirilmesi, çeşitli varsayımlar ve tekniklere göre hesaplanmaktadır (Vurucu ve Arı, 2017b: 286).

Bankacılık sektörünün etkin bir risk yönetimi yapabilmesi için Şekil 2.2'de yer alan aşamaları oluşturması gerekmektedir (BDDK, 2016a: 5–9):

Şekil 2.2: Risk Yönetim Aşamaları

Kaynak: BDDK

Bankaların risk yönetimindeki ilk süreci mevcut risklerin tanımlanması ile başlamaktadır. Bankalar hangi risk grubu için ne tür risklerle karşı karşıya kaldığını belirleyerek maruz kaldıkları ve kalabilecekleri risklerin özelliklerini belirtmelidir. Risklerin tanımlanmasının akabinde söz konusu risklerin ölçülmesi gerekmektedir. Risklerin ölçümünde farklı yöntemler kullanılmaktadır. Risklerin doğru şekilde değerlendirilmesi ve yönetilmesi için farklı metodolojiler uygulanmaktadır. Risklerin ölçülmesinin ardından ilgili risklerin izlenmesi gerekmektedir. Belirlenen limitlerin altında veya üstünde olan risklerin gelişiminin dönemsel olarak takip edilmesi gerekmektedir. Risk yönetimi aşamasında, önceden belirlenen risk-

lerin banka yönetimi tarafından belirlenen politikalar çerçevesinde yönetilmesidir. Bankanın yetkili birimleri bankanın karşı karşıya oldukları risklerin etkin bir şekilde yönetilebilmesinden sorumludur. Son olarak yapılan tüm bu çalışmaların, bankanın ilgili birimlerine risk yönetim sürecinde gerçekleştirilen kontrolün ve değerlendirmenin yapılması için dönemsel olarak raporlanmasıdır.

Bankalarda risk yönetim çalışmaları için kurulmuş Risk Yönetimi Birimi bulunmaktadır. Bu birim yönetim kuruluna bağlı faaliyet göstermektedir. Risk Yönetim Biriminin doğrudan yönetim kuruluna bağlı olmasındaki temel neden ilgili birimin bağımsızlığının sağlanmasıdır. Bankaların ilgili bu biriminin altında kredi riski, piyasa riski, operasyonel risk ve model validasyon birimleri bulunmaktadır (Gündoğdu, 2016: 31–32).

5411 sayılı Bankacılık Kanununun 31. maddesinde risk yönetimi sistemi; “Bankalar risk yönetimi sistemi kapsamında, risk politikalarını kurulca belirlenen esaslar çerçevesinde oluşturmak, uygulamak ve raporlamak zorundadır. Risk yönetimi faaliyetleri yönetim kuruluna bağlı olarak çalışacak risk yönetimi birimi ve personeli tarafından yürütülür” şeklinde tanımlanmaktadır (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu).

1990 yılından bu yana dünyada yaşanan finansal krizler, bankacılık ve finans sektörünün istikrarlı bir şekilde faaliyetlerini sürdürmelerinin ne denli önemli olduğunu göstermiştir. Teknolojik gelişmelerin artmasına bağlı olarak insan ihtiyaçlarına cevap vermek için geliştirilen yeni finans enstrümanları, finansal piyasaları daha karmaşık bir hâle getirmekte ve karşılaşılan riskler ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Bu risklerin minimize edilmesi için detaylı analize tabi tutulması gerekmektedir (Tuna, t.y.: 149).

2.1.4. Bankacılıkta Risk Ölçüm Yöntemleri

Bankalar maruz kaldıkları her bir risk için farklı risk ölçüm yöntemlerini kullanmaktadır. Bu ölçüm yöntemleri ya Basel Komitesi tarafından belirlenmekte ya da bankalar tarafından yasal otortiden onay alınarak belirlenmektedir (Gündoğdu, 2016: 41).

Bankalar risklerden korunmak için zaman zaman hedging yapmaktadır. Riske maruz kalacakları olumsuzluktan kısmen de olsa bu sayede biraz kurtulmuş olurlar. Riskten korunmak için kullanılan bu yöntemler genellikle türev piyasalarda uygulanır. Mükemmel bir risk yönetimi belirsizliğe tabidir, ancak riske maruz kalmaktan da kurtulamaz (Bessis, 2015: 2). Bu yüzden bankalar Tablo 2.1’de görüleceği üzere çeşitli risk ölçüm yöntemlerini kullanmaktadırlar. Bu yöntemler sırasıyla kredi riski, likidite riski, faiz oranı riski, döviz kuru riski ve operasyonel riskten oluşmakta olup ölçüm yöntemleri Tablo’da yer almaktadır.

Tablo 2.1: Bankacılıkta Risk Ölçüm Yöntemleri

Risk Türü	Risk Ölçüm Yöntemleri
Kredi Riski	Standart Yaklaşım İçsel Derecelendirme Yaklaşımı
Likidite Riski	Likidite Karşılama Oranı Hesaplaması Likidite GAP Analizi Likidite Stres Testleri
Faiz Oranı Riski	GAP Analizi Durasyon Analizi
Döviz Kuru Riski	Standart Yöntem Riske Maruz Değer (VaR) Yöntemi
Operasyonel Risk	Basel Komitesinin Önerdiği Yaklaşımlar Temel Gösterge Yaklaşımı Standart Yaklaşım Alternatif Standart Yaklaşım İleri Ölçüm Yaklaşımı Diğer Yaklaşımlar Zarar Dağılımı Yaklaşımı Senaryo Analizi Öz Değerlendirme Yöntemi

Kaynak: Gündoğdu, 2016: 42

2.2. Basel Risk Yönetimi

Ülkelerin finansal piyasalarındaki büyüme, ekonomik istikrarın ve kalkınmanın öncü göstergelerindedir. Finansal piyasalar-

daki olası olumsuzluklar ülke ekonomilerini derinden etkilemektedir. Finansal istikrarın sağlanması için bankacılık sektörünün ve mali piyasaların etkin bir şekilde denetlenmesi önemli bir gerçektir (Emek, 2002: 54). Bu bağlamda Türkiye’de finansal piyasaları düzenleyen ulusal ve uluslararası düzenlemeler bulunmaktadır. Bankacılık sektörünü gözetleyen ve denetleyen, finansal piyasaların istikrarlı bir şekilde faaliyetlerini yürütmesi hususundaki düzenlemelerden en önemlisi Basel Bankacılık Denetim Komitesi’dir (BCBS - Basel Committee on Banking Supervision). 1930 yılında kurulan ve dünyanın en eski uluslararası finans kuruluşlarından olan Uluslararası Ödeme Bankası (BIS- The Bank for International Settlements-), kurmuş olduğu Basel Komitesi ile küresel boyuttaki bütün bankaların etkin risk yönetimi ve piyasa disiplini oluşturmayı hedeflemektedir (Akkizidis ve Kalyvas, 2018: 10; Riaz vd., 2019: 12). Basel Komitesi 1974 yılının sonlarında Almanya’da meydana gelen bankacılık krizinden sonra gelişmiş ülkelerin merkez bankası başkanları tarafından kurulmuştur. Basel Komitesi, dünya çapında bankacılık denetiminin kalitesini artırarak finansal istikrarı sağlamak ve üye ülkeler arasında bankacılık denetimi konularında düzenli işbirliği için bir forum görevi görmek üzere kurulmuştur (www.bis.org).

2.2.1. Basel I

BIS ilk olarak 1988 yılında yayınlanan Basel I uzlaşısını belirlemiştir. Basel I bankaların sermaye ölçüm sistemlerini düzenlemek ve küresel ölçekte uluslararası bankacılık sisteminde güven ve istikrarı oluşturmayı hedeflemiştir (Akkizidis ve Kalyvas, 2018: 12; Riaz vd., 2019: 14). Uzlaşısı ile bankaların asgari sermaye standartları ve bu standartların belirlenmesinde genel bir çerçeve çizmiştir. Uzlaşısı, bankaların kredi risk ölçümlerinin %8 asgari sermaye standardı ile ölçümüne dayanmaktadır. Asgari sermaye şartı aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır (Gündoğdu, 2015: 55):

$$(\text{Sermaye Yeterlilik Rasyosu}) \%8 = \frac{\text{Sermaye}}{\text{Risk Ağırlıklı Aktifler} (\text{Kredi Riski} + \text{Piyasa Riski})}$$

2.2.2. Basel II

Finansal piyasalardaki gelişmeler ve artan risklerden dolayı, Basel I standartlarının banka risklerinin hesaplanmasında yeterli ve etkili sonuçlar vermemesi Basel komitesinin 1999 yılında Basel II standartlarını hazırlamasına yol açmıştır. 2004 yılı Haziran ayında yayınlanan standartlar üç yapısal bloktan oluşmaktaydı (Akkizidis ve Kalyvas, 2018: 13; Mirza, 2006: 34; Riaz vd., 2019: 16):

- Asgari sermaye gereksinimleri: Riske duyarlı sermaye yönetimi ile kredi riski, operasyonel risk ve piyasa riskini yönetmek ve bu risklere yönelik teminatlar almak.
- Denetim: Sermaye ve risk yönetimi süreçleri, sermaye yeterliliği ve karşılığı, sermaye seviyesinin sürekli izlenmesi ve buna bağlı olarak çeşitli önlemlerin alınması.
- Piyasa disiplini: Risk yönetimi planlarının açıklanması, riske bağlı sektörler göre sermaye analizlerinin yapılarak mali bildirim ve şeffaflığın düzenlenmesi.

Yeni oluşturulan risk çerçevesi ile sermaye yeterlilik rasyosu aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır:

$$(\text{Sermaye Yeterlilik Rasyosu}) \%8 = \frac{\text{Sermaye}}{(\text{Kredi Riski} + \text{Piyasa Riski} + \text{Operasyonel Risk})}$$

2.2.3. Basel III

2008 yılında yaşanan küresel kriz ile birlikte Basel II uzlaşısındaki risk yöntemleri tartışılmış ve Basel III görüşmeleri gündeme gelmiştir. Basel III kriterlerinde temelde bankaların sermaye kalitelerini arttırmaya yönelik adımlar atılmıştır (Akkizidis ve Kalyvas, 2018: 13; Ghenimi vd., 2020: 65; Riaz vd., 2019: 19). Basel III'den önce bankalar likidite riskine çok önem vermemiş ve ikinci plana itmişlerdir. Son küresel kriz ile birlikte likidite riskinin bankaları olumsuz yönde etkilemesi bu sorunu gündeme getirmiştir. Basel III ile birlikte bankaların likidite risk ölçümü ve kontrolüne yönelik yeni uygulamalar getirilmiştir. Böylece bankaların kalitesi

sermaye, gelişmiş risk ölçümü, kaldıraç ve likidite oranı gibi hususlarda düzenlemeler yapılmıştır (Türküner, 2016: 65).

Basel III, Basel I ve Basel II'deki riskleri koruyarak daha çok kaliteli sermaye oluşumuna odaklanmıştır (Riaz vd., 2019: 20). Basel III, bankacılık sektörüne yönelik yeni ve güçlü düzenlemeler getirmiştir. Bankaların karşılaştığı likidite sorunları krizin temel göstergesi olduğundan, Basel III sermaye gereksinimlerini güçlendirmenin yanı sıra likidite gereksinim oranlarını da dikkate almaya başlamıştır. Özellikle, kısa vadede bankalara likidite sağlamak için Likidite Karşılama Oranı (LCR) getirilmiştir ve likidite şoklarına karşı orta ve uzun vadeli esnekliği teşvik etmek için Net İstikrarlı Fonlama Oranı (NSFR) önerilmiştir. Basel III, sermaye yeterliliği standartlarını iyileştirmenin yanı sıra, kaldıraç ve likidite ile ilgili ek kontroller getirmiştir (Ahmed, 2015: 251; Aydın vd., 2018: 98).

2.3. Türkiye'de Risk Yönetimi Standartlarını Oluşturan Mevzuat

Türkiye'de faaliyet gösteren bankacılıktaki risk yönetimi, yönetmelik, tebliğ ve rehber çalışmalar ile yasal zemine oturtulmuştur. Yasal düzenlemeler Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından hazırlanarak bankalar denetlenmektedir (Gündoğdu, 2015: 29). Risk yönetimine dair düzenlemeler, yönetmelikler ve rehberler BDDK'nin resmî web sitesinde bankaların ve kamuoyunun hizmetine sunulmaktadır.

2.4. Bankacılıkta Risk Türleri

Bankacılık sektörünün finansal piyasalarda faaliyet göstermesi çok çeşitli risklere maruz kalmasına yol açmaktadır. Risk çeşitleri de teknolojinin gelişmesi ve ekonominin her geçen daha karmaşık yapıya bürünmesi hasebiyle artmaktadır. Basel tarafından da yakinen takip edilen en güncel riskler şu şekildedir:

2.4.1. Kredi Riski

Kredi riski, sözleşmeden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmemesinden kaynaklanan ekonomik kayıptır. Finansal piyasalarda

faaliyet gösteren bankaların, kredi riski ile nakit akışları bozulmakta ve bankalar ciddi maliyetler ile karşı karşıya kalabilmektedirler (Jorion, 2011: 411). Bir anlamda bankaların alacaklarını tahsil edememe durumudur. Bankalar tarafından kullanılan kredilerin bir kısmının veya tamamının kredi borçlusu tarafından geri ödenmemesi olasılığıdır. Kredi riski bankacılıkta en yaygın karşılaşılan risklerdendir (Gündoğdu, 2016: 33). Bunun temel sebebi, bankaların doğaları gereği bir kredi kuruluşu olmalarıdır. Bankalar temel faaliyetleri olan piyasadan topladıkları fonları kredi şeklinde kullanırmakta ve kredi riskini üzerlerine almaktadırlar. Kredi işlemleri bankaların esas faaliyetleri olduğundan dolayı bankacılık faaliyetleri boyunca kredi risklerini daima taşımaktadırlar. Bu doğrultuda bankaların kredi risklerini iyi yönetmeleri gerekmektedir. Şayet kredi tahsilat problemleri ciddi boyutlara gelmişse ilgili finans kuruluşunun iflası bile söz konusu olabilmektedir. Finansal kuruluş geri ödenmeyen tutar kadar para kaybedebilmekte ve büyümesinin önünde büyük bir engel ortaya çıkabilmektedir.

2.4.2. Likidite Riski

Likidite riski, bankanın nakde ihtiyacı olduğu anda bilançosunda yer alan aktifleri nakde çevirememesinden dolayı zarar etme olasılığıdır (Gündoğdu, 2016: 34). Yani bankaların, ödeme vadesi ile tahsilat vadesindeki uyumsuzluk nedeniyle ortaya çıkan risk şeklinde özetlenebilir. Likidite riski bankaların varlıklarından ya da yükümlülüklerinden kaynaklanabilmektedir (Adalsteinsson, 2014: 25; Saraç ve Çakmak, 2019: 362).

Bankadan ani mevduat çıkışları, bankaların sorumluluklarını yerine getirememe riskini ortaya çıkarmakta ve bu da bankayı likidite sıkıntısına sokabilmektedir (Türkün, 2016: 19). Bankacılık krizlerinde likidite desteğinin olmadığı durumlarda krizler çok daha fazla derinleşmiştir (Toprak, 2001: 857). Likidite riski özellikle son 2008 küresel kriz ile önem kazanmış olup banka yönetimleri tarafından hassasiyetle takip edilmektedir. Bu anlamda Basel III, bankaların likidite risklerini yönetmesi açısından önemli bir

uygulamadır. Şayet likidite riski yönetilmezse bankaların iflaslarla karşı karşıya kalmaları çok büyük olasılıktır.

2.4.3. Faiz Riski

Faiz riski, faiz oranlarının değişmesi sonucunda banka bilançoları ve finansal durumlarının olumsuz etkilenmesidir (Adalsteins-son, 2014: 18). Banka bilançolarının faize duyarlı kalemleri, piyasa faiz oranlarının değişmesi ile net faiz geliri marjı düşerek kârlılıkları olumsuz etkilenebilmektedir. Faiz riski aynı zamanda gelecekte bankaların nakit akımlarını da olumsuz yönde etkilemektedir (Mirza, 2006: 5–6).

2.4.4. Piyasa Riski

Piyasa riski, piyasalarda meydana gelebilecek değişiklikler ve beklenmedik dalgalanmalardan dolayı faiz oranları, döviz kurları ve hisse senetlerindeki fiyat değişikliklerinden kaynaklanan ve bir bankanın zarar etmesine yol açan risktir (Kırbaşı ve Güzveli, t.y.: 167).

2.4.5. Kur Riski

Kur riski, bankaların, tüm döviz varlıklarında gerçekleşmesi muhtemel değişiklikler sonucunda döviz varlık ve yükümlülüklerinde meydana gelecek zarar olasılığıdır (BDDK, 2015). Kur değişikliği nedeniyle bankaların varlık ve yükümlülükleri aynı para cinsinden olsa bile çarpan etkisinden dolayı zarara uğrama ihtimali bulunmaktadır (Saraç ve Çakmak, 2019: 356).

2.4.6. Operasyonel Risk

Operasyonel risk, eksik ve başarısız süreçlerden, kişiler, teknoloji ve dış faktörlerden dolayı ortaya çıkan doğrudan veya dolaylı kayıp riski şeklinde tanımlanmaktadır (Bessis, 2015: 4–5). BDDK tarafından 2015 yılında yayınlanan Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine Ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik'te operasyonel risk; “Yetersiz veya başarısız içsel süreçler, insanlar ve sistemlerden ya da dış olaylardan kaynaklanan ve yasal riski de kapsayan zarar etme olasılığı” şeklinde tanımlanmaktadır (BDDK, 2015).

Bankalar operasyonel risklerle sürekli karşı karşıya kalmaktadır ve zararın boyutu yüksek olabilmektedir. Bu bağlamda hem BDDK yapmış olduğu rehber çalışmaları ile hem de bankalar iç bünyelerinde oluşturmuş oldukları yazılı dokümanlar ile operasyonel riskleri yönetmektedirler.³ Bankaların karşılaştıkları operasyonel riskin kaynakları; içsel ve dışsal kriminal nedenler, insan kaynakları, yetkisiz işlemler, işlem süreci, teknoloji, dışsal koşullar, yönetim süreçleri, satış uygulamaları ve felaketler şeklinde sıralanabilmektedir. İlgili bu nedenler temelde insan, sistem, süreç ve dışsal kaynaklı olarak ele alınmaktadır (Erdoğan ve Ülbeği, 2009: 49).

2.4.7. Personel Riskleri

Personel riskleri; personel hataları ve dolandırıcılıktan kaynaklanan operasyonel bir risk türüdür. Bankacılık sektörünün her aşamasında personel riski ortaya çıkabilmektedir. Üst yönetimdeki personel değişiklikleri, kötü risk yönetim faaliyetleri, personelin bilgi ve tecrübe eksikliği, eğitim eksikliği, yetkisiz işlemler personel risklerinin nedenleri arasında sayılabilecek risklerdir (Apostolik vd., 2009: 182–184).

2.4.8. Sistem ve Teknoloji Riskleri

Sistem ve teknoloji riskleri bankacılık sistemlerin kullanmış olduğu bilgisayar, donanım, yazılım, güvenlik ve ağ teknolojilerinde oluşabilecek teknik sorunlardan kaynaklanan risk türleridir (Apostolik vd., 2009: 185). Bilindiği üzere dijitalleşme ile bankacılık sektörü yoğun bir şekilde işlemlerini bilgi teknolojileri üzerinden yapmaktadır. Bu da bankaların sistem ve teknolojik risklerle yoğun bir şekilde karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır. Bu türden riskleri minimize etmek için bankaların gerekli denetim ve kontrolleri yapması önemli bir konudur.

3 BDDK, Bankaların operasyonel risk yönetimleri hususunda 2016 yılında “Operasyonel Riskin Yönetimine İlişkin Rehber” hazırlamış ve bankalara sunmuştur (BDDK, 2016c).

2.4.9. Süreç (Organizasyon) Riski

Süreç (organizasyon) riski, bankaların faaliyetlerini sürdürebilmeleri için uyguladıkları politika, prosedür ve iş süreçlerinde karşılaşılabildikleri risklerdir. Bu riskler bankaların faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için yasalara uygun ve denetlenebilir bir şekilde yönetilmelidir (Apostolik vd., 2009: 183).

2.4.10. Yasal Riskler

Yasal riskler, hukuki zemindeki belirsizlik ve kanun, yönetmelik, uygulama rehberleri gibi uygulamalara yönelik belirsizlikten oluşan risklerdir. Yasal riskler ülkeden ülkeye farklılık göstermekle beraber; ülkelerin kendine has hukuki düzenlemelerinden de kaynaklanmaktadır. Tüm dünyada karmaşık hâle gelen para transferleri, kara para aklama, terörün finansmanı ve müşteri verilerini korumaya yönelik hukuki düzenlemeler yasal risk örneklerindedir (Apostolik vd. 2009:182–187).

2.4.11. Dış Riskler

Dış riskler, bankaların kontrolü dışında gerçekleşen ve bankaları olumsuz etkileyen risklerdir. Üçüncü şahıslar tarafından yapılan dolandırıcılık, başka bankalardaki olumsuz olaylar, personelin farklı nedenlerden dolayı çalışamaması, terör saldırıları, siyasi istikrarsızlık gibi hususlar dış risklere sebep olmaktadır (Apostolik vd. 2009:186).

2.5. Katılım Bankacılığında Risk Türleri ve Risk Yönetimi

Bankacılık sektöründe olduğu gibi katılım bankacılığı sektöründe de risk yönetimi ve risk türleri bulunmaktadır. Her iki bankacılık türünde de karşılaşılan riskler benzerlik göstermektedir. Ancak katılım bankalarının kendine özgü yapısından dolayı karşılaştıkları risklerde de farklılıklar olabilmektedir. Katılım bankalarının karşılaştıkları riskleri iki şekilde kategorize etmek mümkündür. Bunlar mevduat bankalarına benzer karşılaşılan riskler ve İslam fıkhı uygulamaları sonucunda karşılaşılan risklerdir. Kategorize edilen ilk riskler kredi riski, likidite riski, piyasa riski gibi risklerdir. Di-

ğer riskler ise katılım bankacılığına özgü varlık ve yükümlülüklerden kaynaklanan faizsiz finans ilkelerinden doğan risklerdir (Eid ve Asutay, 2019: 54; Mounira ve Anas, 2008: 85; Özsoy, 2012: 318–319; Salem, 2013: 7).

Mevduat bankacılığında risk yönetimi ağırlıklı olarak Basel Komitesinin yayınlamış olduğu standartlara uygun bir şekilde yönetilirken katılım bankacılığında risk yönetimi İslami Finansal Hizmetler Komitesinin yayınlamış olduğu “Risk Yönetim İlkeleri” standartlara uygun bir şekilde yönetilmektedir (Çetin, 2017: 55–56; Özsoy, 2012: 314). İslami Finans Standartları Kurulu (IFSB)’nun yayınlamış olduğu standartların yanı sıra AAOIFI’da katılım bankalarının kullanmış olduğu sözleşmelerin şer’i standartlarını oluşturmaktadır. Ayrıca AAOIFI Basel kriterlerine uyumlu bir şekilde risk değerlemesi ve varlık kalitesi hususlarında raporlama standartları sağlamaktadır. Her iki kurumda geliştirmiş oldukları risk yönetimi standartları sayesinde katılım bankacılığının istikrarını sağlayarak sektörün uluslararası itibarını güçlendirmektedir (Ahmed, 2015: 255–256; Saraç ve Çakmak, 2019: 350).

Katılım bankaları risk yönetimlerini yönetim kurulları ve üst yönetim tarafından organize ederek risklerini en iyi şekilde yönetmektedirler.⁴ Riskin yönetiminde organizasyon biçimi ve süreçler yönetim kurulları tarafından onaylanarak geniş bir analize tabi tutulmaktadır. Oluşturulan risk yönetim departmanının görev ve sorumlulukları detaylı bir şekilde tanımlanarak risk politikaları ve süreçleri belirlenmiştir. Risk süreçleri ve politikaları proaktif bir şekilde sürekli güncellenmekte ve belirli periyotlarda raporlanmaktadır. Katılım bankalarının oluşturmuş oldukları risk politikaları, personel tarafından hassasiyetle takip edilmekte ve riskler minimum düzeyde tutulmaktadır.

4 28 Aralık 2012 tarihli BDDK’nin yayınlamış olduğu “Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik” 3. maddesinde; “Üst Düzey Yönetim, banka genel müdür ve genel müdür yardımcısı, iç sistemler kapsamındaki birimlerin yöneticileri ile başka unvanlarla istihdam edilseler dahi, danışmanlık birimleri dışındaki birimlerin, yetki ve görevleri itibarıyla genel müdür yardımcısına denk veya daha üst konumlarda görev yapan yöneticileri, Üst Yönetim ise, banka yönetim kurulu ile üst düzey yönetimi ifade etmektedir.”

2.5.1. Kredi Risk Yönetimi

Kredi riski, müşterilerin sözleşmede belirtilen şartlara uygun bir şekilde sorumluluklarını yerine getirmemesinden kaynaklanan bir risk türüdür. Katılım bankalarının karşılaştıkları kredi riskleri her ne kadar mevduat bankalarına benzerlik gösterse de daha az risk içermektedir. Bütün kredi kullandırmalarının gerçek finansmana dayanmasından dolayı ve ödeme planlarının ticari aktiviteler sonucunda düzenli olması katılım bankalarına avantaj sağlamaktadır. Aynı zamanda yapılan bütün kredi işlemleri varlığa dayalı bir ticari işleminden kaynaklanmaktadır.

Kredi riski, katılım bankacılığında özellikle sık kullanılan mura-baha sözleşmelerinde ortaya çıkmaktadır. Bu sözleşmelerdeki risk, borçluların vade tarihlerinde finansal taahhütlerini yerine getirememelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Aysan vd., 2016: 188; Pabuçcu, 2018: 61). Gerçekleşen kayıplar katılım bankaları tarafından üstlenilmektedir. Riski en aza indirmek için, katılım bankaları kredi riskine karşı sağlam teminatlar talep ederken, kredi riskini ortadan kaldırmak için ilave olarak kefil talep ederek kendilerini garanti altına almaktadır (Al-Wesabi ve Ahmad, 2013: 97).

Katılım bankalarının kredi risklerini nasıl yönetmesi gerektiğine dair IFSB tarafından “Risk Yönetim Rehberi” yayınlanmıştır (IFSB, 2005). Rehberde risk yönetim süreci her ne kadar detaylı bir şekilde ele alınmış olsa dahi katılım bankalarında kredi risk yönetimi mevduat bankalarına göre daha karmaşık bir yapıdadır. Özellikle mudârebe ve müşâreke ortaklığına dayanan işlemlerde yaşanan sorunlar, ortaklık söz konusu olduğundan dolayı çok daha karmaşık hâl almaktadır (Tiby, 2011: 30–31).

Katılım bankaları mevcut performanslarını korumak ve büyüme sağlamak için kredi risklerini en iyi şekilde yönetmek durumundadır. Bunun için de üst yönetim ile birlikte çalışmaktadırlar. Üst yönetimin belirlemiş olduğu kredi risk politikaları sayesinde ortaya çıkacak riskler analiz edilerek gerekli önlemlerin alınması hedeflenmektedir.

2.5.2. Likidite Risk Yönetimi

Katılım bankalarında likidite risk yönetimi, bankanın maruz kalacağı likidite riskine karşı tahminlerde bulunarak çeşitli tedbirler almaktır (Işıl ve Özkan, 2015: 25). Likidite riski mevduat bankalarında ve katılım bankalarında görülen ortak bir risk türüdür. Bununla birlikte, katılım bankalarının faizli borçlanamaması, likidite risklerine karşı katılım bankalarını dezavantajlı konuma getirmektedir. Mevduat bankaları likiditeye ihtiyaç duydukları vakit diğer finansal kuruluşlardan ve para piyasalarından faizli bir şekilde likit ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir; ancak katılım bankaları, İslam hukukuna göre borçlanmadaki sınırlamalardan dolayı para piyasalarından likit elde etme hususunda sınırlı bir erişime sahiptirler (Ahmed, 2015: 259–60; Ghenimi vd., 2020: 66; Pabuçcu, 2018: 62).

Katılım bankalarının karşılaştığı oldukları en önemli risk türü likidite riskidir; çünkü katılım bankaları maruz kaldıkları likidite riskine karşı mevduat bankalarına göre daha zayıf durumdadır. Özellikle faizsizlik ilkeleri gereği katılım bankalarının faiz temelli borçlanmaya gidememeleri likidite riskini etkin bir şekilde yönetememesine sebep olmaktadır (Tiby, 2011: 37).

2.5.3. Operasyonel Risk Yönetimi

Katılım bankalarının maruz kaldığı operasyonel risk, her ne kadar mevduat bankalarının maruz kaldığı riskler ile benzerlik gösterse de katılım bankalarının yapısına has sözleşmelerden dolayı daha yüksek risk taşımaktadır (Ercankal, 2019: 101). Özellikle katılım bankalarının uygulamalarındaki faizsizlik prensipleri operasyonel risk anlamında katılım bankalarını daha fazla zorlamaktadır (Ginena ve Hamid, 2015: 84).

Operasyonel risk yönetimi içerisinde personel riski, yasal risk, sistem ve teknoloji riski, suistimal riski, itibar riski ve ahlaki risk de yer almaktadır (Aloğlu, 2005: 32). Katılım bankaları, doğaları gereği riski ve kârı paylaştıklarından dolayı geleneksel bankalardan daha fazla riske maruz kalmaktadırlar. Bu durum, katılım bankala-

rını ek operasyonel risklerle karşı karşıya bırakmaktadır. Örneğin; mevduat bankalar ile ortak bir risk olan teknoloji riski, katılım bankaları için daha önemlidir; çünkü katılım bankalarına özgü faizsizlik ilkelerine göre tasarlanmamış yazılımlar kullanılmakta ve bu durumda katılım bankalarında ek riskler ortaya çıkmaktadır. Şayet katılım bankaları mevduat bankalarına özgü geliştirilmiş yazılımları kullanıyorsa operasyonel risk boyutu daha fazla artmaktadır (Pabuçcu, 2018: 62–63).

2.5.4. Piyasa Risk Yönetimi

Katılım bankalarının maruz kaldıkları piyasa riski, taşınmış oldukları kur riski, hisse senedi riski, vade uyumsuzluğundan ve fon kullandırım getirilerinden kaynaklanan kâr/getiri oranı risklerinden oluşmaktadır. Piyasa riskleri katılım bankalarının bilanço yapılarını bozarak kârlılıklarını olumsuz etkilemektedir.

Katılım bankaları, İslam hukuku ilkelerinden dolayı, mevduat bankalarının riskten korunmak için yaptıkları spekülatif ve türev işlemlerini yapamamakta ve daha fazla piyasa riskine maruz kalmaktadırlar. Bu yüzden katılım bankalarının piyasa risklerini en iyi şekilde analiz ederek yönetmeleri gerekmektedir.

IFSB, katılım bankalarının etkin bir piyasa risk yönetimi modeline sahip olması için “Risk Yönetim Rehberi” yayınlamıştır (IFSB, 2005).

2.5.5. Şer’i Uyumsuzluk Risk Yönetimi

Şer’i uyumsuzluk riski, şeriat denetleme kurulu veya ilgili makamın belirlediği üzere, şer’i ilkelere ve hükümlerine uyulmaması nedeniyle İslami bir finans kuruluşunun maruz kalabileceği mali kayıp riski şeklinde tanımlanmaktadır. Katılım bankaları tarafından şer’i uyumsuzluk riski uygun bir şekilde yönetilemezse, kurumun faizsizlik ilkelerinden taviz verdiği kanısına varan müşteriler, hissedarlar, yatırımcılar, fon sahipleri ve çalışanlar katılım bankasına karşı güvensizlik düşüncesine sahip olacaklardır (Ginena ve Hamid, 2015: 84–85). IFSB’de, katılım bankalarının şer’i uyumsuz-

luk riskini “Risk Yönetim Rehberi’nde açıkça belirlemiştir. İFSB 7. ilkesinde katılım bankaları için şer’i uyumun en önemli risk türlerinden olduğunu ve kurallara riayet edilmesi hususunda Şeriat kurulunun gerekli düzenleme ve denetimleri yapması gerektiğini belirtmiştir (IFSB, 2005).

Katılım bankalarının İslam hukukuna uygun bir şekilde bankacılık faaliyetlerini yerine getirmemesi şer’i uyumsuzluk riskini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum katılım bankalarından fon çekilme, fon kullanma, doğrudan ve dolaylı finansal kayıplar, likidite sorunu, itibar sorunu, bankacılık faaliyetlerinde aksamalar ve finansal istikrarsızlık gibi birçok riskle karşı karşıya kalabilmektedir (Ginena ve Hamid, 2015: 86–87). İnsanların katılım bankalarını tercih sebeplerinin başında faizsizlik ilkeleri geldiğinden dolayı katılım bankalarının İslam hukukuna uygun işlemler yapması katılım bankalarının varlıklarını sürdürmeleri hususundaki yegane dayanaktır (Ginena, 2014: 99).

2.6. Kredi Kavramı ve Takipteki Krediler

2.6.1. Kredinin Tanımı

Kredi sözlükte “saygınlık” ve “güven” anlamına gelmektedir. Latince “credere” kökünden türemiş olup “inanma” manasındadır. Kredinin en genel tanımı; belirli bir süre sonunda geri ödenmek kaydı ile mal, hizmet ya da para türünden satın alma gücünün bugünden sağlanmasıdır (Ayanoğlu vd., 2019: 44; Durmuş, 2011: 57). Bankacılıkta kredi; “Bankanın kendisine güvendiği bir kişiye varlıklarını kullanmasına izin vermesi” anlamına gelmektedir. Bankanın varlıklarını kullandırmadan önce birisine güvenmesi kredinin güvene bağlı bir işlem olduğunun göstergesidir. Bir başka tanımda ise; “Gelecekte ödeme sözü karşılığında kredi sağlama” şeklinde tanımlanmaktadır (Elgari, 2003: 2). Kredi tahsis edilmeden önce bankalar gerekli istihbarat raporlarını hazırlayarak yasalar ve bankaların kredi politikaları çerçevesinde, teminatlolu veya teminatsız bir şekilde gerçek ya da tüzel kişilere nakdi ya da gayrinakdi limit tanımlamaktadır. Bu şartlar ve limitler çerçevesinde kredi kullanımı yapılmaktadır (Tuğcu vd., 2018: 15).

5411 sayılı bankacılık kanununun 48. maddesine göre aşağıdaki işlemler kredi sayılmaktadır (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu):

- *Bankalarca verilen nakdî krediler ile teminat mektupları,*
- *Kontragarantiler, kefaletler, aval, ciro, kabul gibi gayrinakdî krediler ve bu niteliği haiz taahhütler,*
- *Satın alınan tahvil ve benzeri sermaye piyasası araçları,*
- *Tevdiatta bulunmak suretiyle ya da herhangi bir şekil ve surette verilen ödünçler,*
- *Varlıkların vadeli satışından doğan alacaklar,*
- *Vadesi geçmiş nakdî krediler,*
- *Tahakkuk etmekle birlikte tahsil edilmemiş faizler,*
- *Gayrinakdî kredilerin nakde tahvil olan bedelleri,*
- *Ters repo işlemlerinden alacaklar,*
- *Vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile benzeri diğer sözleşmeler nedeniyle üstlenilen riskler,*
- *Ortaklık payları ve Kurulca kredi olarak kabul edilen işlemler izlendikleri hesaba bakılmaksızın bu Kanun uygulamasında kredi sayılır.*

Katılım bankalarının kredi sayılan işlemleri ise 5411 sayılı Bankacılık Kanununun 48. maddesinin 2. fıkrasında belirtilmiştir;

“Kalkınma ve yatırım bankalarının finansal kiralama yöntemiyle sağladığı finansmanlar ile katılım bankalarının taşınır ve taşınmaz mal ve hizmet bedellerinin ödenmesi suretiyle veya kâr ve zarar ortaklığı yatırımları, taşınmaz, ekipman veya emtia temini veya finansal kiralama, mal karşılığı vesaikin finansmanı, ortak yatırımlar veya benzer yöntemlerle sağladıkları finansmanlar da bu kanun uygulamasında kredi sayılmaktadır” (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu).

Kredi işlemlerinde her banka kendi tahsis şartlarına uygun bir şekilde işletmelere ve bireylere kredi tahsis etmektedir. Kredi tah-

sisleri bankaların organizasyon yapısına bağlı olarak Şube Müdürü, Bölge Müdürü, Genel Müdürlük ve Yönetim Kurulundan oluşmaktadır. 5411 sayılı Bankalar Kanununun 51. maddesine göre de Yönetim Kurulu, kredi yetkisini belirtmiş olduğu usul ve esaslara göre Genel Müdürlüğe devredebilmektedir. Genel Müdürlük de kendisine verilen bu yetkiyi birim, bölge ve şubelere aktarmaktadır (Korkut, 2019: 24). Bankalar yetkileri dâhilinde tahsis ettikleri krediler sayesinde bireylerin ve işletmelerin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaları anlamında çok önemli bir işlevi yerine getirmektedirler. Özellikle işletmelerin fon temini noktasında krediler son derece önemli yere sahiptir. Sermaye piyasasına açılmamış küçük ve orta büyüklükteki işletmeler için kredi en önemli borçlanma araçlarındadır. Bundan dolayı banka kredileri, finansal piyasalardaki en önemli paya sahip kalemlerdendir (Tuğcu vd., 2018: 169).

Krediler ülke ekonomileri için son derece önemlidir. Bir ekonomide kredilerin temel işlevleri aşağıdaki gibidir (Tuğcu vd., 2018: 21):

- Âtıl fonları ekonomiye kazandırmak,
- Fon talebi olanlara kredi sağlamak,
- Fon aktarım mekanizmasının güvenilirliğini ve etkinliğini sağlamak,
- Ülke ekonomisinin büyümesine katkıda bulunmak,
- Yeni yatırımların finansmanını sağlamak,
- Mevcut yatırımların modernizasyonuna aracılık etmek,
- Finansal piyasaların gelişimine katkıda bulunmak,
- Finansal işlemlerin yayılmasına katkıda bulunmak.

2.6.2. Takipteki Krediler Kavramı

Takipteki krediler kavramı literatürde “sorunlu krediler” şeklinde de kullanılmaktadır. Sorunlu krediler, kredi kullandıran banka ile kredi kullanan müşteri arasında belirlenen geri ödeme planının bozularak ödemelerin aksaması ve bankanın zarar riskinin doğmasıdır (Altunöz, 2018: 66). Ancak bu tanım yapılırken

bankalar genellikle gecikme gün sayısını ve yasal takip süreçlerini dikkate alsalar bile bankadan bankaya “sorunlu kredi” kavramı farklılık gösterebilmektedir. Bazı bankalar 90 günü geçen ödemeleri sorunlu kredi kapsamında değerlendirirken bazı bankalar da 30 günü geçen ödemeleri sorunlu kredi kapsamında değerlendirmektedir. Aslında taksit ödemesinin bir gün dahi geçmesi kredinin sorunlu olduğunun göstergelerindedir. Bu yüzden bankacılık sektöründe ödemesi bir gün dahi geçse planlanan kredi ödeme planına riayet edilmeyen düzensiz ödemeler sorunlu kredi kapsamında değerlendirilmektedir (Ceran, 2019: 39–40). Ancak tüm bu bilgiler ışığında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu “Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik’in 4. ve 5. maddesinde takipteki kredilerin doksan günden fazla geciken ödemelerin “takipteki krediler” olduğunu belirtmiştir (BDDK, 2016b).⁵ Ancak 2020 yılında etkisini gösteren COVID-19 salgını neticesinde yaşanan ticari ve ekonomik hayatta oluşan aksaklıklardan dolayı BDDK 17.03.2020 tarihinde 90 gün gecikme süresini 180 güne çıkarmıştır (BDDK, 2020).

Bankalar kredi verdiği andan itibaren ilgili kredinin faizinin ve anaparasının zamanında geri ödeneceğini düşünerek hareket etmektedirler; ancak bu durum zaman zaman bozulabilmektedir. Kredi kullanan müşteriler belirlenen zamanda ödemelerini yapmayabilirler. Bu da bankalar açısından kredi riskinin ve sorunlu kredilerin doğmasına sebep olmaktadır (Sayım ve Ardiç, 2012: 297). Sorunlu krediler, kredi taraflarının anlaşılan şartların dışına çıkmaları ve ödemelerin yapılmaması durumunda ortaya çıkmaktadır. Sorunlu krediler bankalar ve ekonomi için önemli konuların başında gelmektedir. Sorunlu kredileri artan bankaların bilanço yapıları bozularak zarar olasılıkları ortaya çıkmakta ve ülkenin ekonomik gelişmesi yavaşlamaktadır (Güler vd., 2015: 15; Tuğcu vd., 2018: 169)

5 IMF’ye göre de 90 günden fazla geciken ödemelerin takipteki kredi şeklinde değerlendirileceği belirtilmiştir (IMF, 2005: 4).

Mevduat bankalarında olduğu gibi katılım bankalarında da kullanılan kredilerin geri ödenmeme sorunu bulunmaktadır. Bu sorun banka yönetimleri tarafından titizlikle kontrol edilmekte ve riskler minimum düzeyde tutulmaya çalışılmaktadır; ancak her ne kadar kredi tahsilatları iyi yönetilse bile sorunlu kredilerin olmaması mümkün değildir. Önemli olan sorunlu hale gelen kredilerin iyi yönetilmesi ve bakiyenin asgari düzeyde tutulmasıdır (Dereci, 2020: 132).

Sorunlu krediler son yıllarda bankacılık sektöründe çok önemli bir hâle gelmiştir. Bunun temel sebebi sorunlu kredi oranlarının toplam krediler içerisindeki payının ve kredilerin milli gelir içerisindeki payının artmasıdır. 2001 Bankacılık Reformu döneminde banka kredilerinin milli gelire oranı %15-%20 arasında dalgalanmaktaydı; ancak ilerleyen yıllarda bu oran %70 seviyelerine yükselmiştir. Haliyle sorunlu kredilerde hem krediler içerisinde hem de milli gelir içerisinde payını arttırmıştır. Sorunlu kredilerin yükselen bir trend göstermesi, ülke ekonomisinin büyüme ivmesini yakalayamamasına bağlı olarak bankaların kredi kullandırmadaki iştahsızlıkları sorunlu kredi oranlarının artmasına sebebiyet vermektedir. Bu durum, bankaların kârlarının azalmasına yol açmaktadır.

2.6.2.1. Alacağın Şüpheli Hâle Gelmesi, Şüpheli Alacaklar

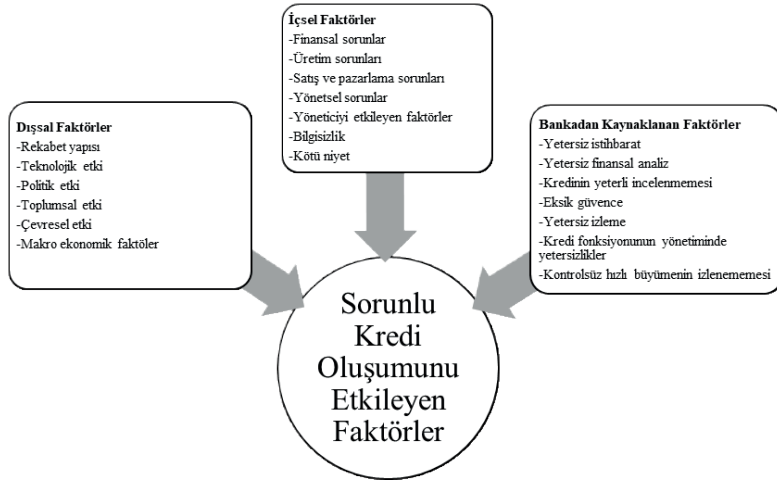
Alacağın şüpheli hâle gelmesi, bir finansal kuruluş ile müşteri arasında imzalanan ve sözleşmede belirlenen tutarın, belirli kâr payı ve faiz üzerinden, belirli bir vadede ödeneceğinin taahhüt edildiği anlaşmada, belirlenen vadede ödemelerin gecikmesi, bunun neticesinde zarar olasılığının yaşanmasıdır (Korkut, 2019: 1). Alacağın şüpheli hâle gelmesi, bankacılıkta takipteki krediler veya sorunlu krediler şeklinde bilinmektedir. Bankaların bilançolarında takipteki krediler veya takipteki alacaklar olarak izlenmektedir.

Günümüzde bankacılık faaliyetlerinin kapsamı her geçen gün genişlerken, bankaların en önemli işlevi mevduat toplamak ve kredi kullandırmaktır. Bankalar topladıkları fonlar sayesinde işletmelere verdikleri krediler açısından piyasaya güven getirmişlerdir;

ancak tahsil edilmemiş krediler bankaların faaliyetlerini bozabilir ve etkinliklerini azaltabilir. Bu nedenle, banka kredilerinin kontrolü banka bilançolarında özel bir öneme sahiptir (Erdođu, 2015: 677). Bankaların kredi risklerini etkin yönetmemesi sorunlu kredilerin artmasına sebep olacaktır. Sorunu kredi artışları banka bilançolarını olumsuz bir şekilde etkileyecek ve bankaların ciddi risklerle karşı karşıya kalmasına zemin hazırlayacaktır.

2.6.2.2. Kredilerin Takibe Düşme Nedenleri

Bankaların kullandırmış olduğu kredilerin takibe dönüşmesinde birçok neden bulunmaktadır. Genellikle de bu nedenlerin birlikte gerçekleşmesi durumunda sorunlu krediler problemi ortaya çıkmaktadır. Bankalarda sorunlu kredilerin artmasını tetikleyen hususlar dışsal faktörler, içsel faktörler ve bankadan kaynaklanan faktörler şeklinde sınıflandırılmaktadır. Aşağıdaki Şekil 2.3'te bu faktörler ele alınmıştır:

Şekil 2.3: Sorunlu Kredi Oluşumunu Etkileyen Faktörler

Kaynak: Tuğcu ve vd, 2018: 172

Sorunlu kredilerin başında kredi kullanan firmaların alacaklarını zamanında tahsil edememeleri gelmektedir. Ticari alacaklarını tahsil edemeyen firmaların nakit akışları bozulmakta ve piyasa borçlarını ödemede zorlanmaktadır. Aynı zamanda, bankalara kredi borcu olanlarda kullanmış olduğu kredilerini ödeyemeyecek ve kredileri takibe düşecektir (Korkut, 2019: 33). Bankalar özellikle işletmelerden kaynaklı sorunlu kredi problemi ile karşı karşıya kalmamak için erken uyarı sinyalleri ile bu tür olumsuzlukları önceden tahmin ederek yaşanacak takipteki kredileri asgari düzeyde tutabilirler. Bahse konu erken uyarı sinyallerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür (Korkut, 2019: 33; Tuğcu vd., 2018: 29):

- Kredi müşterinin mevduatının önceki dönemlere göre düşüş göstermesi,
- Mevcut banka kredi limitlerinin doluluk oranlarının yüksek olması,
- Bilançodaki kısa süreli borçlarda artış,
- Uzun dönemli kredilerin taksitli krediye dönüştürülme isteği,
- Bilançodaki stoklar kaleminde artış ve stok devir hızının azalması,
- Bilançodaki alacaklar kaleminde artış ve alacak tahsil sürelerinin uzaması neticesinde firmanın nakdi sıkışıklığa girmesi,
- Alacaklarda tahsilat problemleri ve şüpheli ticari alacaklar karşılıklarında artış,
- Ciroların azalması, satıştan iade, pazarlama ve satış giderlerinin artması,
- Ortakların firma hesaplarından yüksek miktarda para çekmesi,
- Memzuç kayıtları ile bilançodaki uyumsuzluklar,
- Borçlanmanın satışlara göre daha fazla artması,

- Özkaynakların yetersizliği ve firma borçlanmasıyla artış trendinin yüksek olması,
- Uzun vadeli yatırım kredilerinin kısa vadeli fonlar ile karşılanması,
- Satışlarda yıllar itibarıyla gerileme,
- Satış iadeleri ve iskontolardaki yüksek artışlar,
- Maliyet oranlarının artması ve kâr marjlarının düşmesi,
- Satışlardaki artışa rağmen kârlardaki azalma,
- Satışlar içerisindeki problemler alacakların artması,
- Dönem sonu faaliyet zararlarının sürekliliği,
- Finansal rasyoların olumsuz yönde seyirleri,
- Yazılan çekler ve protestolu senetler.

Bahse konu erken uyarı işaretlerinin yanı sıra firma faaliyetleri de sorunlu kredilerin göstergelerinden olabilmektedir. Firmanın faaliyetleri içerisinde; farklı bir faaliyet alanına yatırım yapma, yetersiz kapasite kullanımı ve kalıfıyesiz eleman istihdamı, verimsiz müşteri yönetimi spekülâtif hammadde ve ticari mal alımı ile rakip firmalar ve ürünler hakkında olumsuz söylemler sorunu kredilerin öncü göstergelerdendir.

2.6.3. Takipteki Kredilerin Ekonomi Üzerine Etkileri

Takipteki krediler, mevcut ekonomik yapıyla tamamen entegre değildir ve takipteki kredilerin artması ülke ekonomisine ciddi zararlar vermektedir. Takipteki kredilerin artması bankacılık sektörü için ciddi maliyetlere yol açmaktadır. Bu maliyetler sadece bankacılık sektörünü etkilemez, aynı zamanda ülke ekonomilerine ciddi olumsuz etkiler bırakmaktadır (Erdoğan, 2016: 1). Bankaların takipteki kredilerinin artması finansal sistem üzerinde olumsuz bir baskı ve stres birikmesine yol açmaktadır. Bankacılık sistemi için tehlike oluşturabilecek bu durum ülke ekonomisine de ciddi zararlar verebilmektedir (Demirel, 2016: 26).

Bankacılık sektörü ve krediler ülke ekonomilerinin büyümesinde stratejik bir önemli sahiptir. Sektöre yaşanacak herhangi bir aksaklık domino etkisi yaratarak birçok sektörü ve akabinde ülke ekonomilerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Toprak ve Demir, 2001: 13). Ekonominin gelişmesinde etkin bir rol oynayan bankaların takipteki kredilerinin artması, bankaların finansal yapılarının bozulmasına ve işlevlerini yerine getirememesine yol açarak ekonomik gerilemeyi beraberinde getirecektir. Dolayısıyla, ülkelerin güçlü bir ekonomik yapıya sahip olması için bankacılık sektörünün büyüklüğü ve sağlamlığı çok önemlidir (Keten ve Çağlar, 2019: 418).

Takipteki kredilerin artışı, bankaların kredilerindeki kaliteyi bozarak banka genel performansını negatif etkileyebilmektedir. Bu durum, banka sermayesini tehlikeye atabilmekte ve bankanın iflasına yol açabilmektedir. Bu durumda bankalar, ilave yeni bir kredi riskine girmekte isteksiz davranarak reel ekonomi üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır (Poyraz ve Arlı, 2019: 134).

Genel hatlarıyla takipteki kredilerin ekonomi ve finans sektörü üzerindeki olumsuz etkilerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Tuğcu vd., 2018: 175):

- Maliyet tabanlı enflasyona yol açar: Takipteki kredi oranlarının yükselmesi banka kârlarını düşürdüğü için kredi faiz oranlarında artış yaşanır. Artan kredi faiz oranları firmaların maliyetlerini yükseltir ve bu maliyetler üretilen malların fiyatlarına yansyarak ülke genelinde enflasyonun yükselmesine yol açar.
- Vergi gelirlerinin düşmesine yol açar: Takipteki kredilerde yaşanacak yükseliş banka kârlarını azaltacağından dolayı vergi gelirlerinde düşüş yaşanır. Yine artan kredi maliyetlerinden dolayı firmaların kârlarında düşüş yaşanacak ve vergi gelirleri olumsuz etkilenecektir.
- Piyasaları olumsuz etkilenir: Takipteki kredilerdeki artış bankaların bilançolarını olumsuz etkileyerek banka iflaslarına

yol açabilir. Bankaların iflası, ülke ekonomilerinde güvensizlik ortamını oluşturarak mevduat müşterilerinin bankalardan paralarını çekmelerine, kredili müşterilerin ise finansmana erişimde zorluk çekmesine neden olacaktır. Bu durumda ülke ekonomilerine ciddi zarar verecektir.

- Üretim ve istihdam olumsuz etkilenir: Bankaların takipteki kredilerinin artması, kredi faiz oranlarının yükselmesine neden olacak ve işletmelerin finansmana erişimi zorlaşacaktır. Bu durumda kredi kullanamayan firmalar üretim ve yeni yatırımlar yapamayacaktır. Dolayısıyla ülke ekonomisinde yeni yatırım, üretim ve istihdamda azalma olacaktır.

2.6.4. Takipteki Kredilerin Bankacılık Sektörüne Etkileri

Takipteki kredilerin en büyük etkilerinden birisi, bankacılık sektörü üzerindedir. Takipteki krediler bankaların bilançolarını, kârlılıklarını, sermaye yeterlilik rasyolarını ve aktif pasif dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bankacılık sektörünün olumsuzluğu reel sektörü de negatif yönde etkileyecektir (Altunöz, 2018: 70). Bankaların, takipteki krediler sebebiyle karşı karşıya kalabileceği sorunlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Şahbaz ve İnkaya, 2014: 72; Tuğcu vd., 2018: 174–175):

- Takipteki krediler için ayrılan özel karşılıklar, alternatif getiri sağlayan alanlarda değerlendirilemeyecektir.
- Takipteki krediler bankaların bilanço yapısını bozarak bankaları likidite riskine maruz bırakacaktır.
- Takipteki kredilerin tasfiye süreci için oluşturulan organizasyon, idari giderleri arttıracaktır.
- Takipteki krediler, banka yöneticilerinin konsantrasyonlarını bozarak daha verimli alanlarda zamanlarını değerlendirmelerini engelleyecektir.
- Takipteki kredi oranı yüksek olan bankanın imajı ve büyümesi olumsuz etkilenecektir.

- Takipteki kredi oranları hukuki masrafların artmasına yol açacaktır.
- Takipteki krediler şube ve banka kârlılıklarını olumsuz etkileyecektir.
- Takipteki kredi oranı yüksek olan banka personellerinin motivasyonu düşecek ve bankanın büyümesi olumsuz etkilenecektir.
- Takipteki kredi oranlarının yüksek olması bankaların iflasına neden olabilmektedir.
- Takipteki krediler bankaların aktif-pasif yönetimlerini olumsuz etkileyecektir.

2.6.5. Takipteki Kredilerin Reel Sektöre Etkileri

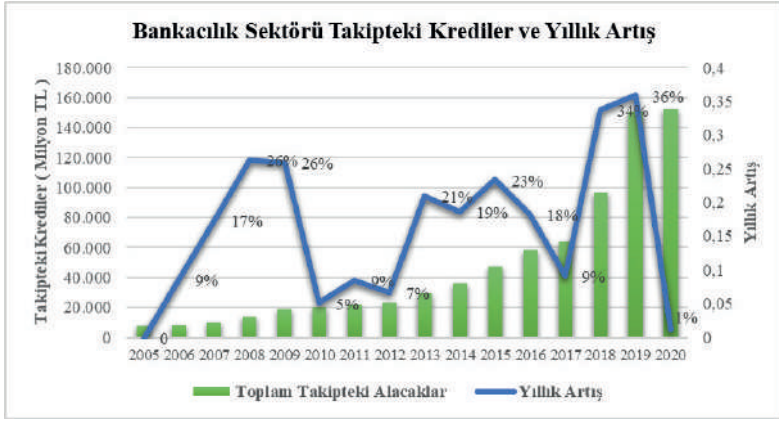
Takipteki krediler, bankalar kadar reel sektörü de olumsuz etkilemektedir. Reel sektörü bu denli olumsuz etkilemesinin temelinde sektörde yer alan büyük firmaların faaliyetlerinin büyük ölçüde banka kredilerine dayanmasıdır (Toprak, 2001: 861). Takipteki kredilerin artması, bankaların kredi risk iştahını azaltmakta ve işletmelerin kredi taleplerine olumsuz cevap vererek ülke ekonomisinin zarar görmesine neden olmaktadır. Ayrıca takipteki krediler banka kârlılıklarını olumsuz etkilediğinden dolayı bankalar kredi faiz oranlarını yükseltmekte ve maliyet enflasyonunda artış yaşanmaktadır. (Sipahi, 2003: 21–22).

Şirketlerin bankalardan kullandıkları kredilerinin takibe intikal etmesi, şirketlerde doğrudan ve dolaylı ek maliyetlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bahse konu ek maliyetler, tasfiye giderleri, düşen cirolar ve artan kredi maliyetleri ile işletme kârlılık oranının düşmesidir. İşletmelerin kredi taksitlerini ödeyememeleri sonucunda iflasların yaşanması o işletmelerde çalışanların işsiz kalmasına yol açmaktadır. Takipteki kredilerin reel sektöre bir diğer olumsuz etkisi yapılan yatırımlar üzerindedir. Çok ortaklı firmalarda bireysel tasarruflar ile sermayenin sağlanması ve bu tür firma-

ların iflas etmesi sermaye sahiplerini olumsuz etkileyerek ilerleyen süreçlerde bu tür yatırımlardan kaçınmalarına yol açmaktadır (Mirza, 2006: 151–152).

2.6.6. Bankacılık Sektöründe Takipteki Kredilerin Seyri

Bankacılık sisteminde 2005-2020 yıllarına ait takipteki kredilerin hacmi ve yıllık artışı Grafik 2.1'de yer almaktadır:

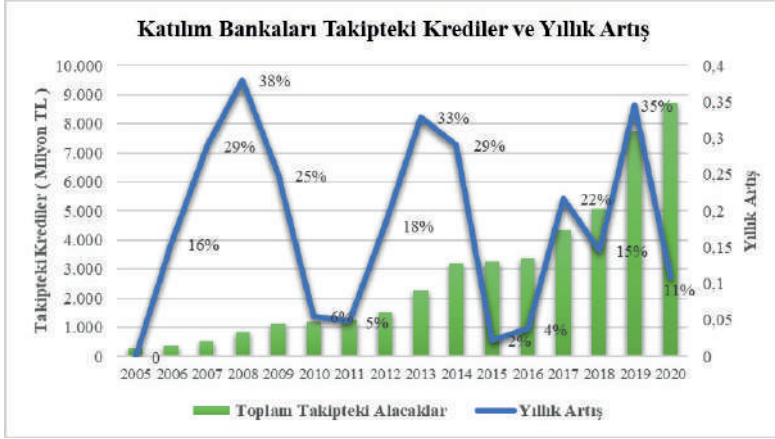
Grafik 2.1: Türk Bankacılık Sektörünün Takipteki Kredileri ve Yıllık Artış

Kaynak: BDDK verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır

Grafik incelendiğinde son 15 yılda bankacılık sektöründe takipteki kredilerin hacimsel olarak sürekli arttığı görülmektedir. 2005 yılında 7.8 milyar TL olan takipteki krediler 2020 yılında 152 milyar TL'ye yükselmiştir; ancak yıllık artış itibarıyla incelenecek olursa krediler içerisinde takipteki kredilerde yaşanan artışlar dalgalı bir seyir izlemiştir. Özellikle 2020 yılında yaşanan COVID-19 salgınından dolayı takipteki kredilerin süresinin 90 günden 180 güne çıkartılması 2019 yılına göre %1'lik bir artışın yaşanmasına yol açmıştır.

2.6.7. Katılım Bankalarında Takipteki Kredilerin Seyri

Katılım bankalarının 2005-2020 yıllarına ait takipteki kredilerin hacmi ve yıllık artışı Grafik 2.2'de yer almaktadır:

Grafik 2.2: Katılım Bankalarının Takipteki Kredileri ve Yıllık Artış

Kaynak: BDDK verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır

Grafik 2.2'de görüleceği üzere katılım bankacılığı sektöründe takipteki krediler hacimsel olarak sürekli artmıştır. 2005 yılında 311 milyon TL olan takipteki krediler 2020 yılında 8.7 milyar TL'ye yükselmiştir. Takipteki krediler de yıllık artışlarda ise dalgalı bir seyrin olduğu görülmektedir. 2020 yılında ise takipteki kredi artışında düşüş gözlemlenmiştir. Bunun temel sebebi de COVID-19 salgınından dolayı takipteki kredilerin süresinin 90 günden 180 güne çakartılmasıdır.

Uygulama: Metodoloji, Ekonometrik Modeller ve Ampirik Bulgular

3.1. Araştırmanın Amacı

Takibe intikal eden kredilerin bankalara en büyük etkisi banka kârlılıklarını olumsuz etkilemektir. Bu yüzden bankaların büyüyebilmesi ve gelişebilmesi için takipteki kredilerin minimum düzeyde tutulması gerekmektedir. Katılım bankalarının mevduat bankalarına göre sektörde rekabetçi konumu arttırabilmesi ve çok daha hızlı büyüyebilmesi için takipteki kredilerini sektöre göre daha düşük seviyelerde tutması ve etkin bir şekilde yönetmesi çok önemli bir husustur. Sayılan bu faydalar çerçevesinde, çalışma ile katılım bankacılığında sorunlu kredilerin sebepleri ve mevduat bankaları ile karşılaştırması analiz edilerek literatüre katkı sağlamak hedeflenmektedir. Ayrıca bu araştırma sayesinde katılım bankacılığının kredi performansları ortaya konularak kredi takip oranlarına etki eden kriterlerin takip oranlarını ne yönde etkilediği tespit edilecek ve mevduat bankaları ile karşılaştırılarak analiz edilecektir. Çalışmada, katılım bankaları için takip oranlarını belirleyen faktörler araştırılmış, mevduat bankaları ile karşılaştırılarak ekonometrik analizler yapılmıştır. Bu temel faktörlerin katılım bankalarındaki takip

oranlarını pozitif mi negatif mi etkilediği söz konusu modeller ile incelenmiştir.

Takipteki kredilere yönelik olarak yabancı literatürde çok sayıda akademik çalışma bulunmakla birlikte, Türkiye’de özellikle katılım bankacılığı açısından yapılan bilimsel araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bu çalışmada, katılım bankalarının takipteki kredilerine etki eden faktörler ele alınarak mevduat bankalarından farklılığı ortaya konulacaktır.

Yapılan bu kitap çalışması ile katılım bankalarının takip oranları üzerindeki nedenlerin neler olduğu ve etki düzeyi ile yönünü belirlemek, elde edilen bulgulara dayanarak Türkiye’de katılım bankalarının takip oranlarını azaltabilmek için; çeşitli çözüm önerileri sunulabilmek ve konu hakkında teorik ve ampirik boşluğu doldurmak hedeflenmektedir. Tüm bu açıklamalar çerçevesinde öncelikli olarak literatürdeki bu alanda yapılan çalışmaların analizleri ve örneklemleri değerlendirilecek, akabinde bu bilgiler ışığında oluşturulacak modeller ile ekonometrik analizler yapılacaktır.

3.2. Literatür İncelemesi

Takipteki kredilerin (sorunlu krediler) ortaya çıkış nedenleri ya da belirleyicileri üzerine literatürde çok sayıda inceleme yapılmış olmakla birlikte katılım bankaları ile ilgili çalışma çok az düzeydedir. Araştırmalar ağırlıklı olarak mevduat bankaları üzerinde yapılmıştır. Mevduat bankalarının takipteki kredilerini etkileyen mikro ve makro değişkenlerin ele alındığı akademik çalışmalarda makro değişkenler genellikle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), döviz kurları, faiz oranları, enflasyon oranı ve işsizlik iken mikro değişkenler bankaların aktif büyüklüğü, sermaye yeterlilik rasyosu, aktif kârlılık, kredi / mevduat oranı, faiz gelirleri, faiz giderleri, sermaye kârlılığı ve aktif kârlılıktır. Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların takipteki kredilerinin nedenleri üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, mevcut teorik çalışmalarla uyumlu ve ağırlıklı mevduat bankaları üzerinde yapılan araştırmalar dikkat çekmektedir. Yapılan bütün teorik çalışmalarda göze çarpan hususlar takipteki kredileri

etkileyen faktörlerin belirlenmesinde spesifik belirli faktörlerin etkileri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Literatürdeki çalışmalarda panel ve zaman veri analizi yöntemlerinin kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Literatür taraması neticesinde takipteki kredilerin belirlenmesine yönelik çalışmaları yurtiçinde ve yurtdışında yapılan çalışmalar şeklinde sınıflandırmak mümkündür:

3.2.1. Yurtiçinde Yapılan Çalışmalar

Türker Kaya (2002), bankaların kârlılık oranlarını etkileyen faktörleri analiz etmiştir. 1997-2000 döneminde net faiz marjı, aktif ve özsermaye kârlılığı gibi kârlılık göstergelerini etkileyen mikro ve makro faktörleri incelemiştir. Genel olarak özkaynak, mevduat, likidite, personel harcamaları, piyasa payı, krediler ve kötü krediler kârlılığı belirleyen ana mikro faktörler olarak ortaya çıkarken enflasyon ve bütçe açığı da bankacılık sektöründe kârlılığın makro belirleyicileri olarak öne çıkmıştır. Aktif kârlılığının belirleyicilerinden birisinin takipteki alacaklar olduğu gözlemlenmiştir.

Cifter, Yılmaz ve Cifter (2009), Türk bankacılık sektöründeki kredi takip oranlarını etkileyen sektörleri incelemiştir. Ocak 2001 / Kasım 2007 dönemindeki verilere göre sanayi üretim sektörlerinin takipteki kredi oranını önemli ölçüde etkilediği saptanmıştır.

Saka ve Koyuncu (2011), 1986-2008 yılları arasındaki verileri kullanarak Türkiye’de bankacılık sektöründe takibe düşen kredilerin, özel sektör kredileri ve yatırımlar üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Çoklu regresyon analizinin yapıldığı çalışmaya göre, takipteki kredilerin özel sektör kredileri üzerinde negatif etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla takipteki krediler arttıkça özel sektöre verilen kredilerin ve yapılan yatırımların azaldığı saptanmıştır.

Yüksel (2011), yaptığı çalışmada hem şirketler hem de hane halkı için aylık verilerle analizler yapmıştır. Takibe düşen kredilerin etkileyen değişkenler olarak büyüme oranı, kredilerin GSYİH

içindeki payı, ekonominin genel durumu, faiz oranı, sanayi üretim endeksi, döviz kuru ve İMKB-100 endeksini ele almış olup enflasyon, kredilerin GSYİH içindeki payı, faiz oranı, ve büyüme oranının takipteki kredileri etkilediğini tespit etmiştir.

Yücememiş ve Sözer (2011), 2003Q2-2010Q4 dönemlerine ait aylık verileri kullanarak takipteki kredileri döviz kurlarının etkilediği sonucuna varmışlardır.

Macit ve Keçeli (2012), katılım bankalarının 2005-2011 dönemine ait verileri kullanarak takipteki kredi oranlarına etki eden makro ve mikro faktörleri belirlemişlerdir. Yapılan analizler sonucunda, GSYİH düşüşünün takipteki kredileri arttırdığı, işsizlik oranının artmasının takipteki kredileri arttırdığı ve enflasyon oranı ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Macit (2012), 2005-2010 dönemi çeyrek verileri kullanarak Türkiye’de en büyük 15 ticari bankanın takipteki kredilerini etkileyen faktörleri ele aldığı çalışmaya göre kredilerin toplam aktiflere oranı yüksek olan bankaların takip oranlarının düşük olduğunu analiz etmiştir. Yine GSYİH’nin takip oranlarını negatif etkilediği; faiz oranları, sermaye düşüklüğü ve döviz kurlarının takip oranlarını pozitif yönde etkilediği sonucuna varmıştır.

Vatansever ve Hepşen (2013), 2007 Ocak-2013 Mart dönemine ait verileri kullanarak makroekonomik değişkenlerin takipteki krediler üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Takipteki kredileri sanayi üretim endeksi ve İMKB-100 endeksi negatif yönde; işsizlik, sermaye yeterlilik oranı ve özsermaye kârlılığı pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Şahbaz ve İnkaya (2014), çalışmalarında 1988-2012 yıllarına ait çeyrek dönemlik verileri kullanarak takipteki krediler ile büyüme oranı, özel sabit sermaye harcamaları, kredi hacmi ve özel tüketim harcamaları arasında çift yönlü ve uzun dönemli ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Erdoğan (2015), 1986 Ocak-2015 Nisan dönemlerine ait aylık verileri kullanarak, bankaların toplam krediler, özel karşılıklar,

kâr-zarar ve yedek akçeler kalemleri ile takipteki kredi oranlarının nedenselliğini analiz etmiştir. Takipteki kredilerin, banka bilanço-ları ve kârlılık üzerinde olumsuz etkileri olduğunu tespit etmiştir.

Yağcılar ve Gülbahar (2015), Türkiye'deki 26 ticari bankanın 2002/4 – 2013/1 yılları arasındaki çeyrek verilerini kullanarak takipteki kredi oranlarının makro ve mikro belirleyicileri üzerinde çalışma yapmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, borsaya kote olma, aktif kârlılık, likidite kârlılığı ve kredi/mevduat oranı takipteki kredileri negatif etkilediği; faiz oranları, sermaye yeterlilik rasyosu, büyüme oranı ve yabancı bankalar takipteki kredileri pozitif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Us (2016), 2002-2015 yılları arasını kapsayan verileri ele aldığı çalışmasında takipteki kredileri etkileyen değişkenlerin faiz oranı, döviz kuru, büyüme, enflasyon, aktif büyüklük, verimlilik, önceki dönem takipteki krediler ve 2008 küresel kriz olduğunu tespit etmiştir.

Yüksel (2016), 1988-2014 yıllık verilerini kullanarak bankaların takipteki kredi oranını etkileyen faktörleri tespit etmiştir. Döviz kurunun takip kredilerini arttırdığı, faiz gelirleri ile büyümenin takip kredilerini azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Genç ve Şaşmaz (2016), 2005Q4-2015Q2 dönemlerine ait çeyreklik verileri kullanarak takipteki ticari kredileri etkileyen makro değişkenlerin faiz oranları, döviz kuru, GSYİH ve BİST-100 endeksi olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca BİST-100'ün takipteki ticari kredileri negatif yönde, döviz kurlarının ise pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Abdioğlu ve Aytekin (2016), 2002-2014 yıllarına ait verileri kullanarak yapmış oldukları çalışmalarında takipteki kredileri ödeme gücü oranı, sermaye yeterlilik rasyosu ve net faiz marjının negatif yönde; kredi faiz oranları, faaliyet etkinliği, kredi/mevduat oranlarının ise pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Erdoğan (2016), 1998Q1-2015Q3 yıllarına ait çeyrek verileri kullanarak Türk bankacılık sektöründeki takipteki kredilerin eko-

nomik büyüme üzerindeki etkilerini belirlemeye çalışmıştır. Analiz sonuçlarına göre, bu etkinin çift yönlü olduğu sonucuna varmıştır.

Bolat ve Işık (2016), 2006-2012 dönemi için Türkiye'deki 20 mevduat bankasının takipteki kredilerini belirleyen faktörleri analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre ödeme gücü, kârlılık, kredi kalitesi, kredi çeşitliliği, ekonomik büyüme ve son finansal krizin, Türk bankacılık sektöründe takipteki kredi oranlarını etkileyen önemli göstergeler olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Demirel (2016), 2003-2014 yılları arasında çeyrek verileri kullanarak takipteki kredileri etkileyen faktörlerin döviz kuru, kredi büyümesi, GSYİH, işsizlik, borsadaki fiyat hareketleri, sanayi üretimi ve cari açık olduğunu tespit etmiştir.

Us (2017), 2002Q4-2013Q3 yıllarına ait çeyreklik verileri kullanarak takipteki kredileri etkileyen faktörleri farklı bir bakış açısı ile incelemiştir. İlgili çalışmada, bankaların sahiplik yapısına göre bir analiz yapılarak özel sektör, yabancı ve kamu bankalarının takipteki kredilerinin belirleyicilerinin farklılaştığı tespit edilmiştir.

Tekşen ve Çelik (2018), 2006-2016 yılları arasındaki verileri kullanarak takipteki kredileri etkileyen faktörleri ele almışlardır. Takipteki krediler ile 2008 küresel kriz ve konut/ticari taksit kredileri arasında negatif; enflasyon, önceki dönem takipteki krediler, aktif büyüklük ve taşıt kredileri arasında ise pozitif bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Önder, Ş, Önder, H ve Akbaş (2019), 2005-2018 yılları arasındaki çeyreklik verileri kullanarak katılım bankalarının takipteki kredilerini etkileyen makroekonomik belirleyicileri araştırmışlardır. Analiz sonuçlarına göre; takip oranlarını etkileyen makroekonomik göstergelerden işsizlik oranı ve tüketici güven endeksindeki artışlar takip oranlarını arttırdığı; GSYİH, enflasyon, sektörün büyüklüğünün takip oranlarını azalttığı tespit edilmiştir.

Torun ve Altay (2019), 2008-2015 yılları arasında 25 ticari bankanın sorunlu kredilerine neden olan makro ve mikro değişkenleri araştırmışlardır. Analiz sonucunda enflasyon, işsizlik, reel

döviz kuru, GSMH, Euro bölgesi G Safi Milli Gelir ve Borsa İstanbul endeksi makro değişkenler; reel efektif faiz oranı, sermaye yeterlilik rasyosu, tüketici kredilerinin payı, personel giderlerinin aktiflere oranı, mevduatların krediye dönüşüm oranı ve banka büyüklüğü mikro değişkenler olarak takipteki kredileri etkiledikleri tespit edilmiştir.

Poyraz ve Arlı (2019), 2008 Ocak ile 2018 Ağustos dönemlerine ait aylık verileri kullanarak takipteki krediler üzerindeki döviz volatilitenin etkisini araştırmıştır. Takipteki krediler ile dolar arasında uzun dönemli ilişki görülürken paund'un takipteki kredilerin nedeni olduğu tespit edilmiştir. Son olarak takipteki krediler ile Japon Yeni arasında uzun dönemli bir ilişkisinin olmadığı analiz edilmiştir.

Çetinkaya (2019), 2014-2017 dönemine ait çeyrek verileri kullanarak Türkiye'de faaliyet gösteren en büyük üç bankanın takipteki kredi oranlarına etki eden faktörleri araştırmıştır. Aktif kârlılık, aktif büyüklük, net faiz marjı takip oranlarını arttırırken likidite riski, özsermaye kârlılığı, sermaye yeterlilik oranının takip oranlarını düşürdüğü sonucuna ulaşmıştır.

3.2.2. Yurtdışında Yapılan Çalışmalar

Keeton ve Morris (1987), yaklaşık 2.500 bankanın verileri ışığında takipteki kredilerin nedenlerini araştırmışlardır. Takipteki kredilerin önemli nedenlerinin yerel ekonomik şartlardaki değişiklikler, enerji ve tarım gibi bazı endüstrilerin kötü performansları olduğu sonucuna varmışlardır.

Sinkey ve Greenawalt (1991), 1984-1987 yılları arasında ABD'de faaliyet gösteren 154 bankanın takipteki kredi nedenlerini araştırmışlardır. Takipteki kredileri faiz oranları, değişken fonlar ve kredi hacmi belirleyicilerinin pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Barr, Seiford ve Siems (1994), banka varlıklarının kalitesinin, banka iflaslar için sinyaller oluşturduğunu belirtmişlerdir. Çalışma-

larında başarısız bankaların çok fazla tahsili gecikmiş alacakları olduğunu gözlemlemişlerdir.

Brunner ve Kamin (1994), yaptıkları çalışmalarında 1991-1993 yıllarında Japonya'da bulunan bankaların kredi kalitesinin bozulması, üretimi düşürerek ekonomik durgunluğu arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Jayaratan ve Strahan (1996), 1972-1992 yıllarına ait 50 ABD eyaletinde bulunan bankalar üzerinde yaptıkları çalışmalarında bankaların verdikleri kredi kalitesi ile GSYİH arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Berger ve DeYoung (1997), ABD'de ticari bankacılık sektörü için takipteki kredi oranı ile maliyet verimliliği arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1985-1994 yıllarına ait verileri kullandıkları çalışmada, kötü maliyet verimliliğinin ve yönetiminin takipteki kredileri arttıracakları sonucuna ulaşmışlardır.

Keeton (1999), ABD'de yapmış olduğu çalışmada, 1982 ile 1996 yılları arasındaki verileri kullanarak kredi hacmindeki artış ile borç geri ödemesi arasındaki etkileri analiz etmiştir. Borç geri ödemesi ile kredi hacmi arasındaki güçlü bir korelasyonun olduğunu tespit etmiştir.

Ranjan ve Dhal (2003), Hindistan'da bulunan kamu bankalarının takibe düşen kredilerinin belirleyicileri olan makroekonomik şoklar ve banka büyüklüğünün takipteki kredileri önemli düzeyde etkilediği sonucuna varmışlardır.

Jiménez ve Saurina (2006), 1985-2002 yılları arasında İspanya'daki bankacılık sektöründeki takipteki krediler ile kredi büyümesi arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Takipteki krediler ile kredi büyümesi arasında pozitif bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir.

Quagliariello (2007), 1985-2002 yılları arasında İtalya'daki bankaların takipteki kredi oranlarını ekonomik konjonktürel dalgalanmaların olumsuz ve uzun süre etkilediği sonucuna varmıştır.

Podpiera ve Weill (2008), 1994-2005 döneminde Çek Cumhuriyeti'nde bankacılık sektörünün maliyet etkinliği ve takipteki alacakları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Takipteki alacakların maliyetleri arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Louzis, Vouldis ve Metaxas (2010), Yunanistan'ın bankacılık sektöründe takipteki kredi oranını etkileyen faktörleri incelemişlerdir. 2003-2009 yıllarına ait verilerin kullanıldığı çalışmada takipteki krediler; işsizlik oranı, GSYİH, faiz oranı gibi makroekonomik değişkenlerden etkilendikleri görülmüştür.

Espinoza ve Prasad (2010), 1995-2008 döneminde Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi ülkelerinde faaliyet gösteren seksen bankaya ait verileri kullanarak takipteki kredileri etkileyen makroekonomik değişkenlerini incelemişlerdir. Analizler neticesinde büyümenin azalması, faizlerin artması ve riskten kaçınmadaki artışın takipteki kredileri arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Boudriğa vd. (2009), 2002-2006 yıllarına ait verileri kullanarak 12 ülkeden 46 bankanın takipteki kredi oranlarını etkileyen faktörleri analiz etmişlerdir. Bankaların takipteki kredi oranlarını aktif kârlılık ve GSYİH'nin negatif, işsizlik oranının ise pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Vogiazas ve Nikolaidou (2011), 2001-2010 yıllarına ait aylık verileri kullanarak Romanya'daki bankaların takip oranlarını enflasyon ve işsizliğin arttırdığı sonucuna varmışlardır.

Adebola vd. (2011), 2007Q1-2009Q4 dönemleri arasında Malezya'da faaliyet gösteren İslami bankaların takipteki kredilerini etkileyen makroekonomik faktörleri incelemişlerdir. Analiz sonucunda faiz oranlarının pozitif, üretici fiyat endeksinin negatif etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Nkusu (2011), çalışmasında takipteki kredi oranlarının makro belirleyicilerini ele almıştır. 26 gelişmiş ülkedeki bankacılık sektörünün 1998-2009 verilerinin kullanıldığı çalışmada; GSYİH, işsizlik, konut fiyatları, hisse senedi fiyatları, döviz kuru, enflasyon, faiz oranları ve kredi oranlarının takipteki kredi oranlarına etkisi analiz

edilmiştir. Düşük GSYİH, yüksek işsizlik, düşen varlık fiyatları takipteki kredileri arttırırken, düşük faiz oranları, döviz kuru ve düşük kredi oranları takipteki kredileri düşürmektedir.

Mileris (2012), 2008-2011 yılları arasındaki verilerden faydalanarak Avrupa'da faaliyet gösteren 22 bankanın takipteki kredilerini etkileyen makro ekonomik değişkenleri araştırmıştır. Analiz sonuçlarına göre enflasyon, GSYİH, işsizlik, dış ticaret ve tüketimin takipteki kredileri etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Farhan vd. (2012), takipteki kredilerin belirleyicilerini tespit etmek için anket yöntemini benimsemişlerdir. Pakistan'da faaliyet gösteren bankalarda çalışan personel ile yapılan anket sonucunda döviz kuru, işsizlik, faiz oranı, enflasyon ve enerji krizinin takipteki kredileri arttırdığı; büyüme oranının ise takipteki kredileri azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Saba vd. (2012), 1985-2010 yıllarına ait verileri kullanarak Amerika'da bankacılık sektörüne ait takipteki kredileri büyüme, enflasyon ve toplam kredilerin etkilediği sonucuna varmışlardır.

Siddiqui, Malik ve Shah. (2012), 1996-2011 yıllarına ait verileri kullanarak Pakistan'da takipteki kredi oranlarını faizlerin etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Klein (2013), 16 AB ülkesindeki bankacılık sektörüne ait 1998-2011 yıllarını kapsayan verileri kullanarak yaptığı çalışmada takipteki kredilerin makroekonomik belirleyicilerini tespit etmeye çalışmıştır. Analiz sonuçlarına göre döviz kuru ve işsizlik takipteki kredileri arttırırken; GSYİH ve özsermaye kârlılığının takipteki kredileri azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Beck vd. (2013), 2000-2010 yıllarına ait verileri kullanarak yetmiş beş ülkede takibe düşen kredilerin belirleyicilerinin GSYİH, döviz kuru, faiz oranı ve hisse senetleri olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Messai ve Jouini (2013), 2004-2008 yıllarına ait İtalya, Yunanistan ve İspanya'daki 85 bankanın takipteki kredilerin belirleyicileri üzerine yaptıkları çalışmada, GSYİH ve banka kârlılığının ta-

kipteki kredileri azalttığı; kredi kalitesi düşüklüğü, işsizlik oranı, faiz oranları ve toplam borç rezervlerinin takipteki kredileri arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Curak vd. (2013), 2003-2010 yıllarına ait verileri kullanarak on AB ülkesinde faaliyet gösteren bankaların takipteki kredileri üzerinde GSYİH, faiz oranı, enflasyon ve banka kârlılığının etkili olduğu sonucuna varmışlardır.

Castro (2013), 1998-2011 yıllarına ait çeyreklik verileri kullanarak Yunanistan, İrlanda, Portekiz, İspanya ve İtalya'daki bankaların takipteki kredileri ile GSYİH, kredi büyüme oranı, faiz oranı ve enflasyon arasında ilişki olduğu sonucuna varmıştır.

Al-Wesabi ve Ahmad (2013), 2006-2010 yıllarına ait verileri kullanarak Körfez İşbirliği Konseyi ülkelerindeki İslami bankaların takipteki kredilerini etkileyen makro ve mikro nedenleri analiz etmişlerdir.

Gezu (2014), Etiyopya'daki bankacılık sektörüne ait 2002-2013 yıllarına ait verileri kullanarak takipteki krediler ile banka kârlılığı ve sermaye yeterliliği arasında ters yönlü ilişkinin olduğu sonucuna varmıştır.

Makri vd. (2014), 2000-2008 yıllarına ait verileri kullanarak Euro bölgesinde faaliyet gösteren bankaların takipteki kredi oranlarını etkileyen faktörleri ele almışlardır. Takipteki krediler ile GSYİH, işsizlik, devlet borçlanma seviyesi, özkaynak kârlılığı, sermaye yeterlilik rasyosu ve önceki dönem takipteki krediler arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Skarica (2014), 2007-2012 yıllarına ait verileri kullanarak Avrupa ülkesindeki bankaların takipteki kredi oranlarının belirleyicilerini araştırmıştır. Analiz sonuçlarına göre takipteki kredileri enflasyon ve işsizlik arttırırken GSYİH'nin azalttığını tespit etmiştir.

Firmansyah (2014), Endonezya'da faaliyet gösteren katılım bankalarının 2010-2012 dönemini kapsayan aylık verilerini kullanarak takipteki kredileri etkileyen faktörleri incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre enflasyon ve GSYİH'nin takipteki kredileri negatif

yönde etkilerken; banka büyüklüğü ve verimliliğinin takipteki krediler ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Nursechafia (2014), 2005 Ekim - 2012 Mayıs dönemi arasında Endonezya'daki İslami bankaların takipteki kredilerini etkileyen faktörleri incelemiştir. Enflasyon, döviz ve GSYİH'nin takipteki kredileri negatif yönde etkilediği sonucuna varmıştır.

Chaibi ve Friti (2015), 2005-2011 yılları arasındaki verileri kullanarak Almanya ve Fransa'da faaliyet gösteren bankaların takipteki kredi oranlarını faiz oranı, döviz kurları, işsizlik ve GSYİH'nin etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Ghosh (2015), 1984-2013 yıllarına ait verileri kullanarak elli ABD eyaletindeki bankaların takibe düşen kredilerinin belirleyicilerini araştırmıştır. Araştırma neticesinde yüksek sermayelendirme, likidite riski, kredi kalitesinin düşüklüğü, yüksek kredi maliyetleri, banka sektör büyüklüğü, işsizlik oranı, enflasyon ve kamu borç stoku takipteki kredileri artırırken, GSYİH ve satın alma gücündeki reel artışın takipteki kredileri azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Suryanto, (2015), 2009-2013 yıllarına ait verileri kullanarak Endonezya'da faaliyet gösteren yirmi altı bankada takibe düşen kredilerin belirleyicilerini araştırmıştır. Analiz sonucunda takipteki kredileri faiz oranı, likidite ve banka verimliliği etkilerken; sermaye yeterlilik rasyosu ve banka büyüklüğünün herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Tanaskovic ve Jandric (2015), 2006-2013 yıllarına ait verileri kullanarak Avrupa'daki bankaların takipteki kredilerin belirleyicileri üzerine araştırma yapmışlardır. Analizler neticesinde GSYİH, döviz kuru, enflasyon, döviz kredi oranı ve piyasaların gelişmişlik düzeyinin takipteki kredileri etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Konstantakis vd. (2016), Yunanistan'daki bankacılık sektörüne ait 2001-2015 yılları arasındaki verileri kullanarak takipteki kredilerin nedenlerini araştırmışlar. Analiz neticesinde işsizlik, kredi büyümesi ve kamu borçlarının takipteki kredileri etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Rajha (2016), 2008-2012 yıllarına ait verileri kullanarak Ürdün'de faaliyet gösteren bankaların takipteki kredi oranlarının üzerindeki faktörleri araştırmışlardır. GSYİH, 2008 global kriz, enflasyon, kredi oranları, kredi/aktif oranı ve bir önceki dönem takipteki kredi oranı gibi faktörlerin takipteki kredileri etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Anastasiou vd. (2016), 1990-2015 yılları arasındaki verileri kullanarak Euro bölgesinde faaliyet gösteren bankaların takipteki kredi oranı üzerindeki faktörleri araştırmışlardır. Çalışma neticesinde; işsizlik, GSYİH, risk tercihleri, banka yönetimleri ve bireysel gelir vergisi gibi faktörlerin takipteki kredileri etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Bhattarai (2016), Nepal'de anket yolu ile yapmış olduğu çalışmada takipteki kredileri işsizlik, döviz kuru ve düşük büyümenin arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Mensah vd. (2017), Gana'da faaliyet gösteren bankaların takipteki kredilerinin global kriz dönemi perspektifinde 2007-2009 yıllarına ait nedenlerini araştırmışlardır. Analiz neticesinde GSYİH, faiz oranı, enflasyon, borç stoku, kredi riski, banka büyüklüğü, önceki dönem takip oranı ve kredi büyümesinin takipteki krediler üzerinde etkili olduklarını tespit etmişlerdir.

Waqas vd. (2017), 2000-2015 yıllarına ait bankacılık sektörü verilerini kullanarak Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'teki bankacılık sektöründeki takipteki kredileri karşılaştırmışlardır. Araştırma sonucunda sermaye yeterlilik oranı, kârlılık, etkinlik ve kaldıraç oranının takipteki kredileri etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

İbrahim ve Rizvi (2017), 2000-2014 yılları arasında küresel finansal kriz döneminde seçilmiş ülkelerdeki mevduat bankaları ile İslami bankaların kredi büyümesi, risk büyümesi ve takipteki krediler arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir.

Zheng, Bhowmik ve Sarker (2019), 1979-2018 dönemi için Bangladeş'teki bankacılık sistemindeki takip oranlarını analiz etmişlerdir. Makro ve mikro ölçekte ele aldığı analizlerinde

kredi büyümesi, net faaliyet kârı, mevduat faiz oranları ve GSYİH takip oranlarını azaltırken banka likiditesi, borç verme faiz oranları, işsizlik, yurtiçi kredi ve döviz kurları takip oranlarını arttırmaktadır.

Zhen, Mawoko ve Benjamin (2020), 1998-2015 dönemine ait çeyrek verileri kullanarak Gana'daki bankacılık sektöründeki takip oranlarını analiz etmişlerdir. GSYİH ve döviz kuru takip oranlarını düşürürken, enflasyon, hazine bonosu oranları, işsizlik, risk primi takip oranlarını arttırmaktadır.

Sunday, Mukisa ve Mwebaze (2020), 2002Q1-2017Q2 dönemine ait verileri kullanarak Uganda'daki bankacılık sektöründeki takip oranlarına etki eden faktörleri incelemişlerdir. Makro ve mikro etkilerin ele alındığı çalışmada borç verme faiz oranı, işsizlik ve döviz kurları takip oranlarını arttırırken, GSYİH ve aktif büyüklük takip oranlarını azaltmaktadır.

Rahmah ve Armina (2020), Endonezya'daki İslami bankaların 2011-2018 yıllarına ait verilerini kullanarak takipteki kredileri analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda takipteki kredileri aktif kârlılık ve kredi/mevduat oranı negatif etkilerken, sermaye yeterlilik rasyosunun pozitif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

3.2.3. Literatür Değerlendirmesi

Yukarıda ele alınan literatür çalışmaları toplu bir şekilde değerlendirildiğinde, bankaların takipteki kredi oranlarını etkileyen faktörler bankalara özgü mikro ölçekli olabildiği gibi ülkelere yönelik makro ölçekte de olabilmektedir. Mikro ölçekli faktörler bankaların sermaye yeterlilik rasyosu, likidite oranı, toplam kredi rakamı, aktif kârlılığı, sermaye kârlılığı, aktif büyüklüğü, kredi/mevduat oranı, kredi/aktif oranı, faiz gelirleri ve faiz dışı giderleri ifade ederken; makro ölçekli faktörler GSYİH, döviz kuru, faiz oranı, sanayi üretim endeksi, enflasyon ve işsizlik oranını ifade etmektedir. Bu konuda literatür çalışmaları göz önüne alındığında, takipteki kredilerin belirleyicilerine yönelik yapılan ampirik çalışmaların büyük çoğunluğunun bankaya özgü mikro ve ülkeye özgü makro faktör-

lerin ortak bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca yapılan çalışmalarda zamanla takipteki kredileri etkileyen faktörlerin içine farklı parametreler eklenerek analizler zenginleştirilmiştir. Bu çalışmalarda bağımlı değişken olarak genelde takipteki kredi oranları ele alınarak panel veri analizi, zaman serileri analizi ve kısmen anket çalışması yöntemleri ile bağımsız değişkenler analizlere dâhil edilmiştir.

Tüm bu bilgiler ışığında literatür çalışmaları göstermektedir ki mevduat bankalarına yönelik takipteki kredilerin belirleyicileri hususunda birçok çalışma bulunmakla birlikte, katılım bankacılığına yönelik çalışmalar yeterli düzeyde değildir. Ayrıca yapılan ampirik çalışmalarda bankalar arasında karşılaştırmalı bir analiz yoluna gidilmemiştir. İlgili kitap çalışması, literatürde bu eksikliği gidermek amacıyla katılım bankaları ile mevduat bankalarının mikro ve makro belirleyicilerini tespit ederek aralarındaki farkı ortaya çıkarmaktır.

3.3. Araştırmanın Veri Seti

Araştırmada kullanılan veriler 2005-2019 yılları arasını kapsayan 235 gözlemden oluşmaktadır. Katılım bankalarının 2005 yılında bankacılık kanununa entegre olmalarından dolayı çalışmanın başlangıç yılı 2005 olarak dikkate alınmıştır. Banka düzeyinde veriler 12 mevduat (Akbank, Denizbank, Garanti Bankası, Halkbank, ING Bank, İş Bankası, QNB Finansbank, Şekerbank, TEB, Vakıfbank, Yapı Kredi ve Ziraat Bankası) ve 6 katılım bankasını (Albaraka, Emlak Katılım, Kuveyttürk, Türkiye Finans, Vakıf Katılım ve Ziraat Katılım) kapsamaktadır. Takipteki krediler ve bankalara ilişkin veriler Türkiye Katılım Bankaları Birliği ve Türkiye Bankalar Birliği'ne ait internet siteleri ile bankaların yıllık faaliyet raporlarından temin edilmiştir. Makro değişkenler ise Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi internet sitesinden alınmıştır. Tablo 3.1'de verilerin açıklamaları, tanımı ve kısa özeti gösterilmektedir:

Tablo 3.1: Araştırmada Kullanılan Değişkenlerin Tanımlayıcı Açıklamaları

Kısaltma	Tanım	Gözlem	Dönem	Ölçümü	Kaynak
Tdo	Katılım Bankaları ile Mevduat Bankalarının Takipteki Kredi Oranları	15	2005–2019	Katılım bankaları ve mevduat bankalarının kullandırılmış olduğu krediler içerisinde takibe düşen kredilerin oranı	TKBB, TBB ve Banka Faaliyet Raporları
Kb	Katılım Bankası Kukla Değişkeni	15	2005-2019	Katılım bankası kukla değişkeni olarak modele dâhil edilmiştir.	Yazar tarafından oluşturulmuştur
Sk	Sermaye Kârlılığı	15	2005-2019	Bankaların yıllık net kârlarının sermayelerine oranı şeklinde modele dâhil edilmiştir.	TKBB, TBB ve Banka Faaliyet Raporları
Ak	Aktif Kârlılık	15	2005-2019	Bankaların yıllık net kârlarının aktif büyüklüklerine oranı şeklinde modele dâhil edilmiştir.	TKBB, TBB ve Banka Faaliyet Raporları
Kao	Kredi / Aktif Oranı	15	2005-2019	Bankaların kredilerinin aktiflere oranı şeklinde modele dâhil edilmiştir.	TKBB, TBB ve Banka Faaliyet Raporları
Kmo	Kredi / Mevduat Oranı	15	2005-2019	Bankaların kredilerinin mevduatlarına oranı şeklinde modele dâhil edilmiştir.	TKBB, TBB ve Banka Faaliyet Raporları

G	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	15	2005-2019	Ülkenin yıllık büyüme oranı şeklinde modele dâhil edilmiştir.	TCMB (Elektronik Veri Dağıtım Sistemi)
U	İşsizlik	15	2005-2019	Toplam işgücü üzerinden yüzde olarak işsizlik oranını göstermektedir.	TCMB (Elektronik Veri Dağıtım Sistemi)
I	Enflasyon	15	2005-2019	Tüketici fiyatlarında önceki döneme göre meydana gelen fiyat artışları yüzdesel olarak göstermektedir.	TCMB (Elektronik Veri Dağıtım Sistemi)
X	Döviz Kuru	15	2005-2019	Yıllık döviz kurlarını göstermektedir.	TCMB (Elektronik Veri Dağıtım Sistemi)
Kriz	2009 Krizi	15	2005-2019	2008 Global Krizin etkisini ölçmek için modele dâhil edilmiştir.	Yazar tarafından oluşturulmuştur

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

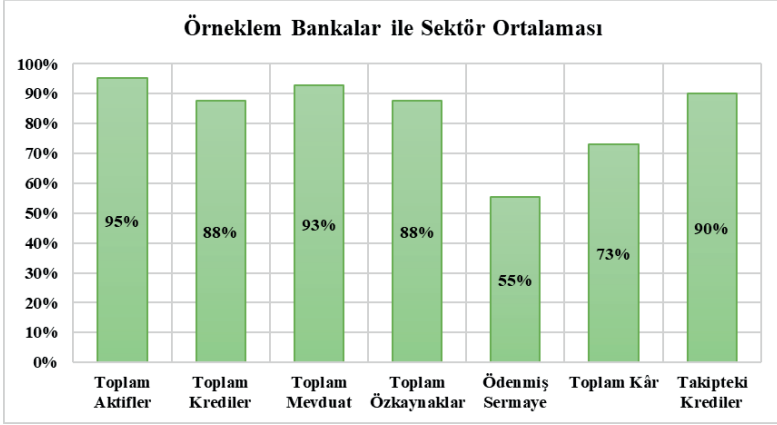
Çalışma örneklemini oluşturan 18 bankanın 12'si mevduat bankası, 6'sı katılım bankasıdır. Örneklem bankalarının kamu sermayeli, yabancı sermayeli ve özel sermayeli olarak ayrımı Tablo 3.2'de yer almaktadır:

Tablo 3.2: Araştırmaya Konu Mevduat ve Katılım Bankaları

	Mevduat Kamu	Mevduat Yerli	Mevduat Yabancı	Katılım Kamu	Katılım Yabancı
1	T.C. Ziraat Bankası A.Ş.	Akbank T.A.Ş.	Denizbank A.Ş.	Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş.	Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.
2	Türkiye Halk Bankası A.Ş.	Türkiye İş Bankası A.Ş.	Ing Bank A.Ş.	Vakıf Katılım Bankası A.Ş.	Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.
3	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	Qnb Finansbank A.Ş.	Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.
4			Şekerbank T.A.Ş.		
5			Türk Ekonomi Bankası A.Ş.		
6			Türkiye Garanti Bankası A.Ş.		

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

Çalışmada dikkate alınan bankaların sektördeki yeri Grafik 3.1'de yer almaktadır. Örnekleme olarak dikkate alınan 18 bankaların birçok kalemden sektörü temsil edecek kapasiteye sahip olduğu sonucuna varılmaktadır. Bir anlamda yapılan ekonometrik analizlerde modelin açıklayıcı gücünün çok yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Grafik 3.1: Örneklem Bankalar ile Sektör Ortalaması

Kaynak: BDDK verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır

Takipteki kredi oranlarını etkileyen faktörler ağırlıklı olarak literatürde dikkate alınan mikro ölçekte bankaya özgü, makro ölçekte de iktisadi göstergelerden oluşan değişkenlerden oluşmuştur. Seçilen bazı değişkenler ise bu çalışmaya özgü kullanılan parametrelerden oluşmaktadır. Esasen çalışma kapsamında 15 parametre analizlerde kullanılmış olup istatistikî ve teorik olarak anlamlı bulunmayan değişkenler çıkartılmıştır. Bu amaçla katılım bankalarının takipteki kredi oranlarını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla *TDO* takibe dönüşüm oranını, *KB* katılım bankası kukla değişkenini, *SK* sermaye kârlılığını, *AK* aktif kârlılığını, *KAO* kredi aktif oranını, *KMO* kredi mevduat oranını, *G* gayri safi yurtiçi hasıla büyüme oranını, *U* işsizlik oranını, *I* enflasyon oranını, *X* döviz kuruunu ve *Kriz* ise küresel finansal krizin etkilerini kontrol eden 2009 yılı kukla değişkeni kullanılmıştır.

Takipteki kredi oranlarını belirleyen faktörleri açıklamak için seçilen değişkenler literatüre ve teoriye dayanmaktadır. Takipteki kredi oranlarını etkileyen faktörleri kısaca şu şekilde açıklayabiliriz:

3.3.1. Mikro Belirleyiciler

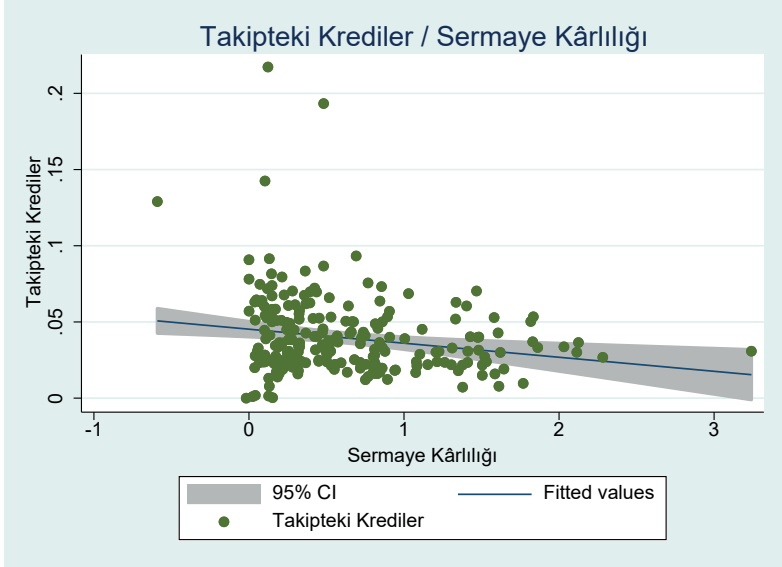
Bankalara özgü faktörlerin takipteki krediler üzerindeki etkisine yönelik literatürde birçok çalışma mevcuttur. Çalışmada takipteki kredileri etkileyen bankaya özgü mikro faktörler sermaye kârlılığı, aktif kârlılık, kredi/aktif oranı ve kredi/mevduat oranıdır. İlgili bu belirleyicileri aşağıda detaylı olarak ele alınmıştır:

3.3.1.1. Sermaye Kârlılığı

Bankaların sermaye kârlılığı bilançodaki net kâr ya da zararın sermayeye bölünmesi ile hesaplanmaktadır. Sermaye miktarı bankacılık sektörü için hayati öneme sahip bilanço kalemlerindedir. Sermayenin yüksek olması, bankaların daha az sorunlu ve riskli durumlarla karşılaşacağı anlamına gelmektedir. Riskin artması durumunda bankaların sermayesi tükenmekte ve yeni sermaye koymaları gerekmektedir. Kârlılık da sermayeye benzer bir kavramdır. Tıpkı sermayesi yüksek bankalar gibi sermaye kârlılığı yüksek olan bankalar daha az risk alarak kredi verme yoluna gideceklerdir. Bu minvalde, sermaye kârlılığı yüksek olan bankaların takipteki kredi oranları düşük olacaktır. Dolayısıyla sermaye kârlılığı faktörü ile takipteki krediler arasında negatif bir ilişki olduğu beklenilmektedir. Yapılan ampirik çalışmalar sermaye kârlılığının takipteki kredileri negatif etkilediği yönündedir (Podpiera ve Weill, 2008; Espinoza ve Prasad, 2010; Louzis vd., 2012; Vatansever ve Hepşen, 2013; Messai ve Jouini 2013; Gezu, 2014; Makri vd., 2014; Chaibi ve Ftiti, 2015; Çetinkaya, 2019; Torun ve Altay, 2019). Bu bağlamda çalışmada aşağıdaki hipotez test edilecektir:

H_0 : Takipteki krediler ile sermaye kârlılığı arasında negatif yönde bir ilişki vardır.

Grafik 3.2'de takipteki krediler ile sermaye kârlılığı değişkenleri serpilme dağılımı yer almaktadır:

Grafik 3.2: Takipteki Krediler ile Sermaye Kârlılığı Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

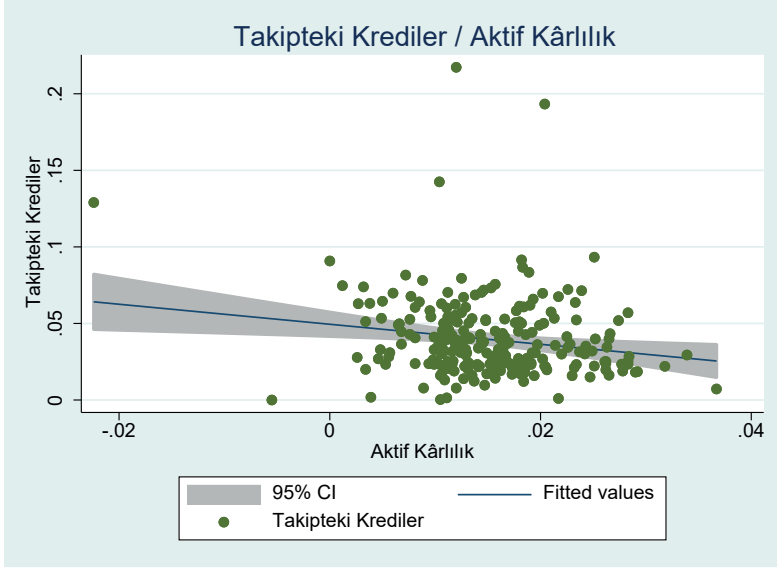
3.3.1.2. Aktif Kârlılık

Aktif kârlılık, dönem net kârının aktiflere oranını ifade etmektedir. Bu oran bankaların aktiflerinin kâr yaratmadaki etkinliğini göstermektedir. Yüksek aktif kârlılık bankanın kaynaklarını verimli kullandığının göstergelerindedir. Aktif kârlılığı yüksek olan bankaların gelirleri yüksek olduğundan takipteki krediler banka için sorun teşkil etmeyecektir. Aynı zamanda aktif kârlılığın yüksek olması bankaların riskli kredilerden uzak duracağı anlamına gelmektedir. Bu sebepten takipteki kredi oranları ile aktif kârlılık arasında negatif bir ilişkinin olması beklenilmektedir. Yapılan ampirik çalışmalar da bu yöndedir (Podpiera ve Weill, 2008; Boudriga vd., 2010; Curak vd., 2013; Messai ve Jouini, 2013; Makri vd., 2014; Yağcılar ve Demir, 2015; Çetinkaya, 2019; Torun ve Altay, 2019; Rahmah ve Armina, 2020).

Bu bağlamda test edilecek hipotez:

H_0 : Takipteki krediler ile aktif kârlılık arasında negatif yönde bir ilişki vardır.

Grafik 3.3'te takipteki krediler ile aktif kârlılık değişkenleri serpilme dağılımı yer almaktadır:

Grafik 3.3: Takipteki Krediler ile Aktif Kârlılık Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

3.3.1.3. Kredi / Aktif Oranı

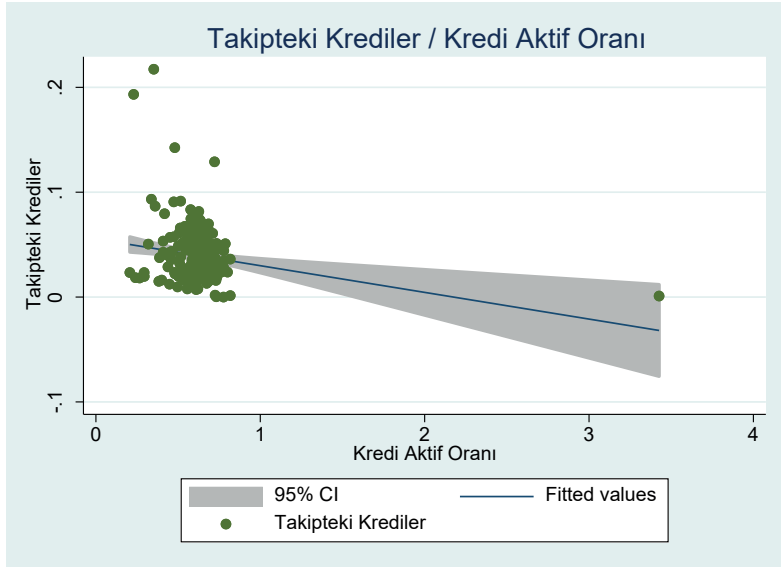
Kredi / aktif oranı, kredilerin toplam aktiflere oranıdır. Toplam aktifler içerisinde kredilerin daha fazla yer alması, bankaların kredi kullandırma fonksiyonu bakımından daha iyi durumda olduğunun göstergesidir. Bankalar topladıkları fonları ne kadar çok krediye dönüştürürse o derece yüksek faiz geliri ve kâr elde edeceklerdir. Aktifler içerisinde kredi hacmi yükselen bankaların takipteki kredi oranlarının da yüzdesel olarak azalması beklenilmektedir. Bu

sebeple bankaların kredi/aktif oranı ile takipteki krediler arasında negatif bir ilişkinin olması beklenilmektedir (Berger ve DeYoung, 1997; Macit ve Keçeli, 2012; Ghosh, 2015; Abdioğlu ve Aytekin, 2016; Zheng vd., 2019)

Bu bağlamda çalışmada aşağıdaki hipotez test edilecektir:

H_0 : Takipteki krediler ile kredi/aktif oranı arasında negatif yönde bir ilişki vardır.

Grafik 3.4'te takipteki krediler ile kredi/aktif oranı değişkenleri serpilme dağılımı yer almaktadır:

Grafik 3.4: Takipteki Krediler ile Kredi Aktif Oranı Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

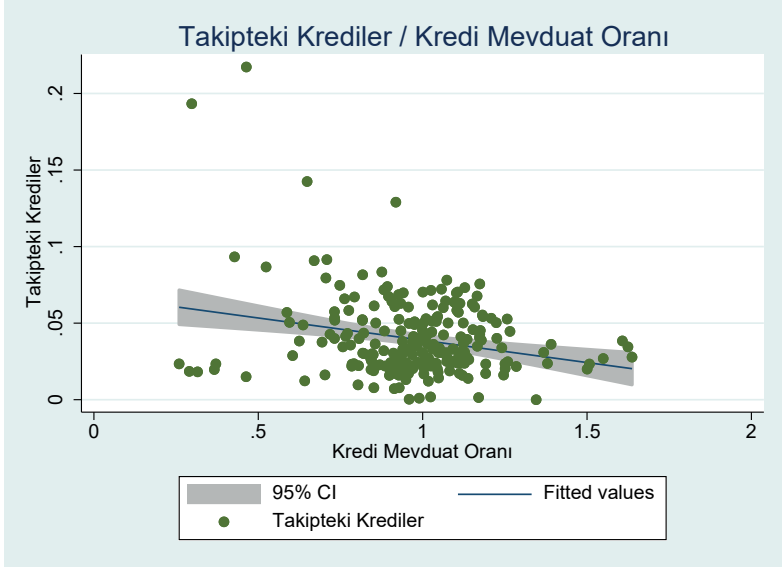
3.3.1.4. *Kredi/Mevduat Oranı*

Kredi, tasarruf fazlası olan kişilerden faiz karşılığı alınan fonların yine faiz karşılığı başka birimlere verilmesidir (Ayanoğlu vd., 2019: 44). Mevduat kavramı ise istenildiği zaman ya da belirli bir süre sonra faiz karşılığı bankalara yatırılan paradır (Ayanoğlu vd., 2019: 37). Kredilerin mevduatlara oranı bankacılık sektörünün performans ve etkinlik göstergelerinden biridir (Onat, 2019: 51–52). Bankalar toplamış olduğu fonlardan daha fazla kredi kullandıkları takdirde likiditesi yetersiz olurken daha az kredi kullandıklarında likidite fazlalığı söz konusu olup etkinlikleri düşmektedir. Dolayısıyla kredi / mevduat oranının yüksek olması bankaları kredi verirken likidite bağımlılığından dolayı daha temkinli olmaya itmekte ve bunun neticesinde takipteki kredi oranının düşmesi beklenmektedir (Ranjan ve Chandra, 2003; Messai ve Jouini, 2013; Yağcılar ve Demir, 2015; Demirel, 2016; Zheng vd., 2019; Torun ve Altay, 2019; Rahmah ve Armina, 2020).

Bu bağlamda test edilecek hipotez:

H_0 : Takipteki krediler ile kredi / mevduat oranı arasında negatif yönde bir ilişki vardır.

Grafik 3.5'te takipteki krediler ile kredi / mevduat oranı değişkenleri serpilme dağılımı gösterilmektedir:

Grafik 3.5: Takipteki Krediler ile Kredi Mevduat Oranı Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

3.3.2. Makro Belirleyiciler

Çalışmada takipteki kredi oranlarını etkileyen makroekonomik belirleyiciler gayri safi yurtiçi hasıla, işsizlik, enflasyon ve döviz kuru olup detaylı açıklamalar aşağıdadır:

3.3.2.1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

“Gayri safi yurtiçi hasıla, bir ülkede bir yılda üretilen nihai malların piyasa değerine denilmektedir” (Ünsal, 2009: 43). GSYİH, bir ülkenin bir yılda yapılan üretiminin piyasa değerini ölçmek için geliştirilmiştir (Parasız, 1998: 134). Bir ülkenin büyümesinin temel göstergesi GSYİH’dir.

Literatürde ekonomik büyümenin takipteki krediler üzerindeki etkisi hususunda farklı çalışmalar bulunmaktadır. Bazı çalışmalarda ekonomik büyümenin takipteki kredileri artırdığı yönünde so-

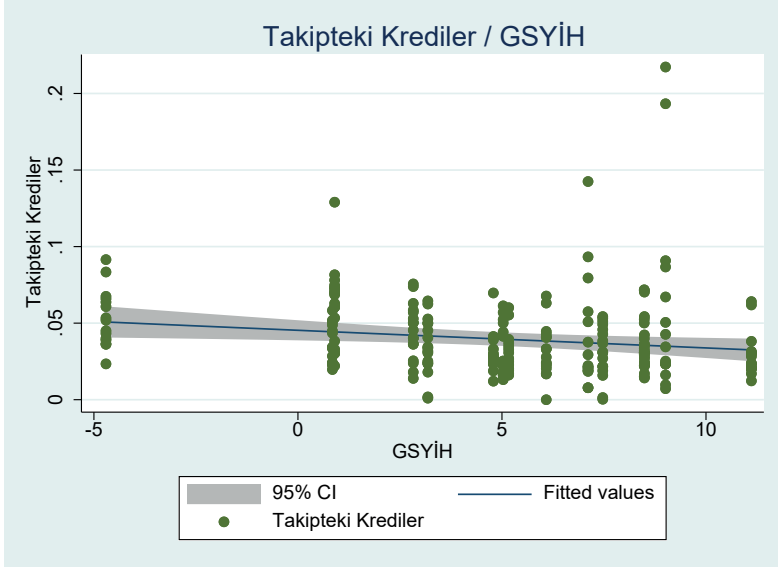
nuca ulaşılırken (Tekşen ve Çelik, 2018; Çetinkaya, 2019), bazı çalışmalarda da takipteki kredileri azalttığı sonucuna ulaşılmıştır (Berger ve DeYoung, 1997; Das ve Ghosh, 2007; Boudriga vd., 2010; Espinoza ve Prasad, 2010; Şahbaz ve İnkaya, 2014; Nkusu, 2011; Farhan vd., 2012; Mileris, 2012; Saba vd., 2012; Macit ve Keçeli, 2012; Castro, 2013; Messai ve Jouini, 2013; Curak vd., 2013; Klein, 2013; Gezu, 2014; Makri vd., 2014; Skarica, 2014; Firmansyah, 2014; Nursechafia, 2014; Yağcılar ve Demir, 2015; Ghosh, 2015; Chaibi ve Ftiti, 2015; Bhattarai, 2016; Demirel, 2016; Yüksel, 2016; Önder vd., 2019; Zheng vd., 2019; Zhen vd., 2019; Torun ve Altay, 2019; Sunday vd., 2020). Ekonomik büyüme, fon ihtiyacı olanların daha fazla kredi kullanması neticesinde bankacılık sektöründeki kredi hacminin artıp takipteki kredi oranlarının azalmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda ekonomik büyümenin olduğu koşullarda kredi kullananlar borçlarını rahatlıkla ödeyebilmekte ve takipteki kredi oranları düşmektedir (Nkusu, 2011: 7). Tam tersi durumlarda ise ekonomik büyüme, ekonomik güveni getirmekte ve bankalar daha riskli krediler kullandırarak takipteki kredi oranlarının artmasına yol açmaktadır.

Bu bağlamda test edilecek hipotez:

H_0 : Takipteki krediler ile GSYİH arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

H_1 : Takipteki krediler ile GSYİH arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Grafik 3.6'da takipteki krediler ile GSYİH değişkenleri serpilme dağılımı yer almaktadır:

Grafik 3.6: Takipteki Krediler ile GSYİH Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

3.3.2.2. İşsizlik

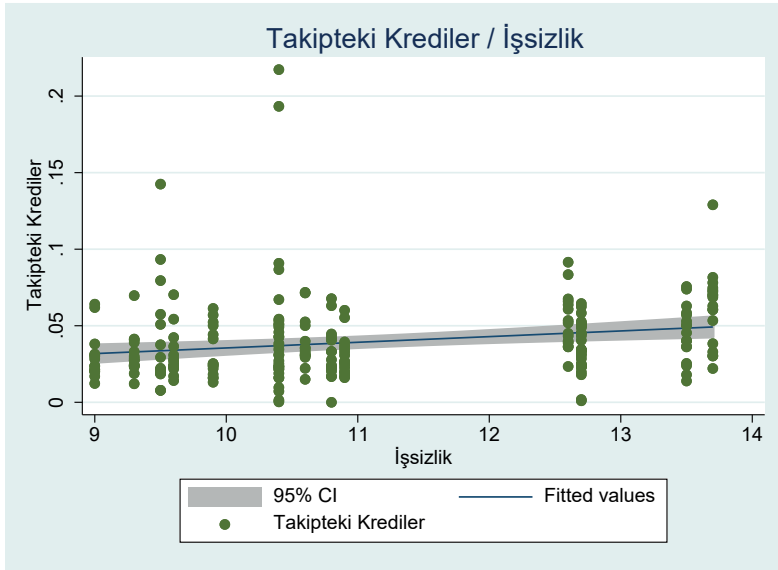
İşsizlik, bir ülkede çalışma isteği ve potansiyeline sahip olduğu halde istediği bir ücret düzeyinde iş arayan kişilerin işinin olmamasına denilmektedir (Parasız, 1998: 209; Ünsal, 2009: 12). Tanımdan da anlaşılacağı üzere işsizlik kavramı, çalışacak durumda olduğu halde kendi iradeleri dışında çalışmayan kişilerden oluşmaktadır. İşsizliğin artması bankalara olan borçların ödenmemesi anlamına gelmektedir ki bu takipteki kredi oranlarını arttırmaktadır. Literatürdeki çalışmalar da işsizliğin takipteki krediler üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğu sonucunu göstermektedir (Boudriga vd., 2010; Vogiazas ve Nikolaidou, 2011; Nkusu, 2011; Mileris, 2012; Farhan vd., 2012; Macit ve Keçeli, 2012; Castro, 2013; Klein, 2013; Messai ve Jouini, 2013; Vatansver ve Hepşen, 2013; Gezu, 2014; Makri vd., 2014; Skarica, 2014; Chaibi ve Fti-

ti, 2015; Ghosh, 2015; Anastasiou vd., 2016; Bhattarai, 2016; Konstantakis vd., 2016; Önder vd., 2019; Zheng vd., 2019; Zhen vd., 2019; Torun ve Altay, 2019; Sunday vd., 2020).

Bu bağlamda çalışmada aşağıdaki hipotez test edilecektir:

H_0 : Takipteki krediler ile işsizlik arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

Grafik 3.7’de takipteki krediler ile işsizlik değişkenleri serpilme dağılımı yer almaktadır:

Grafik 3.7: Takipteki Krediler ile İşsizlik Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

3.3.2.3. Enflasyon

Bir ekonomideki fiyatlar genel düzeyinin sürekli artmasına enflasyon denilmektedir. Fiyatların bir defaya mahsus yükselmesi enflasyon olarak görülmemektedir. Keza birkaç mal ve hizmetteki

fiyat artışı da enflasyon kapsamına girmemektedir. Enflasyon sepetindeki mal ve hizmetlerin genel fiyatlarının sürekli artması enflasyonun oluşmasına yol açmaktadır (Parasız, 1998: 199; Ünsal, 2009: 13–14).

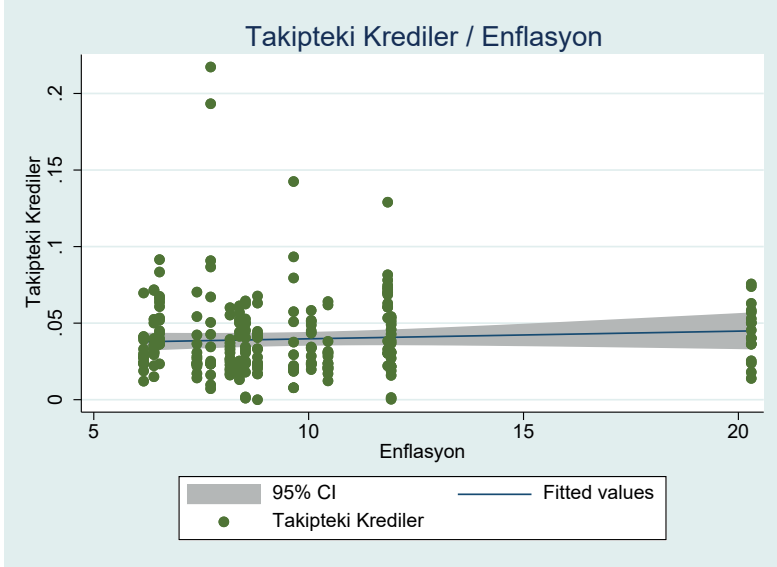
Literatürde yapılan çalışmalarda, enflasyonun takipteki kredi oranları üzerindeki etkisi hususunda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmaların bir kısmında enflyonist dönemlerde geleceğe ilişkin belirsizliğin yüksek olması, geliri düşen kredi borçlularının borçlarını ödeyememesi gibi nedenlerden dolayı takipteki kredilerde de artış olduğu sonuçlarına ulaşılırken (Ghosh, 2015; Tekşen ve Çelik, 2018; Çetinkaya, 2019; Önder vd., 2019; Zhen vd., 2019; Torun ve Altay, 2019) bazı çalışmalarda da enflasyonla mücadele kapsamında düzenleyici otoritelerin sert para politikaları eylemleri ve yüksek kredi faiz oranları ile kredi musluklarını kapatarak harcamaları kısıtlaması nedeniyle takipteki kredi oranlarının azalacağı sonuçlarına ulaşılmıştır (Vogiazas ve Nikolaidou, 2011; Farhan vd., 2012; Mileris, 2012; Curak vd., 2013; Castro, 2013; Klein, 2013; Makri vd., 2014; Skarica, 2014; Firmansyah, 2014; Nur-sechafia, 2014; Yağcılar ve Demir, 2015; Chaibi ve Ftiti, 2015; Bhattarai, 2016).

Dolayısı ile ele alınacak hipotez:

H_0 : Takipteki krediler ile enflasyon oranı arasında negatif yönde bir ilişki vardır.

H_1 : Takipteki krediler ile enflasyon oranı arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

Grafik 3.8’de takipteki krediler ile enflasyon değişkenleri serpilme dağılımı yer almaktadır:

Grafik 3.8: Takipteki Krediler ile Enflasyon Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

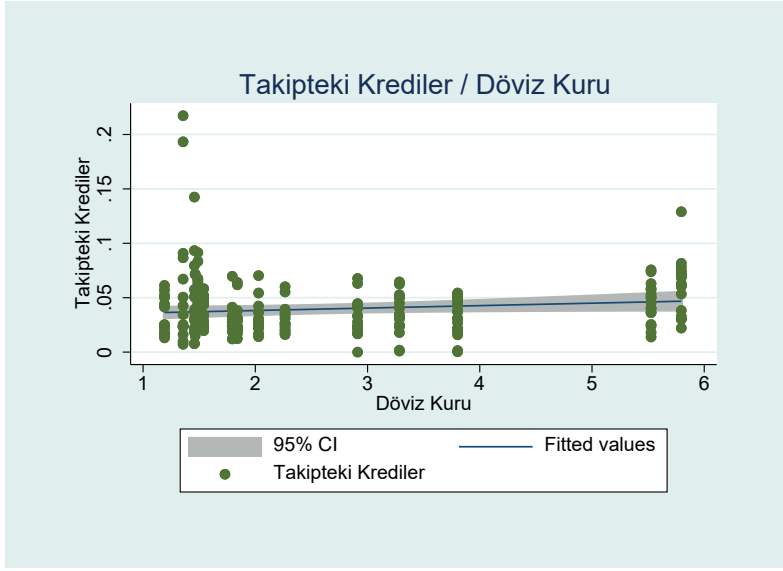
3.3.2.4. Döviz Kuru

Bir birim yabancı paranın yerel para cinsinden fiyatına döviz kuru denilmektedir (Ünsal, 2009: 114). Döviz kurundaki artış bankalara kredi borçları olan bireylerin ve işletmelerin finansal durumunun bozulmasına yol açacak ve takipteki kredi oranlarının yükselmesine neden olacaktır (Espinoza ve Prasad, 2010; Yücememiş ve Sözer, 2011; Nkusu, 2011; Mileris, 2012; Farhan vd., 2012; Klein, 2013; Skarica, 2014; Nursechafia, 2014; Yüksel, 2016; Chaibi ve Friti, 2015; Bhattarai, 2016; Genç ve Şaşmaz, 2016; Zheng vd., 2019; Zhen vd., 2019; Torun ve Altay, 2019; Sunday vd., 2020).

Bu bağlamda çalışmada aşağıdaki hipotez test edilecektir:

H_0 : Takipteki krediler ile döviz kuru arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

Grafik 3.9'da takipteki krediler ile döviz kuru değişkenleri serpilme dağılımı yer almaktadır:

Grafik 3.9: Takipteki Krediler ile Döviz Kuru Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

3.3.3. Diğer Belirleyiciler

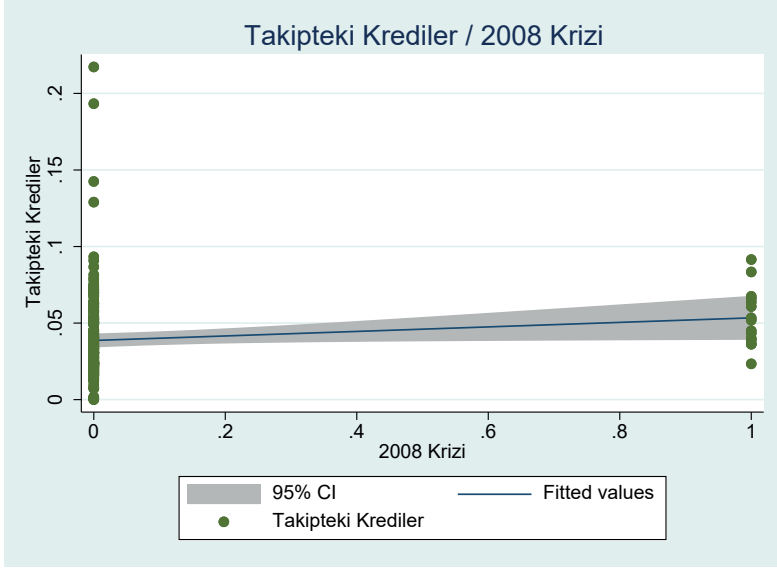
Çalışmada, takipteki kredi oranlarını etkileyen diğer belirleyiciler olarak 2008 küresel kriz ele alınmıştır:

3.3.3.1. 2008 Krizi

2008 küresel krizin etkisinin bankaların istikrarı üzerindeki etkisi son derece olumsuz olmuştur. Genel olarak finansal krizler ile takipteki krediler arasında pozitif bir ilişkinin olması beklenilmektedir (Espinoza ve Prasad, 2010; Castro, 2013; Ferhi ve Chkoundali, 2015; Anastasiou vd., 2016). Bu bağlamda çalışmada aşağıdaki hipotez test edilecektir:

H_0 : Takipteki krediler ile 2008 küresel kriz arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

Grafik 3.10'da takipteki krediler ile 2008 krizi değişkenleri serpilme dağılımı yer almaktadır:

Grafik 3.10: Takipteki Krediler ile 2008 Krizi Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

3.3.4. Modelde Değişkenlerin Beklenti Yönü

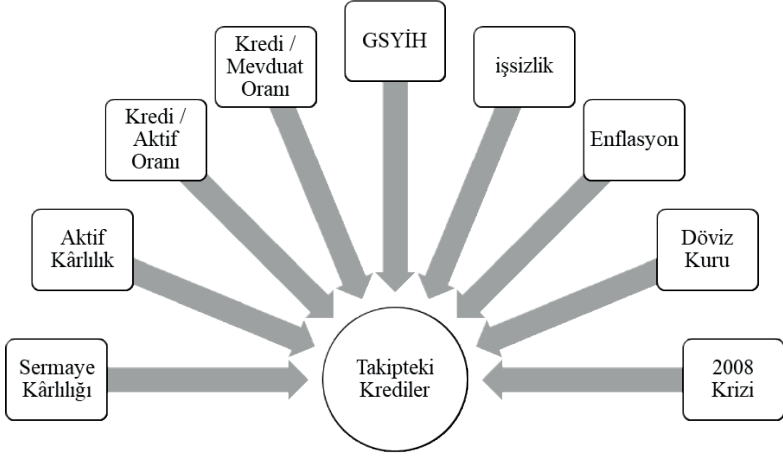
İlgili çalışmada takipteki kredi oranlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla 10 bağımsız değişken kullanılmıştır. Bu değişkenlerin 4 adedi mikro faktörler, 4 adedi makro faktörler, birer adet de katılım ve kriz kukla değişkenidir. Bahsi geçen değişkenlerin modeldeki beklenti yönü Tablo 3.3'te ve belirleyiciler Şekil 3.1'de yer almaktadır:

Tablo 3.3: Bağımsız Değişkenlerin Beklenti Yönü

Değişken Türü	Değişken İsmi	Takipteki Kredilere Beklenen Etkisi	Referans
Mikro Belirleyiciler	Sermaye Kârlılığı	Azalış (-)	Podpiera ve Weill (2008), Louzis vd. (2012), Espinoza ve Prasad (2010), Vatansever ve Hepşen (2013), Messai ve Jouini (2013), Gezu (2014), Makri vd. (2014), Chaibi ve Friti (2015), Çetinkaya (2019), Torun ve Altay (2019)
	Aktif Kârlılık	Azalış (-)	Podpiera ve Weill (2008), Boudriga vd. (2010), Curak vd. (2013), Messai ve Jouini (2013), Makri vd. (2014), Yağcılar ve Demir (2015), Çetinkaya (2019), Torun ve Altay (2019), Rahmah ve Armina (2020)
	Kredi / Aktif Oranı	Azalış (-)	Berger ve DeYoung (1997), Macit ve Keçeli (2012), Ghosh (2015), Abdioğlu ve Aytekin (2016), Zheng vd. (2019)
	Kredi / Mevduat Oranı	Azalış (-)	Ranjan ve Chandra (2003), Messai ve Jouini (2013), Yağcılar ve Demir (2015), Demirel (2016), Zheng vd. (2019), Torun ve Altay (2019), Rahmah ve Armina (2020)
Makro Belirleyiciler	GSYİH	Artış, Azalış (+,-)	<u>Artış :</u> Teksen ve Çelik (2018), Çetinkaya (2019) <u>Azalış:</u> Berger ve DeYoung (1997), Das ve Ghosh (2007), Boudriga vd. (2010), Espinoza ve Prasad (2010), Şahbaz ve İnkaya (2014), Nkusu (2011), Farhan vd. (2012), Saba vd. (2012), Macit ve Keçeli (2012), Milesis (2012), Castro (2013), Messai ve Jouini (2013), Klein (2013), Gezu (2014), Makri vd. (2014), Skarica (2014), Firmansyah (2014), Nursechafia (2014), Yağcılar ve Demir (2015), Ghosh (2015), Chaibi ve Friti (2015), Bhattarai (2016), Demirel (2016), Yüksel (2016), Önder vd. (2019), Zheng vd. (2019), Zhen vd. (2019), Torun ve Altay (2019), Sunday vd. (2020)

Makro Belirleyiciler	İşsizlik	Artış (+)	Boudriga vd. (2010), Vogiazas ve Nikolaidou (2011), Nkusu (2011), Mileris (2012), Farhan vd. (2012), Macit ve Keçeli (2012), Castro (2013), Klein (2013), Messai ve Jouini (2013), Vatansever ve Hepşen (2013), Gezu (2014), Makri vd. (2014), Skarica (2014), Chaibi ve Ftiti (2015), Ghosh (2015), Anastasiou vd. (2016), Bhattarai (2016), Konstantakis vd. (2016), Önder vd. (2019), Zheng vd. (2019), Zhen vd. (2019), Torun ve Altay (2019), Sunday vd. (2020)
	Enflasyon	Artış, Azalış (+,-)	<u>Artış :</u> Ghosh (2015), Tekşen ve Çelik (2018), Çetinkaya (2019), Önder vd. (2019), Zhen vd. (2019), Torun ve Altay (2019) <u>Azalış:</u> Vogiazas ve Nikolaidou (2011), Farhan vd. (2012), Mileris (2012), Castro (2013), Curak vd. (2013), Klein (2013), Makri vd. (2014), Skarica (2014), Firmansyah (2014), Nursechafia (2014), Chaibi ve Ftiti (2015), Yağcılar ve Demir (2015), Bhattarai (2016)
	Döviz Kuru	Artış (+)	Espinoza ve Prasad (2010), Yücememiş ve Sözer (2011), Nkusu (2011), Farhan vd. (2012), Mileris (2012), Klein (2013), Skarica (2014), Nursechafia (2014), Yüksel (2016), Chaibi ve Ftiti (2015), Bhattarai (2016), Genç ve Şaşmaz (2016), Zheng vd (2019), Zhen vd (2019), Torun ve Altay (2019), Sunday vd. (2020)
Kukla Değişken	2008 Krizi	Artış (+)	Espinoza ve Prasad (2010), Castro (2013), Ferhi ve Chkoundali (2015), Anastasiou vd. (2016)
Kukla Değişken	Katılım Bankası	Azalış (-)	Ferhi ve Chkoundali (2015)

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

Şekil 3.1: Takipteki Kredilerin Belirleyicileri

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

3.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmalarda kullanılacak ve ekonometrik analiz yapılacak sürecin en önemli aşaması verilerin toplanmasıdır. Veriler ne kadar sağlam ve güvenilir kaynaklardan elde edilirse tahmin edilen analizler de o derece güvenilir olmaktadır. Ekonometrik analizlerde kullanılan veriler zaman kesit serisi, yatay kesit serisi ve panel veriler olmak üzere üç kategoriden oluşmaktadır. Zaman serileri, değişkenlerin dönemler itibarıyla sayısal ve zaman değerleri hakkında gözlemleri içerir. Yatay kesit verileri, belirlenen bir zaman diliminde birkaç örneklem birimler hakkında bilgi verirken panel veriler farklı birimlere ait yatay kesit verilerinin belirli bir dönemde bir araya getirilmesi ile oluşmaktadır (Brooks, 2014: 526; Tatoğlu, 2020: 1-2).

Panel veri kişi, firma, eyalet ve ülke gibi faktörlerin zamanla farklı noktalarda tekrarlanan ölçümlere dayanmaktadır. Bu parametreler ile yapılan analizler zaman içinde birimler arasındaki değişimi ele almaktadır. Panel veri analizler sayesinde çok zengin

tahmin metotları yapılabilmektedir (Cameron ve Triverdi, 2009: 229). Bu çalışmada, bankaların takipteki kredi oranları ile diğer değişkenler arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesi için kullanılan veriler yatay kesit ve zaman serisi boyutlarından oluştuğu için analizler “Panel Veri Analizi” çalışmasına dayanmaktadır.

3.4.1. Panel Veri Analizi

Regresyon analizi, belirli bir değişken üzerinde bir ya da daha fazla bağımsız değişken arasındaki ilişkinin tanımlanması ve değerlendirilmesi hususunu inceleyen istatistiksel yöntemdir. Regresyon analizleri sonucunda genellikle geçmişteki veriler ışığında belirli sonuçlar çıkarma amaçlanmaktadır. Panel veri analizi regresyon analizinin özel bir türüdür (Breiman vd. 2000: 14; Brooks, 2014: 75). Regresyon analizlerinde zaman ve yatay kesitin oluşturduğu tek bir boyut incelenirken panel veri analizlerinde verilerin zaman ve yatay kesitleri birlikte incelenebilmektedir. Böylece panel veri analizleri sayesinde yapılan araştırmaların güvenilirliği ve anlaşılabilirliği daha çok artmaktadır.

Panel veriler düzenli aralıklarla yapılan gözlemler neticesinde elde edilen verilerden oluşmaktadır. Ancak toplanan bu veriler düzenli olabileceği gibi düzensiz de olabilmektedir. Verilerin tüm gözlemlerinin eşit uzunlukta/sayıda olduğu ve gözlemlendiği duruma dengeli panel, zaman içerisinde kimi gözlemlerin değişmesi (kayıp zamanların olması) durumuna dengesiz panel denilmektedir. Yapılan analizlerde dengeli panel ile çalışılması daha uygun olsa bile verileri temin etmek güç olduğundan genellikle dengesiz panel verisi ile çalışılmaktadır (Brooks, 2014: 529; Cameron ve Triverdi, 2009: 230).

Panel veri modelleri için doğrusal, dinamik ve daha farklı metotlar olabilirler. Yaygın olarak kullanılan modeller doğrusal panel veri olup bunlar klasik model, sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modelidir. Klasik model, modeldeki her bir birim için aynı sabit terimin olduğu varsayımına dayanmaktadır. Sabit etkiler modeli, her bir birim için açıklayıcı değişkenler ile bağımlı değişkenler

arasındaki ilişkinin olduğu varsayımına dayanırken, tesadüfi etkiler modelinde birimler arasındaki değişimin rastgele etkilerden kaynaklandığı ve açıklayıcı değişkenler ile herhangi bir ilişkisinin olmadığı varsayımına dayanmaktadır (Cameron ve Triverdi, 2009: 231–232).

Dinamik modeller, ekonomik ilişkilerde dinamik süreçlerin olduğu ve bu süreçleri daha iyi anlamak için kullanılan modeldir (Baltagi, 2005: 135). Bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin açıklayıcı değişkenlerden biri olduğu regresyon modelidir (Ahn ve Schmidt, 1995: 5). Dinamik panel modellerinin en büyük avantajı kurulan regresyonlardaki içsellik sorununu engellemektir (Das, 2019: 541).

3.4.2. Panel Veri Analizinin Avantajları ve Kısıtları

Panel veri ekonometrisinin yatay kesit ve zaman serisi analizlerine göre avantaj ve kısıtlamaları bulunmaktadır. Avantajları şu şekilde sıralanabilir (Brooks, 2014: 527; Tatoğlu, 2020: 9–14).

- Panel veri analizleri hem yatay kesit verileri hem de zaman serisi verilerini eşanlı bir şekilde kullandığından dolayı analizlere derinlik katmaktadır.
- Zaman ve yatay kesit verilerinin eşanlı kullanılması gözlem sayısını ve serbestlik derecesini arttırarak çoklu doğrusal bağlantı problemini azaltmakta ve analizlerde güvenilir ve etkin sonuçlar alınmaktadır.
- Ekonometrik tahminlerde kullanılan sadece zaman serisi ya da yatay kesit serisi ile yapılan çalışmalarda çözümlenemeyen analizler panel veri sayesinde çözüme kavuşmaktadır.
- Analizlerde kullanılan bazı gözlenemeyen değişkenlerin dışlanması tahminlerde sapmalara yol açarken panel veri analizlerinde değişkenler dışlanmadan daha az sapmalı ya da sapsız tahminler elde edilmektedir.

Panel veri ekonometrisinin kısıtlama ve dezavantajları ise şu şekildedir:

- Analizlerde kullanılacak verilere ulaşma ve düzenlemelerde zorlukların yaşanması.
- Analizlerde kullanılacak verilerin toplanması ve düzenlenmesinde gözlem sayısında düşmelerin yaşanması.
- Toplanan verilerin kısa olması hata terimlerinde sapmalara ve analizlerde güvenilir sonuçların alınamaması.

3.5. Çalışmanın Modeli ve Hipotezleri

Çalışmada, katılım bankaları ile mevduat bankalarının takipteki kredilerini etkileyen faktörleri tespit ederek aralarındaki farkı gözlemleyebilmek için panel veri analizi yönteminden faydalanılmıştır. Panel veri analizi yönteminin hem kesit hem zaman boyutunun olması, gözlem sayılarını artırarak elde edilecek regresyon sonuçlarının daha güvenilir olmasını sağlamaktadır. Panel veri analizi sayesinde yapılan regresyonlar çok az kısıtlayıcı varsayımlar perspektifinde yapılmaktadır. Örneğin; panel veri analizlerinde çoklu doğrusal bağlantı sorunu asgari düzeyde olmakta ve analizler başarılı sonuçlar vermektedir (Baltagi, 2005: 3–5). Bu yüzden çalışmada, karmaşık ilişkilerin olduğu ve test etmek durumunda kalınan model için panel veri analizi tercih edilmiştir. İlgili çalışmada, tercih edilen analiz yöntemi ulusal ve uluslararası çalışmaların analiz yöntemleri referans alınarak oluşturulmuş ve takipteki kredileri etkileyen belirleyicilere sadık kalınmıştır.

Katılım bankalarının verdikleri kredilerin takibe dönüş oranları ile mevduat bankalarının verdikleri kredilerin takibe dönüş oranları arasında herhangi bir fark olup olmadığı rassal etkiler (random effects) panel veri yöntemi ile analiz edilecektir. Rassal etkiler (tesadüfi etkiler) modelinde bağımsız değişkenler ile açıklayıcı değişkenlerin ilişkisiz ve rastgele oldukları varsayımı söz konusudur. Yani hata terimlerinin zamanla değişmeyen diğer parametreler ile ilişkisiz olduğu bir modeldir. Rassal etkiler modelinin sabit etkiler modelinden temel farkı, gözlemlenmemiş bireysel etkilerin birbiriyle ilişkili açıklayıcı değişkenlerden mi kaynaklandığı, yoksa bu etkilerin tesadüfi mi olduğuyla ilgilidir. Rassal etkiler modeli anali-

zinin en büyük avantajı zamanla değişmeyen değişkenlerin modele dâhil edilmesidir. Birim etkiler ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyonun sıfır olduğu varsayımında tesadüfi etkiler, birim etkiler ile açıklayıcı değişkenlerin ilişkili olduğu durumda sabit etkilerin varlığından bahsedilebilmektedir. Genel olarak rassal etkiler modelleri yapılan analizlerde kullanılan örneklemin ötesinde sonuç çıkartmak için en elverişli analiz yöntemleridir (Tatoğlu, 2020: 79–125).

Katılım bankalarının verdikleri kredilerin takibe dönüş oranları ile mevduat bankalarının verdikleri kredilerin takibe dönüş oranları arasında herhangi bir fark olup olmadığı rassal etkiler panel veri yöntemi ile analiz edilecektir. Analizlerde 18 bankanın (12 mevduat, 6 katılım) 2005-2019 yılları arasındaki verileri kullanılmıştır. Naudé ve Saayman (2005)'ı takiben, aşağıdaki ekonometrik model kurulmuş ve farklı varyasyonları tahminlenmiştir (Yüksel vd. 2018: 10):

$$Y_{it} = \alpha + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Burada Y , bağımlı değişkeni temsil ederken, X ise X_1 'den X_k 'ye kadar olan bağımsız değişkenleri temsil etmektedir. Denklemden α sabit terimi, β bağımsız değişkenlere ait katsayıları ve ε ise hata terimini ifade etmektedir. Ek olarak, i yatay kesit birimlerini (banka) ve t ise zamanı (yıl) ifade etmektedir. Denklem (1)'deki bağımlı değişken Y_{it} ve $\sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit}$ ifadeleri yerine modelde kullanılacak değişkenler eklendiğinde oluşturulan model, aşağıdaki belirtildiği gibidir:

$$TDO_{it} = \alpha + \beta_1 KB_{it} + \beta_2 SK_{it} + \beta_3 AK_{it} + \beta_4 KAO_{it} + \beta_6 KMO_{it} + \beta_7 G_{it} + \beta_8 U_{it} + \beta_9 I_{it} + \beta_{10} X_{it} + \beta_{11} Kriz_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Denklemden her t yılı ve

i bankası için, TDO takibe dönüşüm oranını, KB katılım bankası kula değişkenini, SK sermaye kârlılığını,

AK aktif kârlılığını,

KAO kredi aktif oranını,

KMO kredi mevduat oranını, *G* gayri safi milli hasıla büyüme oranını, *U* işsizlik oranını, *I* enflasyon oranını,

X döviz kurunu ve *Kriz* ise küresel finansal krizin etkilerini kontrol eden 2009 yılı kukla değişkenini temsil etmektedir.

Tablo 3.4'te analizlerde yer alan değişkenlere ait özet istatistikler gösterilmektedir. Katılım bankaları ve 2008 küresel krizi kukla değişkenler şeklinde modele dahil edildiğinden tabloya eklenmemiştir.

Tablo 3.4: Özet İstatistikler

Değişken	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Hata	Min	Max
Takipteki Krediler	235	.0395847	.0262295	0	.2173
Sermaye Kârlılığı	235	.6158566	.5425018	-.5907	3.2406
Aktif Kârlılık	235	.0151315	.0070855	-.0224	.0367
Kredi / Aktif Oranı	235	.6210068	.2131865	.2064	3.4263
Kredi / Mevduat Oranı	235	.9735736	.2188957	.2593	1.6369
GSYİH	270	5.053807	3.887415	-4.7045	11.1135
İşsizlik Oranı	270	11.04	1.532459	9	13.7
Enflasyon Oranı	270	9.488667	3.380596	6.16	20.3
Döviz Kuru	270	2.516467	1.43629	1.1909	5.7957

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

Tabloda analizlerde bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tanımlayıcı istatistiki bilgileri yer almaktadır. Katılım bankaları ile mevduat bankalarının takipteki kredileri değişkeninin ortalaması 0.039'dur. Yani bu sonuç katılım ve mevduat bankalarının toplam kredilerinin içerisindeki takibe düşen kredilerinin payını gösterirken, her 100 krediden %0.039'unun geri ödenmediği anlamına

gelmektedir. Sermaye kârlılığı %0,61 ve aktif kârlılık %0.015'tir. Tüm bankaların kredi / aktif oranı ortalaması %0.62 ve kredi / mevduat ortalaması %0.97'dir. Makro belirleyicilerden GSYİH ortalaması %5.053'tür. Bu sonuç, incelenen dönemde Türkiye'deki 2005-2019 yılları arasında yıllık ortalama büyüme oranını göstermektedir. Diğer parametre ortalamaları ise işsizlik oranı %11.04, enflasyon oranı %9.48 ve döviz kuru 2.516 şeklinde görülmektedir.

3.6. Ampirik Bulguların Özeti ve Değerlendirme

Ekonometrik tahminlerden önce, değişkenler arasındaki ikili korelasyonlar (pairwise correlation) analiz edilmiştir. Tablo 3.5'te bağımlı değişken (takibe dönüşüm oranı) ile bağımsız değişkenler (katılım bankası kuklası, sermaye kârlılığı, aktif kârlılık, kredi /aktif oranı, kredi /mevduat oranı, GSYİH büyüme oranı, işsizlik oranı, enflasyon, döviz kuru, 2008 krizi kuklası) arasındaki ikili korelasyonlar gösterilmektedir.

Tablo 3.5'e göre, takibe dönüşüm oranı (TDO) ile katılım bankası kuklası (KB), sermaye kârlılığı (SK), aktif kârlılık (AK), kredi / aktif oranı (KAO), kredi / mevduat oranı (KMO) ve GSYİH büyüme oranı (G) değişkenleri arasında negatif ve anlamlı bir korelasyon vardır. Bununla birlikte, takibe dönüşüm oranı ile işsizlik (U) ve 2009 küresel krizi (Kriz) değişkeni arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki söz konusudur. Takibe dönüşüm oranı ile enflasyon (I) ve döviz kuru (X) arasında ise anlamlı bir korelasyon ilişkisi bulunmamaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde değişkenler arasında yüksek bir korelasyon ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 3.5: Korelasyon Katsayıları

	Takibe Dönüşüm Oranı	Sermaye Karlılığı	Aktif Karlılığı	Kredi/ Aktif Oranı	Kredi/ Mevduat Oranı	Katılım Bankası Kuklası	İşsizlik Oranı	Enflasyon Oranı	Döviz Kuru	GSYH Büyümesi	2009 Kuklası
Takibe Dönüşüm Oranı	1										
Sermaye Karlılığı	-0.1906*	1									
Aktif Karlılığı	-0.1766*	0.3288*	1								
Kredi/Aktif Oranı	-0.2069*	-0.1650*	-0.1433*	1							
Kredi/Mevduat Oranı	-0.2429*	-0.104	-0.4300*	0.3821*	1						
Katılım Bankası Kuklası	-0.1671*	-0.3987*	-0.0966	0.3231*	0.005	1					
İşsizlik Oranı	0.2193*	0.0148	-0.2240*	0.1081	0.0702	0	1				
Enflasyon Oranı	0.0663	0.0955	-0.2468*	0.0561	0.1596*	0	0.4742*	1			
Döviz Kuru	0.1274	0.1108	-0.4736*	0.1702*	0.3046*	0	0.6378*	0.7517*	1		
GSYH Büyümesi	-0.1691*	0.0284	0.008	-0.0396	0.0364	0	-0.7603*	-0.0931	-0.2404*	1	
2009 Kuklası	0.1380*	-0.0233	0.2138*	-0.0709	-0.1602*	0	0.2726*	-0.2343*	-0.1917*	-0.6721*	1

%5 seviyesinde anlamlı korelasyon katsayıları * ile gösterilmiştir (* $p < 0.1$).

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

Gerçekleştirilecek olan tahminlerde kullanılacak değişkenlerin işaretleri ve anlamlılıklarının büyük oranda korelasyon katsayıları ile benzerlik göstermesi beklenir; ancak regresyon yönteminde diğer değişkenlerin etkileri de kontrol altında tutulduğundan, işaret, anlamlılık veya hem işaret hem de anlamlılık farklı olabilir.

Panel veri analizlerini yapmadan önce ilk olarak, ön değerlendirmeler için birim ve zaman etkisi testleri yapılmıştır. Zaman etkisi testleri için F testi, Breusch-Pagan LM testi, En Çok Olabilirlik testi ve Score testi kullanılarak yapılan testler sonucunda zaman etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Birim etkiler için yapılan aynı testler neticesinde birim etkinin varlığının olduğu görülmüştür. Bu nedenle POLS tahmincisinin geçerli olmadığı, yapılan F ve LM test sonuçları ile analiz edilmiş ve panelde birim ve/veya zaman etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

Analizlerde kullanılacak regresyon tahminleri için gerekli düzeltmeler yapılarak uygun tahminci seçilmiştir. Modellerdeki otokorelasyon, heteroskedasite ve birimler arası korelasyon gibi sorunları gidermek için dirençli standart hatalar kullanılmıştır. Yapılan nihai analiz sonuçları ile katılım bankaları ve mevduat bankalarının kredi takip oranlarında bir farklılaşma olup olmadığını test etmek için rassal etkiler panel veri analizi ile Tablo 3.6 ve Tablo 3.7'deki tahminler gerçekleştirilmiştir. Tahminlerde kullanılan veriler 15 yıl (2005-2019), 18 banka (Akbank, Albaraka, Denizbank, Emlakbank, Garanti Bankası, Halkbank, ING Bank, İş Bankası, Kuveyttürk, QNB Finansbank, Şekerbank, TEB, TFK, Vakıfbank, Vakıf Katılım, Yapı Kredi, Ziraat Bankası, Ziraat Katılım) ve 235 gözlemden oluşmaktadır.

Tablo 3.6: Mikro Belirleyiciler ile Yapılan Tahmin Sonuçları

BD: Takibe dönüşüm oranı Bağımsız değişkenler	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Katılım kuklası	-0.0143** (0.00716)	-0.0228** (0.00890)	-0.0158** (0.00743)	-0.0176** (0.00789)	-0.0205*** (0.00728)	-0.0174** (0.00760)
Sermaye kârlılığı	-	-0.0158*** (0.00598)	-	-0.0148*** (0.00554)	-0.0122** (0.00485)	-
Aktif kârlılık	-	-	-0.524* (0.287)	-	-	-1.226*** (0.321)
Kredi /aktif oranı	-	-	-	-0.0220 (0.0138)	-	-
Kredi /mevduat oranı	-	-	-	-	-0.0335* (0.0177)	-0.0577** (0.0242)
Sabit terim	0.0420*** (0.00497)	0.0536*** (0.00842)	0.0501*** (0.00755)	0.0657*** (0.0136)	0.0835*** (0.0223)	0.117*** (0.0308)
Gözlem sayısı	235	235	235	235	235	235
Banka sayısı	18	18	18	18	18	18
P	0.0454	0.0177	0.0278	0.0308	0.0177	0.0001
χ^2	4.003	8.068	7.162	8.888	10.10	20.66
R2 (within)	0	0.0669	0.0226	0.100	0.142	0.225
R2 (between)	0.179	0.249	0.215	0.303	0.327	0.218
R2 (overall)	0.0279	0.105	0.0585	0.134	0.172	0.185

Düzeltilmiş (robust) standart hatalar parantez içinde verilmiştir. *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

Tablo 3.6'ya bakıldığında tahmin edilen 6 model için de katılım bankası kukla değişkeninin negatif ve anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durum, katılım bankalarının takibe dönüşüm oranının mevduat bankalarının takibe dönüşüm oranından istatistiki olarak anlamlı düzeyde düşük olduğunu göstermektedir. Literatürde yer alan çalışmalardan Ferhi ve Chkoundali (2015) benzer sonuçlara ulaşmıştır.

Modelde yer alan diğer değişkenlerden sermaye kârlılığı negatif ve anlamlı olarak bulunmuştur. Bu durum, bankaların sermaye kârlılık oranındaki artışların takibe dönüşüm oranlarını azalttığını göstermektedir. Bu sonuç ise bankaların sermaye kârlılıkları arttıkça daha sağlam ve risksiz kredilere yöneldikleri düşüncesini desteklemektedir. Literatürde yer alan çalışmalarda Podpiera ve Weill (2008), Louzis vd. (2012), Espinoza ve Prasad (2010), Vatansever ve Hepşen (2013), Messai ve Jouini (2013), Gezu (2014), Makri vd. (2014), Chaibi ve Ftiti (2015), Çetinkaya (2019), Torun ve Altay (2019) bu bulguyu destekler niteliktedir.

Tablo 3.6'daki tahminlerde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunan değişkenlerden biri de aktif kârlılıktır. Buna göre, bankaların aktif kârlılığı arttıkça takibe dönüşüm oranları azalmaktadır. Tıpkı sermaye kârlılığında olduğu gibi, bankaların aktif kârlılıkları arttığında sağlam ve risksiz kredilere, aktif kârlılıkları azaldığında ise problemlili ve riskli kredilere yöneldikleri görülmektedir. Aynı zamanda banka kârlılığı ile kredi risk yönetimi arasında başarılı bir yönetimin olduğu görülmektedir. Bir anlamda bankalar kârlarını yükselttikçe düşük kaliteli krediler vererek kârlarını eritmekten kaçınmaktadırlar. Literatürde Podpiera ve Weill (2008), Boudriga vd. (2010), Curak vd. (2013), Messai ve Jouini (2013), Makri vd. (2014), Yağcılar ve Demir (2015), Çetinkaya (2019), Torun ve Altay (2019), Rahmah ve Armina (2020) benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

Analiz neticesinde kredi / aktif oranı değişkeni negatif ancak istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Literatürde Berger ve DeYoung (1997), Macit ve Keçeli (2012), Ghosh (2015), Abdioglu

ve Aytekin (2016) ve Zheng vd. (2019) kredi / aktif oranının takip-
teki kredileri düşürdüğü sonucuna ulaşmışlardır.

Analiz sonuçlarına bakıldığında bir diğer mikro değişken kredi / mevduat oranı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yani bankaların kredi mevduat oranı arttıkça, takibe dönüşüm oranı azalmaktadır. Bu sonuç, teorideki “kredi / mevduat oranının yüksek olması bankaları kredi verirken likidite bağımlılığından dolayı daha temkinli olmaya itmekte ve bunun neticesinde takipteki kredi oranının düşmesi beklenmektedir” durumuyla örtüşmektedir. Bunun yanı sıra, takipteki kredi oranının artması bankaların mevduat sahiplerine karşı sorumluluklarını yerine getirememesi riskini ortaya çıkarmaktadır. Bundan dolayı, bankalar kredi / mevduat oranını kontrol altında tutarak riskli kredilerden kaçınmakta ve böylece takipteki kredi oranları düşmektedir. Aynı zamanda yapılan literatür çalışmalarında da Ranjan ve Chandra (2003), Messai ve Jouini (2013), Yağcılar ve Demir (2015), Demirel (2016), Zheng vd. (2019), Torun ve Altay (2019), Rahmah ve Armina (2020) benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

Modelin genel anlamlılık düzeyine bakıldığında, bütün χ^2 olasılık değerlerinin .05'ten küçük olduğu ($p < .05$) görülmektedir. Model anlamlılık düzeyi (p) ve R^2 'si en yüksek olan modelin Model 6 olduğu görülmektedir. R^2 'nin 6 numaralı model için .225 olması, tahmin edilen modelin, takibe dönüşüm oranlarındaki değişimlerin %22,5'ini açıkladığı anlamına gelmektedir. Tahmin edilen modellerde R^2 'nin küçük olmasının sebebi, bir kredinin takibe dönüşmesindeki asıl belirleyici faktörlerin o krediyi kullanan firma veya kişilerle veya ülkenin makroekonomik istikrarı ile ilgili olmasıdır. Modele eklenen her yeni değişken R^2 'yi artıracaktır, dolayısıyla makro değişkenleri içeren modellerde R^2 daha yüksek olacaktır.

Tablo 3.7: Makro Belirleyiciler ile Yapılan Tahmin Sonuçları

	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
BD: Takibe dönüşüm oranı						
Bağımsız değişkenler						
Karılım kuklası	-0.0176** (0.00793)	-0.0294*** (0.00995)	-0.0175** (0.00787)	-0.0243*** (0.00929)	-0.0295*** (0.00968)	-0.0203** (0.00906)
Sermaye kârlılığı	-	-0.0201*** (0.00535)	-	-0.0192*** (0.00483)	-0.0169*** (0.00398)	-
Aktif kârlılık	-	-	-0.344 (0.359)	-	-	-0.803*** (0.270)
Kredi /aktif oranı	-	-	-	-0.0248 (0.0167)	-	-
Kredi /mevduat oranı	-	-	-	-	-0.0493** (0.0206)	-0.0608** (0.0243)
GSYİH	0.00161* (0.000834)	0.00182** (0.000844)	0.00157** (0.000801)	0.00175** (0.000811)	0.00151** (0.000746)	0.00118* (0.000679)
İşsizlik oranı	0.00599*** (0.00190)	0.00544*** (0.00165)	0.00604*** (0.00186)	0.00545*** (0.00168)	0.00359*** (0.00111)	0.00373*** (0.00114)
Enflasyon oranı	-0.000626** (0.000304)	-0.000585** (0.000267)	-0.000426 (0.000390)	-0.000846*** (0.000308)	-0.00111*** (0.000429)	-0.000798* (0.000450)
Döviz kuru	0.00208 (0.00228)	0.00391** (0.00178)	0.000888 (0.00284)	0.00455** (0.00187)	0.00787*** (0.00246)	0.00462* (0.00245)
2009 Krizi	0.0210*** (0.00488)	0.0248*** (0.00518)	0.0219*** (0.00531)	0.0227*** (0.00457)	0.0206*** (0.00431)	0.0187*** (0.00458)
Sabit terim	-0.0330* (0.0181)	-0.0184 (0.0162)	-0.0270 (0.0168)	-0.00335 (0.0172)	0.0443** (0.0190)	0.0611** (0.0264)
Gözlem sayısı	235	235	235	235	235	235
Banka sayısı	18	18	18	18	18	18
P	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
R ²	1.64.6	3.40.3	1.63.0	3.59.2	5.39.9	3.27.0
R ² (within)	0.141	0.248	0.145	0.288	0.387	0.359
R ² (between)	0.0991	0.137	0.132	0.183	0.141	0.0984
R ² (overall)	0.0957	0.186	0.114	0.225	0.286	0.221

Düzeltilmiş (robust) standart hatalar parantez içinde verilmiştir. *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır

Tablo 3.7'ye bakıldığında tahmin edilen 6 model için de katılım bankası kukla değişkeninin Tablo 3.6'da olduğu gibi negatif ve anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durum, katılım bankalarının takibe dönüşüm oranının mevduat bankalarının takibe dönüşüm oranından istatistiki olarak anlamlı düzeyde düşük olduğunu göstermektedir. Mikro değişkenlerde de Tablo 3.6'da olduğu gibi benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Modeldeki makro değişkenlere göz atıldığında, GSYİH büyümesi değişkeninin bütün modeller için pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Buna göre, GSYİH büyüme oranı arttıkça, bankaların kredi takip oranları da artmaktadır. Ekonomik büyümenin ekonomik güveni artırdığı varsayımı altında, bu sonuçlar ekonomik güvenin arttığı dönemlerde bankaların daha riskli krediler verdiği veya daha riskli kredi gruplarının kredi kullandığı anlamına gelmektedir. Literatürde Tekşen ve Çelik (2018) ile Çetinkaya (2019) benzer sonuçlara ulaşırken birçok yazar Berger ve DeYoung (1997), Das ve Ghosh (2007), Boudriga vd. (2010), Espinoza ve Prasad (2010), Şahbaz ve İnkaya (2014), Nkusu (2011), Farhan vd. (2012), Saba vd. (2012), Macit ve Keçeli (2012), Miles (2012), Castro (2013), Messai ve Jouini (2013), Klein (2013), Gezu (2014), Makri vd. (2014), Skarica (2014), Firmansyah (2014), Nursechafia (2014), Yağcılar ve Demir (2015), Ghosh (2015), Chaibi ve Ftiti (2015), Bhattarai (2016), Demirel (2016), Yüksel (2016), Önder vd. (2019), Zheng vd. (2019), Zhen vd. (2019), Torun ve Altay (2019) ve Sunday vd. (2020) GSYİH'nin takipteki krediler üzerinde negatif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Tablo 3.7'deki işsizlik oranı değişkeni de bütün modeller için pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durum, işsizlik oranı arttıkça, kredilerin takibe dönüşüm oranlarının arttığını göstermektedir. İşçi çıkaran işletmelerin ve işsiz kalan insanların kredilerini ödemekte zorluk çekeceği varsayımı altında, bu sonuçlar anlamlıdır. Literatürde yapılan çalışmalarda Boudriga vd. (2010), Vogiazas ve Nikolaidou (2011), Nkusu (2011), Miles (2012), Farhan vd. (2012), Macit ve Keçeli (2012), Cast-

ro (2013), Klein (2013), Messai ve Jouini (2013), Vatansever ve Hepşen (2013), Gezu (2014), Skarica (2014), Makri vd. (2014), Chaibi ve Ftiti (2015), Ghosh (2015), Anastasiou vd. (2016), Bhattarai (2016), Konstantakis vd. (2016), Önder vd. (2019), Zheng vd. (2019), Zhen vd. (2019), Torun ve Altay (2019) ve Sunday vd. (2020) işsizliğin takipteki krediler üzerinde pozitif etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

Enflasyon oranı değişkeninin bütün modeller için negatif ve anlamlı olduğu görülmüştür. Buna göre, yüksek enflasyon dönemleri aynı zamanda nominal faizlerin de yüksek olduğu dönemler olduğundan, bu dönemlerde daha sıklıkla düşük riskli grupların kredi kullanacağı da varsayılabilir. Dolayısıyla, enflasyon oranları arttıkça, kredilerin takibe dönüşüm oranları istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde düşmektedir. Literatürdeki çalışmalarda Vogiazas ve Nikolaidou (2011), Farhan vd. (2012), Mileris (2012), Castro (2013), Curak vd. (2013), Klein (2013), Makri vd. (2014), Skarica (2014), Firmansyah (2014), Nursechafia (2014), Chaibi ve Ftiti (2015), Yağcılar ve Demir (2015), Bhattarai (2016), benzer sonuçlara ulaşırken Ghosh (2015), Tekşen ve Çelik (2018), Çetinkaya (2019), Önder vd. (2019) ve Zhen vd. (2019), Torun ve Altay (2019) enflasyonun takipteki kredi oranını arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Döviz kuru değişkeni ise 7 ve 9'ucu modeller hariç, pozitif ve anlamlı olarak bulunmuştur. Dolayısıyla, döviz kuru arttıkça, kredilerin takibe dönüşüm oranı artmaktadır. Bu durum, Türkiye'deki firmaların genelinin yapısal olarak döviz açığı bulunması ve pozitif döviz şoklarında firmaların ödeme güçlüğüne düşmesi ile açıklanabilir. Literatürdeki çalışmalarda Espinoza ve Prasad (2010), Yücememiş ve Sözer (2011), Nkusu (2011), Mileris (2012), Farhan vd. (2012), Klein (2013), Skarica (2014), Nursechafia (2014), Yüksel (2016), Chaibi ve Ftiti (2015), Bhattarai (2016), Genç ve Şaşmaz (2016), Zheng vd (2019), Zhen vd (2019), Torun ve Altay (2019), Sunday vd. (2020) benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

2008 global krizi 2009 krizi kukla değişkeni ile bu krizin etkileri kontrol edilmiştir. Beklendiği üzere, 2009 krizi kukla değişkeni bütün tahminler için pozitif ve anlamlı çıkmıştır. Yani 2009 yılında diğer yıllara kıyasla, kredilerin takibe dönüşüm oranının daha yüksek gerçekleştiği söylenebilir. Literatürde Espinoza ve Prasad (2010), Castro (2013), Ferhi ve Chkoundali (2015), Anastasiou vd. (2016) aynı sonuçlara ulaşmışlardır.

Sonuç

Son yıllarda İslami finans sahasında faaliyet gösteren katılım bankaları, dünyada ve Türkiye’de en hızlı büyüyen sektörlerden biri olmuştur. Bunun temel sebepleri, son yaşanan finansal krizde katılım bankalarının güçlü yapıda olması, İslami finansa duyulan güven ve Müslüman nüfusta yaşanan artış gibi birçok faktöre bağlanabilmektedir. Ayrıca finansal sistemlerde geniş makroekonomik ve yapısal reformların başlatılması, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, özelleştirme, finansal piyasaların küresel entegrasyonu ile yenilikçi ve yeni İslami ürünlerin piyasaya sürülmesi, İslami finansın genişlemesinin yolunu açmıştır. Bu genişlemenin yanında riskler de çeşitlenmiş ve artmıştır. Belirtilen bu risklerin başında da kredi riski gelmektedir. Kredi risklerinin temel göstergesi ise takip-teki kredilerdir.

Kredi riskinin kaynağını oluşturan kredi faaliyetleri, bankacılığın ana işlevlerindedir. Krediler ülke ekonomilerinin büyümesi üzerindeki en önemli finansal kaynaklardandır. Kredilerin sağlıklı işleyişi bankaların performanslarını ve genel ekonomik istikrarı büyük ölçüde etkilemektedir. Bankalar, finans sektörünün en önemli yapıtaşlarından birisi olarak kredi mekanizmaları ile ekonomileri doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkileyen kurumlardır. Bankacılık sektörünün müşteri sayısının ve hacminin fazlalığından dolayı ülke ekonomisini doğrudan etkiliyor olması, yapılarının sağlam temellere dayanmasının ve kırılğınlıktan uzak olmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle bankaların krizlerden daha az et-

kilenmesi ve sağlam temellere oturması için süreçlerinin doğru ve etkin yürütülmesi, kanun, yönetmelik ve tebliğ gibi düzenlemelere uygun hareket edilmesi gerekmektedir. İlgili hususların sağlanmasının en önemli unsurlarından bir tanesi de risk yönetimidir. Risk yönetiminin başında da kredi risk yönetimi ve takipteki alacaklar gelmektedir.

Faizli bankacılık sisteminin temel finansman anlayışı krediye ve borca dayanmaktadır. Kredi ve borç mekanizmasının daha fazla komplike edilerek türev ürünler ile farklı finansal enstrümanlara dönüştürülmesi ülkelerin, işletmelerin ve bireylerin borçluluk seviyelerini aşırı düzeyde arttırmıştır. Borçluluğu artan ekonomilerin ve finans sektörünün takipteki kredi alacakları da her geçen gün artmaktadır. Artan takipteki krediler dünyadaki tüm ülkeleri tedirgin etmeye başlamış ve finansal piyasaların işlevselliğini kaybetmelerini için takipteki kredilerin belirleyicileri detaylı bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Takipteki kredilerdeki yaşanan artış ekonomik büyümeyi, bankaların kredi politikalarını ve yönetim konularını ciddi bir şekilde etkilemektedir. Tüm dünyada olduğu gibi, Türk bankacılık sisteminde de takipteki kredilerin payı son yıllarda iyiden iyiye artmaya başlamıştır. Takipteki kredi oranlarındaki artışlarından dolayı bankaların karşılık ayırmaları neticesinde banka bilançoları negatif yönde etkilemekte, bankaların kârlılıkları ve etkinliklerini düşürmektedir.

Mevduat bankalarının kredi/borç ilişkisinin tam aksine, katılım bankaları kâr/zarar ortaklığına göre fon toplayarak İslami prensiplere uygun bir şekilde reel ticarete dayanan işlemlerin finansmanını sağlayarak riskli alanlarda işlemler yapmamaktadır. Böylece katılım bankalarının bilançolarında varlık kaliteleri daha yüksek olurken yükümlülükleri daha az riskli olmaktadır. Ekonomik ve finansal piyasaların dalgalanmalarına karşı kırılganlıkları da daha düşüktür. Özellikle küresel mali krizde bu durum net bir şekilde gözlemlenmiştir. Son küresel kriz sonrası katılım bankaları mevduat bankalarına göre performans, verimlilik ve risk yönetimi gibi hususlarda daha dirençli olmuşlardır. Bunun temel göstergeleri arasında ka-

tılım bankalarının risk paylaşım temelli hareket ederek kaldıraçlı, spekülâtif ve türev ürünlerden kaçınmaları sayılabilmektedir.

Sadece son küresel krizde değil uzun yıllardır katılım bankalarının mevduat bankalarına kıyasla dayanıklılığının daha güçlü olduğu iddiaları söz konusu olmuştur; ancak bu tür iddiaları desteklemek için çok az sayıda teorik ve deneysel kanıtlar bulunmaktadır. Bu minvalde çalışmada, katılım ve mevduat bankalarının verileri kullanılarak takipteki kredilere karşı dirençleri test edilmiştir. Literatürde bankaların takipteki krediler üzerindeki belirleyicileri hususunda çok sayıda akademik çalışma bulunmakla birlikte Türkiye’de katılım bankacılığının takipteki kredilerinin belirleyicileri açısından çalışmalar sınırlı düzeydedir. Bu çalışmaların bazıları mevduat bankaları ve katılım bankacılığının takipteki kredilerinin belirleyicileri hususunda makro ve mikro değişkenleri ayrı ayrı ele alırken, bazıları her iki değişkeni birlikte ele almıştır. Ancak ilgili çalışmalarda Türkiye’deki katılım bankaları ile mevduat bankalarını karşılaştıran bir çalışmaya rastlanılmamıştır. İlgili bu çalışma, Türkiye’de bu anlamda yapılan en kapsamlı çalışmalardan birisi olup hem katılım bankaları ile mevduat bankalarının takipteki kredileri üzerindeki belirleyicileri tespit edilmiş hem de katılım bankalarının farklılığı incelenmiştir.

Bu çalışmanın temel sorunsalı bankacılık sektörünün en büyük problemlerinden olan takipteki kredi oranlarının katılım bankaları ile mevduat bankaları arasındaki farklılığı ele almaktır. Bankacılık sektörünün sağlıklı işleyişi ve yüksek kârlılığı, kredilerin iyi yönetilmesine bağlıdır. Bu nedenle yapılan bilimsel çalışmalar ile ortaya konulan ampirik sonuçlar hangi tür bankaların kredilerini iyi yönettikleri ve güçlü olduklarını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum yatırımcılar, müşteriler ve kamu otoriteleri için önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır. İlgili bu çalışmada elde edilen ampirik sonuçlar katılım bankalarının bankacılık sektörüne göre takipteki kredilerini başarılı yönetip yönetmediğinin bir göstergesidir.

Bu çalışmada bankaların takipteki kredi oranlarını etkileyen faktörler ele alınarak aralarındaki farklılık panel veri yöntemi ile

analiz edilmiştir. Ekonometrik yöntemlerden panel veri analizinin tercih edilmesinin temel nedeni zaman serisi ve yatay kesit serisinin birlikte ele alınarak daha güçlü sonuçlar vermesidir. Ekonometrik analizlerde veri miktarı ne kadar yüksek olursa elde edilen sonuçların doğruluğu o kadar güvenilir olmaktadır. Bu nedenle çalışmada, seçilen 18 bankanın 2005-2019 dönemine ait yıllık verileri kullanılarak panel veri analizi yöntemi ile katılım ve geleneksel bankacılık sistemi arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Takipteki kredileri etkileyen belirleyiciler olarak 15 parametre ele alınmış; ancak sermaye kârlılığı, aktif kârlılık, kredi /aktif oranı, kredi /mevduat oranı, GS-YİH, işsizlik oranı, enflasyon ve döviz kuru analiz sonuçlarına göre anlamlı çıkmıştır. Ayrıca 2008 global krizinin de etkisi incelenmiştir. Takipteki kredileri etkileyen mikro ve makro belirleyicilerin etkileri literatürde yapılan çalışmalara benzer sonuçlar vermiş olup analizlerde en dikkat çekici durum katılım bankalarının mevduat bankalarına göre takipteki kredilere karşı daha dirençli olduğudur.

Bu çalışmanın temeli, katılım bankalarının takipteki kredilerini etkileyen faktörlerin mevduat bankalarına göre negatif yönde olduğu hipotezinin test edilmesine dayanmaktadır. Çalışmada kullanılan teorik model Naudé ve Saayman (2005)'in çalışmasında kullanılan ekonometrik modele dayanmakta olup farklı varyasyonlar tahminlenmiştir. Yapılan analiz sonuçları bütün modellerde takipteki kredi oranlarını etkileyen parametrelerin katılım bankalarında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde olduğudur. Ferhi ve Chkoundali (2015)'de yapmış oldukları çalışmada benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

Çalışmada kullanılan mikro değişkenlerden sermaye kârlılığının etki düzeyi ise; "Takipteki krediler ile sermaye kârlılığı arasında negatif ilişki vardır." hipotezi ile test edilmiştir. Yapılan bütün ekonometrik modellerde sermaye kârlılığının katılım bankalarının takipteki kredilerini negatif yönde etkilediğini doğrular niteliktedir. Analiz sonuçları katılım bankalarının sermaye kârlılığının artması neticesinde daha sağlam ve risksiz kredilere yöneldikleri gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Literatürde yapılan Podpiera ve Weill (2008), Louzis vd. (2012), Espinoza ve Prasad (2010), Vatansever

ve Hepşen (2013), Messai ve Jouini (2013), Gezu (2014), Makri vd. (2014), Chaibi ve Friti (2015), Çetinkaya (2019), Torun ve Altay (2019)'ın çalışmaları da bu yönde olup çalışmanın hipotezi ile örtüşen niteliktedir.

Çalışmada kullanılan aktif kârlılık; “Takipteki krediler ile aktif kârlılık arasında negatif bir ilişki vardır.” hipotezi ile test edilmiştir. Analiz sonuçları aktif kârlılığın katılım bankalarının takipteki kredileri üzerinde negatif yönde bir etkisinin olduğu sonucunu göstermektedir. Katılım bankalarının aktif kârlılıklarının yüksek olması sağlam ve risksiz krediler verdiklerini göstermektedir. Podpiera ve Weill (2008), Boudriga vd. (2010), Curak vd. (2013), Messai ve Jouini (2013), Makri vd. (2014), Yağcılar ve Demir (2015), Çetinkaya (2019), Torun ve Altay (2019), Rahmah ve Armina (2020) yapmış oldukları çalışmalarda benzer analiz sonuçlarına ulaşmış olup hipotezi destekler niteliktedir.

Çalışmada kullanılan bir diğer mikro değişken olan kredi/aktif oranı; “Takipteki krediler ile kredi/aktif oranı arasında negatif yönde bir ilişki vardır.” hipotezi ile test edilmiştir. Ancak yapılan analizler sonucunda ilgili hipotez her ne kadar istatistiksel olarak anlamlı bulunmamış olsa da negatif bir sonuca ulaşılmıştır. Berger ve DeYoung (1997), Macit ve Keçeli (2012), Ghosh (2015), Abdioğlu ve Aytekin (2016) ve Zheng vd. (2019) kredi / aktif oranının takipteki kredileri düşürdüğü sonucuna ulaşmış olsalar bile çalışmadaki analiz sonuçları literatür ile örtüşmemiştir.

Çalışmada kullanılan son mikro değişken kredi / mevduat oranı olup; “Takipteki krediler ile kredi/mevduat oranı arasında negatif yönde bir ilişki vardır.” hipotezi test edilmiştir. Analizler neticesinde elde edilen sonuçlar katılım bankalarının takip oranlarını kredi/mevduat oranlarının düşürdüğü hipotezini kanıtlamaktadır. Katılım bankaları kredi / mevduat oranının yüksek olması durumunda kredi verirken likidite bağımlılığından dolayı daha temkinli olmakta ve bunun neticesinde takipteki kredi oranı düşmektedir. Katılım bankaları bir nevi kredi / mevduat oranını kontrol altında tutarak riskli kredilerden kaçınmakta ve böylece takipteki kredi oranları

düşmektedir. Ranjan ve Chandra (2003), Messai ve Jouini (2013), Yağcılar ve Demir (2015), Demirel (2016), Zheng vd. (2019), Torun ve Altay (2019), Rahmah ve Armina (2020) yapmış oldukları çalışmalarında benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

Çalışmada kullanılan makro değişkenlerden GSYİH iki hipotez ile test edilmiştir;

“ H_0 : Takipteki krediler ile GSYİH arasında negatif ilişki vardır.

H_1 : Takipteki krediler ile GSYİH arasında pozitif ilişki vardır.”

Yapılan analizler neticesinde GSYİH büyüme değişkeninin bütün modellerde katılım bankalarının takipteki kredilerini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, ülke ekonomilerinin büyümesi ekonomik güven ortamını artırdığı ve ekonomik güvenin arttığı dönemlerde katılım bankalarının daha riskli krediler verdiği veya daha riskli kredi gruplarının kredi kullandığı anlamına gelmektedir. Tekşen ve Çelik (2018) ile Çetinkaya (2019) çalışmalarında aynı sonuçlara ulaşılırken; Berger ve DeYoung (1997), Das ve Ghosh (2007), Boudriga vd. (2010), Espinoza ve Prasad (2010), Şahbaz ve İnkaya (2014), Nkusu (2011), Farhan vd. (2012), Saba vd. (2012), Macit ve Keçeli (2012), Mileris (2012), Castro (2013), Messai ve Jouini (2013), Klein (2013), Gezu (2014), Skarica (2014), Makri vd. (2014), Firmansyah (2014), Nursechafia (2014), Yağcılar ve Demir (2015), Ghosh (2015), Chaibi ve Ftiti (2015), Bhattarai (2016), Demirel (2016), Yüksel (2016), Önder vd. (2019), Zheng vd. (2019), Zhen vd. (2019), Torun ve Altay (2019) ve Sunday vd. (2020) gibi birçok yazar GSYİH'nin takipteki krediler üzerinde negatif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Çalışmada kullanılan işsizlik oranı “ H_0 : Takipteki krediler ile işsizlik arasında pozitif yönde ilişki vardır.” hipotezi ile test edilmiştir. Ülke ekonomilerinde işsizlik oranlarının artması neticesinde kredilerin takibe dönüşüm oranları artmaktadır. Boudriga vd. (2010), Vogiazas ve Nikolaidou (2011), Nkusu (2011), Mileris (2012), Farhan vd. (2012), Macit ve Keçeli (2012), Castro (2013), Klein

(2013), Messai ve Jouini (2013), Vatansever ve Hepşen (2013), Gezu (2014), Makri vd. (2014), Skarica (2014), Chaibi ve Friti (2015), Ghosh (2015), Anastasiou vd. (2016), Bhattarai (2016), Konstantakis vd. (2016), Önder vd. (2019), Zheng vd. (2019), Zhen vd. (2019), Torun ve Altay (2019) ve Sunday vd. (2020) analizdeki sonuçlara benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

Çalışmada kullanılan bir diğer makro değişken olan enflasyon oranı iki hipotez ile test edilmiştir;

“ H_0 : Takipteki krediler ile enflasyon oranı arasında negatif yönde ilişki vardır.

H_1 : Takipteki krediler ile enflasyon oranı arasında pozitif yönde ilişki vardır.”

Analiz neticesinde enflasyon oranı değişkeninin takipteki kredileri negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde nominal faizlerde yüksek olduğu için, bu dönemlerde daha çok düşük riskli grupların kredi kullandığı varsayımı söz konusudur. Bu durumda enflasyon oranlarının artması neticesinde kredilerin takibe dönüşüm oranlarının düşmesi beklenmektedir. Vogiazas ve Nikolaidou (2011), Mileris (2012), Farhan vd. (2012), Castro (2013), Curak vd. (2013), Klein (2013), Makri vd. (2014), Skarica (2014), Firmansyah (2014), Nursechafia (2014), Yağcılar ve Demir (2015), Chaibi ve Friti (2015), Bhattarai (2016) çalışmadaki analiz sonuçlarına benzer sonuçlara ulaşmıştır. Ghosh (2015), Tekşen ve Çelik (2018), Çetinkaya (2019), Önder vd. (2019) ve Zhen vd. (2019), Torun ve Altay (2019) ise enflasyonun takipteki kredi oranını arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Çalışmada kullanılan son makro değişken döviz kuru; “ H_0 : Takipteki krediler ile döviz kuru arasında pozitif yönde ilişki vardır.” hipotezi ile test edilmiştir. Analizde döviz kurunun kredilerin takibe dönüşüm oranlarını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç firmaların döviz açıklarının bulunması ve pozitif döviz şoklarında ödeme gücüne düşmeleri ile açıklanabilmektedir. Espinoza ve

Prasad (2010), Yücememiş ve Sözer (2011), Nkusu (2011), Mileris (2012), Farhan vd. (2012), Klein (2013), Skarica (2014), Nursechafia (2014), Yüksel (2016), Chaibi ve Ftiti (2015), Bhattarai (2016), Genç ve Şaşmaz (2016), Zheng vd (2019), Zhen vd (2019), Torun ve Altay (2019), Sunday vd. (2020) analizdeki benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

Çalışmada kullanılan 2008 küresel kriz; “ H_0 : Takipteki krediler ile 2008 küresel kriz arasında pozitif ilişki vardır.” hipotezi ile test edilmiştir. Kriz dönemlerinde ekonomik küçülme neticesinde firmaların ve bireylerin kredi ödeme performansları düşmekte ve bankalara olan kredi borçları sektöre uğramaktadır. Analiz sonuçlarında ele alınan 2008 krizinin takipteki kredileri negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Espinoza ve Prasad (2010), Castro (2013), Ferhi ve Chkoundali (2015), Anastasiou vd. (2016) de analizdeki gibi benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

Yapılan analizler ve ampirik sonuçlar, katılım bankalarının mevduat bankalarına göre daha güçlü olduğu iddialarını kanıtlar niteliktedir. Bugüne kadar iddia edilen teorik argümanlar ampirik bir şekilde ortaya konulmuştur. Analiz bulguları, faizsiz bankacılık sisteminin farklılığını ortaya koyarak katılım bankalarının bankacılık sisteminin istikrarını artırabileceğini göstermektedir. Böylece kamu otoritesi takipteki kredi belirleyicilerinin nedenlerini detaylı araştırarak ve risk yönetimi noktasında katılım bankaları perspektifinde finansal piyasaların daha bilinçli adımlar atmasına yardımcı olacaktır.

Bunun yanında, katılım bankacılığı sektörünün desteklenmesi ve sistemin yaygınlaştırılması hem fon sahiplerini hem de reel sektörü olası ekonomik ve finansal şoklara karşı sistemin dirençli yapısı sayesinde korumaktadır. 2008 yılında yaşanan küresel kriz bunun göstergesi olmuş ve sistem daha da güçlenerek krizden çıkmıştır. İslami finansın güçlü yapısının aksine mevduat bankacılığı sistemi kriz sonrasında borçlanma, menkul kıymetleştirme ve aşırı riskli varlıklara yatırım yaptığından dolayı şiddetli bir şekilde eleştirilere maruz kalmış ve sistemin mevcudiyeti tartışılmaya baş-

lanmıştır. Bu tartışmaların neticesinde Basel III gibi düzenlemeler gündeme gelerek bankaların aşırı risk alması ve türev ürünlerine yatırım yapmalarının önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Mevduat bankacılığı sisteminin aksine katılım bankaları türev ürünlerden uzak durmakta, kâr zarar paylaşımı, varlığa dayalı finansman gibi esaslar üzerinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Dolayısıyla finansal yapının daha sağlıklı teşekkülü ve işlerliği, sosyal refahın artırılması katılım bankacılığının gelişimine bağlıdır. Başka bir ifadeyle reel sektörü ve adaleti destekleyen katılım bankacılığının desteklenmesi, türev ürünler ve aşırı borçlanmayı teşvik eden faizli finansal sistemin minimize edilmesi sürdürülebilir adil ekonomik sistem için önemlidir.

İlgili çalışmada, ekonomik kalkınmada katılım bankacılığının rolünün yadsınamaz olduğunu ve güçlü yapısı ile geleceğe dair bu sistemin entegrasyonun teşvik edilmesi gerektiğini kanıtlar niteliktedir. Yapılan analizler neticesinde katılım bankalarının her ne kadar mevduat bankalarına göre güçlü oldukları tespit edilmiş olsa bile kredi risklerini iyi yönetmeleri ve tedbirleri elden bırakmama-ları son derece önemlidir. Kredi risklerini yönetmelerindeki isabetli risk yönetim kararları, bankacılık sektöründe yaşanacak olası aksaklıkları engellemede katılım bankalarını ön plana çıkarmaktadır. Katılım bankalarının kredi mekanizmasında reel sektörü desteklemesi ve dolaylı yoldan üretim ve istihdama destek olması bilinen bir gerçektir. Bu işlevini yitirmemesi takipteki kredilerini iyi yönetmesine bağlıdır. Böylece ülkenin ekonomik büyümesinde itici bir güç olarak rolünü sürdürmeye devam edecektir. Takipteki kredilerini iyi bir şekilde yöneten katılım bankaları rekabet gücünü arttırarak kârlılıklarını sürdürülebilir kılıp etkinlerini üst noktalara taşıyacaklardır. Diğer taraftan yabancı yatırımcıların, katılım bankalarına yatırım yapabilmeleri için sistemin takipteki kredi oranlarının ve risk yönetiminin ne düzeyde olduğu önem taşımaktadır. Katılım bankacılığı sisteminde takip oranlarının ve finansal kırılganlıklarının yüksek olması, sektörü değerlendirenler ve yatırımcılar için olumsuz bir algı oluşturmaktadır; çünkü katılım bankalarında takip oranları ne kadar az olursa yatırımcılar o kadar bu sisteme güven duymaktadır. Yine katılım bankacılığı sisteminin ulusal ve uluslararası piya-

salarda yer alması etkin kredi risk yönetimine ve güçlü yapılarına bağlıdır. Takipteki kredi oranı yüksek olan sistemin sektör itibarı açısından da olumsuz değerlendirilmesi kaçınılmaz olacaktır.

Tüm bu bilgiler çerçevesinde katılım bankacılığının takipteki kredi oranlarını etkileyen faktörlerin mevduat bankalarından istatistiksel olarak negatif yönde anlamlı bir şekilde ayrıştığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılım bankalarının gelecekte finansal piyasalar için rol model olabilmesi ve sektördeki payını artabilmesi için fihki açıdan altyapının oluşturulması kaydıyla aşağıda tavsiye edilen politika önerilerinin uygulanması faydalı olacaktır:

- Takibe düşen firmaların girişim sermayesi fonları veya müdârebe/müşâreke yöntemi ile bankalar tarafından desteklenerek ekonomiye kazandırılması sağlanabilir,
- TKBB bünyesinde takipteki kredilerin yönetilmesi için biririm kurularak katılım bankalarında yeknesaklık sağlanabilir,
- Katılım bankalarının mevduat bankalarına göre takipteki kredilerini etkileyen faktörler hususunda güçlü oldukları her mecrada dile getirilerek farkındalık ve tanınırlık artırılabilir,
- Katılım bankalarının takipteki kredi yönetimindeki güçlü yönlerinin sektörde rol model olması sağlanabilir,
- Danışma kurullarının takipteki kredilerin yönetimi ve işleyişi hususunda aktif rol almaları sağlanabilir,
- Takipteki kredi yönetimi hususunda uluslararası İslami bankalar ile iş birlikleri yapılarak İslami finans kurumlarının takipteki krediler hususunda dirençleri artırılabilir,
- Katılım bankalarının takipteki krediler hususunda dirençli yönlerinin anlatılarak, itibar ve güvenilirliğinin yerli ve yabancı yatırımcılara anlatılması sağlanabilir,
- Katılım bankalarının takipteki kredi yönetimindeki başarıları fırsata çevirerek borsalara açılmaları teşvik edilebilir,
- Katılım bankalarının takipteki kredilerdeki dirençli yönlerinin bilimsel çalışmalara konu olması sağlanabilir.

Bilindiği gibi yapılan her bilimsel çalışma, yapılacak olan yeni çalışmaların temellerini oluşturmaktadır. Bu çalışma, teorik bilgiler ve uygulamalar ile ortaya konulan ampirik sonuçlar sayesinde ileride yapılacak çalışmalara ışık tutmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, katılım bankalarının takipteki kredilerini etkileyen belirleyicilerin daha detaylı araştırılması ve çözüm önerilerinin getirilmesi mümkün olacaktır.

Kaynakça

- 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu.
- AAOIFI. (2018). İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları.
- Abdul-Rahman, Y. (2014). *The Art of Islamic Banking and Finance Tools and Techniques for Community-Based Banking*. New Jersey: Wiley.
- Adalsteinsson, G. (2014). *The Liquidity Risk Management Guide*. West Sussex: Wiley.
- Adebola, S. S., Yusoff, W. S. W. ve Dahalan, J. (2011). An ARDL Approach To The Determinants of Non-Performing Loans in Islamic Banking System in Malaysia. *Kuwait Chapter of Arabian Journal of Business and Management Review*, 1(2): 20–28.
- Afşar, A. ve vd. (2018). *Finansal Ekonomi*. (M. Afşar, Ed.). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Ağkan, F. (2018). AAOIFI Standartları ve Türkiye Katılım Bankalarında Uygulanabilirliği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2): 235–245.
- Ahmed, H. (2015). Basel III Liquidity Requirement Ratios and Islamic Banking. *Journal of Banking Regulation*, 16(4): 251–264.
- Ahn, S. C. ve Schmidt, P. (1995). Efficient Estimation of Models for Dynamic Panel Data. *Journal of Econometrics*, 68(1): 5–27.
- Akkizidis, I. ve Kalyvas, L. (2018). *Final Basel III Modelling*. London: Palgrave Macmillan.
- Aktan, H. (2001). İstisna. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (ss. 393–396). TDV İslam Araştırmaları Merkezi.

- Aktepe, İ. E. (2013). *Sorularla Katılım Bankacılığı*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları.
- Aktepe, İ. E. (2017). *Katılım Finans*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları.
- Al-Wesabi, H. A. H. ve Ahmad, N. H. (2013). Credit Risk of İslamic Banks in GCC Countries. *International Journal of Banking and Finance*, 10(2): 95–112.
- Aljaser, A. (2014). *Is Islamic Insurance Ready to Take The Lead?: A Case Study of Saudi Arabian Insurance Law*. Doctoral Thesis, Georgetown: Georgetown University.
- Alam, N., Gupta, L. ve Shanmugam, B. (2017). *Islamic Finance - A Practical Perspective-. Islamic Finance: A Practical Perspective*. Cham: Springer International Publishing.
- Aloğlu, Z. T. (2005). *Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Bankacılık Krizleri Üzerindeki Etkileri*. (Yayımlanmamış Uzmanlık Yeterlik Tezi). TCMB.
- Altunöz, U. (2018). Sorunlu Krediler Bağlamında Türk Bankacılığında Kredi Kayıp Karşılığının Makroekonomik Değişkenlere Etkisi: Panel Data ve Zaman Serileri Analizi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1): 63–82.
- Altuntaş, H. ve Şahin, M. (2011). *Kur'an-ı Kerim*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Anastasiou, D., Louri, H. ve Tsionas, M. E. (2016). Determinants of Non-Performing Loans: Evidence from Euro-Area Countries. *Finance Research Letters*, 18: 116–119.
- Apaydın, H. Y. (2000). İctihad. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (ss. 432–445). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Apaydın, H. Y. (2001). Karz. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (ss. 520–525). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Apostolik, R., Donohue, C. ve Went, P. (2009). *Foundations of Banking Risk*. New Jersey: Wiley.
- Archer, S. ve Karim, R. A. A. (2018). *Islamic Capital Markets and Products*. West Sussex: Wiley.
- Arıcan, E., Yücememiş, B. T. ve Çetin, A. (2019). İslami Bankacılığın Kalkınmadaki Rolü ve Finansal Krizlere Yaklaşım. Ş. Görmüş,

- R. A. Albayrak ve A. Yabanlı (Ed.), *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı* içinde . İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları.
- Askari, H., Iqbal, Z. ve Mirakhor, A. (2015). *Introduction to Islamic Economics*. West Sussex: Wiley.
- Asker, E. (2020). *Katılım Bankalarının Yayınladığı Finansal Tabloların Kullanıcılar Açısından Şeffaflığı Üzerine Araştırma ve Öneriler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aslan, H. (2015). Türkiye’de Tekâfül (İslami Sigorta) Uygulamaları: Problemler ve Çözüm Önerileri. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 93–117.
- Atar, A. (2017). Başlangıcından Günümüze Dünyada ve Türkiye’de İslami Bankacılığın Genel Durumu. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(4): 1029–1062.
- Ayanoğlu, Y. ve vd. (2019). *Bankaların Yönetimi ve Denetimi*. (A. Karapınar, Ed.). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Aybakan, B. (2009). Selem. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (ss. 402–405). TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Aydın, N. ve vd. (2018). *Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş*. (M. Toprak ve M. Çoşkun, Ed.). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Aysan, A. F., Disli, M., Ng, A. ve Ozturk, H. (2016). Is Small the New Big? Islamic Banking for SMEs in Turkey. *Economic Modelling*, 54.
- Aysan, A. F. ve Öztürk, H. (2018). Does Islamic Banking Offer a Natural Hedge for Business Cycles? Evidence From a Dual Banking System. *Journal of Financial Stability*, 36: 22–38.
- Aytekin, S. ve Abdioğlu, N. (2016). Takipteki Kredi Oranını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Mevduat Bankaları Üzerinde Bir Dinamik Panel Veri Uygulaması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(1): 538–555.
- Ayub, M. (2007). *Understanding Islamic Finance*. West Sussex: Wiley.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. West Sussex: Wiley.

- Bardakoğlu, A. (2000). İcâre. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (ss. 379–388). TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Bardakoğlu, A. (2002). Kumar. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (ss. 364–367). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Barr, R. S., Seiford, L. M. ve Siems, T. F. (1994). Forecasting Bank Failure: A Non-Parametric Frontier Estimation Approach. *Recherches Économiques de Louvain/Louvain Economic Review*, 60(04): 417–429.
- Bayındır, A. (2007). *Ticaret ve Faiz*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- Bayındır, S. (2005). *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Bayındır, S. (2007a). Asya ve Afrika Kültürünün Dünya'ya Bir Armağanı: Faizsiz Bankacılık. *Icanas*, (38): 17–30.
- Bayındır, S. (2007b). Menkul Kıymetleştirme Uygulamaları ve Fıkıhtaki Yeri. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (16): 249–273.
- Bayındır, S. (2012). *Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk ve Ges'in Fıkıh Tablili*. Konya: Tebliğ ve Müzakereler (Tartışmalı İlmî Toplantı).
- Bayındır, S. (2015). *Fıkhi ve İktisadi Açudan İslami Finans II*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- BDDK. Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik (2012). Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu.
- BDDK. Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik (2015). Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu.
- BDDK. İsedes Raporuna İlişkin Rehber (2016). Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu.
- BDDK. (2016b). Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/06/20160622-3.htm> adresinden erişildi.
- BDDK. Operasyonel Riskin Yönetimine İlişkin Rehber (2016). Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu.

- BDDK. (2020). https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/mevzuat_0949.pdf adresinden erişildi.
- Beck, R., Jakubik, P. ve A., P. (2013). *Non-Performing Loans: What Matters in Addition to the Economic Cycle*. ECB Working Paper Series. No: 1515.
- Bedir, M. (2010). Sünnet. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (ss. 150–153). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Berger, A. ve DeYoung, R. (1997). Problem Loans and Cost Efficiency in Commercial Banks. *Journal of Banking and Finance*, 21: 849–870.
- Beşer, F. (2016). *İslam'da Sosyal Güvenlik*. İstanbul: Nun Yayıncılık.
- Bessis, J. (2015). *Risk Management in Banking*. West Sussex: Wiley.
- Bhattarai, S. (2016). Determinants of Non-Performing Loans: Perception of Nepali Bankers. *Economic Journal of Development Issues*, 17(1–2): 128–148.
- Billah, M. M. (2019). *Islamic Insurance Products*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Bocutoğlu, E. (2015). İbn-i Haldun ve Adam Smith'in İşbölümü Konusundaki Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(8): 8–25.
- Bolat, S. ve Isik, O. (2016). Determinants of Non-Performing Loans of Deposit Banks in Turkey. *Journal of Business, Economics and Finance*, 5(4): 341–350.
- Boudriga, A., Taktak, N. B., Jellouli, S., (2010). “Bank Specific, Business and Institutional Environment Determinants of Banks Nonperforming Loans: Evidence from MENA Countries”, Economic Research Forum Working Paper Series, No.547.
- Breiman, L., Friedman, J. H., Olshen, R. A. ve Stone, C. J. (2000). *Classification and Regression Trees*. Florida: Chapman & Hall.
- Brooks, C. (2014). *Introductory Econometrics For Finance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brunner, A. D. ve Kamin, S. B. (1994). *Determinants of the 1991-93 Recession in Japan: Evidence From a Structural Model of the Japanese Economy*. International Finance Discussion Paper No.479, Board of Governors of the Federal Reserve, Washington, D.C.

- Bulut, H. İ. ve Er, B. (2012). *Katılım Finansmanı Katılım Bankacılığı ve Girişim Sermayesi*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları.
- Bulut, M. (2012). Osmanlı Ekonomi Politikği'ne Yeniden Bir Bakış. *Biliş*, 62: 63–96.
- Bulut, M. (2015). Ahlak ve İktisat. *Adam Akademi*, (5/2): 105–123.
- Bulut, M. ve Korkut, C. (2017). XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Para Vakıfları ve Modern Finans Kurumlarının Karşılaştırılması. *Adam Akademi*, 7(2): 167–194.
- Büyükağaoğlu, Ş. I. (2011). *Ticari Bankalarda Fon Yönetimi ve Fon Yönetiminde Karşılaşılan Finansal Riskler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çakır, M. (2018). *İslam Hukuku Açısından Teverruk İşlemleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cameron, A. C. ve Triverdi, P. (2009). *Microeconometrics Using Stata*. Texas: Stata Press.
- Canbaz, M. F. (2019). *İslami Finans Aracı Olarak Karz-ı Hasen ve Katılım Bankaları için Bir Model Önerisi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Afyonkarahisar.
- Çapak, İ. (2018). *İslam İktisadi İlimihali*. İstanbul: Miras Yayınları.
- Castro, V. (2013). Macroeconomic Determinants of the Credit Risk in the Banking System: The Case of the GIPSI. *Economic Modelling*, (31): 672–683.
- Cebeci, İ. (2016a). Teverruk. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (ss. 601–602). TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Cebeci, İ. (2016b). Sukûk. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (ss. 523–527). TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Ceran, M. (2019). *Bankacılıkta Dijitalleşme Kapsamında, Öğrenen Yapay Zekâ Desteğiyle Sorunlu Kredilerin Belirlenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.

- Çetin, A. (2017). *Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi ve Bir Uygulama*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- Çetinkaya, H. (2019). Bankacılık Sektöründe Kredi Riskinin Temel Belirleyicilerine Yönelik Ampirik Bir Çalışma. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 6(2): 121–134.
- Chaibi, H. ve Ftiti, Z. (2015). Credit Risk Determinants: Evidence From a Cross-Country Study. *Research in International Business and Finance*, 33: 1–16.
- Chapra, M. U. (2018). *İslam İktisadında Ahlak ve Adalet*. (M. Saraç, Ed.). İstanbul: İSİFAM Yayınları.
- Chorafas, D. N. (2007). *Risk Management Technology in Financial Services. Risk Control, Stress Testing, Models, and IT Systems and Structures*. Butterworth-Heinemann.
- Cifter, A., Yilmazer, S. ve Cifter, E. (2009). Analysis of Sectoral Credit Default Cycle Dependency With Wavelet Networks: Evidence from Turkey. *Economic Modelling*, 26(6): 1382–1388.
- Çipil, M. (2019). *Sigortacılık & Risk Yönetiminin Temelleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çurak, M., Pepur, S. ve Poposki, K. (2013). Determinants of Non-performing Loans—Evidence from Southeastern Banking Systems. *Banks and Bank Systems*, 8(1): 45–54.
- Dalgın, N. (2009). Sigorta. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (ss. 159–164). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Das, P. (2019). Dynamic Panel Model. *Econometrics in Theory and Practice* içinde (ss. 541–565). Singapore: Springer.
- Das, A. and Ghosh, S. (2007). Determinants of Credit Risk in Indian State-owned Banks: an Empirical Investigation', *Economic Issues*, 12(2): 48–66.
- Demirel, B. (2016). Türk Bankacılık Sisteminde Kredi Riski ve Modellenmesi. *Sosyoekonomi*, 24(29): 23–44.
- Dereci, M. (2020). İslami Finansta Gecikme Cezası Uygulamaları. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 15(2): 131–142.

- Dinç, Y. (2017). Katılım Bankalarında Performansın Bileşenleri; Özel Cari Hesapların Rolü. *Turkish Journal of Islamic Economics*, 4(1): 67–84.
- Dinç, Y. (2019). *Tasarrufla Dayalı Finans*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Dinler, Z. (2012). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Dinler, Z. (2013). *Mikro Ekonomi*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Dıwany, T. El. (2011). *Faiz Sorunu*. (M. Saraç, Ed.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Döndüren, H. (2008). Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1): 1–24.
- Dönmez, İ. K. (1996). Garar. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (ss. 366–371). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Dönmez, İ. K. (2000). İcmâ. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (ss. 417–431). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Dönmez, İ. K. (2006). Murabaha. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (ss. 148–152). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Durmuş, A. (2011). *İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri*. İstanbul: İslami İlimlerde Metodoloji/Usul-III/2.
- Durusoy, A. (2002). Kıyas. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (ss. 525–529). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Eid, W. K. ve Asutay, M. (2019). *Mapping the Risks and Risk Management Practices in Islamic Banking*. Singapore: Wiley.
- Elgari, M. A. (2003). Credit Risk in Islamic Banking and Finance. *Islamic Economic Studies*, 10(2): 1–25.
- Emek, U. (2002). *Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: TÜSİAD-T/2002-12/349.
- Ercankal, R. R. (2019). *Bankacılık Riskleri Kapsamında Katılım Bankacılığında Operasyonel Riskler ve Ekonomik Analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- Erdoğan, S., Gedikli, A. ve Çevik, E.İ. (2020). Volatility Spillover Effects between Islamic Stock Markets and Exchange Rates:

- Evidence from Three Emerging Countries. *Borsa Istanbul Review*, 20(4): 322–333.
- Erdoğan, S. ve Ülbeği, C. (2009). Operasyonel Risk Algısına Yönelik Bir Araştırma. *Bankacılar Dergisi*, 71: 48–57.
- Erdoğan, A. (2015). Non-performing Loans in Turkish Banking Sector and Balance Sheets Effects. *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 11(12): 677–686.
- Erdoğan, A. (2016). Assessing the Impact of Non-Performing Loans on Economic Growth in Turkey. *American Research Journal of Business and Management*: 1–8.
- Erkal, M. (2013). Zekât. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (ss. 197–207). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Ersoy, A. (2015). *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Eskicioğlu, O. (1999). *İslam ve Ekonomi*. İzmir: Anadolu Yayınevi.
- Espinoza, R. A. ve Prasad, A. (2010). *Nonperforming Loans in the GCC Banking System and Their Macroeconomic Effects*.
- Farhan, M., Sattar, A., Chaudhry, A. H. ve Khalil, F. (2012). Economic Determinants of Non-Performing Loans: Perception of Pakistani Bankers. *European Journal of Business and Management*, 4(19): 87–99.
- Ferhi, A. ve Chkoundali, R. (2015). Credit Risk and Efficiency: Comparative Study between Islamic and Conventional Banks during the Current Crises. *Journal of Behavioral Economics, Finance, Entrepreneurship, Accounting and Transport*, 3(1): 47–56.
- Firmansyah, I. (2014). Determinant of Non Performing Loan: The Case of Islamic Bank in Indonesia. *Buletin Ekonomi Moneter dan Perbankan*, 17(2): 233–247.
- Genç, E. ve Şaşmaz, M. Ü. (2016). Takipteki Banka Kredilerinin Makroekonomik Belirleyicileri: Ticari Krediler Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36(36): 119–129.
- Genç, M. (2014). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Gezu, G. (2014). *Determinants of Nonperforming Loans: Empirical Study in Case of Commercial Banks in Ethiopia*. Doctoral Thesis, Jimma: Jimma University.

- Ghenimi, A., Chaibi, H., Ali, M. ve Omri, B. (2020). Liquidity Risk Determinants: Islamic vs Conventional Banks. *International Journal of Law and Management*, 63(1): 65–95.
- Ghost, A. (2015). Banking-Industry Specific and Regional Economic Determinants of Non-Performing Loans: Evidence from US States. *Journal of Financial Stability*, 2: 93–104.
- Ginena, K. ve Hamid, A. (2015). *Foundations of Shari'ah Governance of Islamic Banks*. West Sussex: Wiley.
- Ginena, Karim. (2014). Shari'ah Risk and Corporate Governance of Islamic Banks. *Corporate Governance International Journal of Business in Society*, 14(1): 86–103.
- Görmüş, Ş. (Ed.). (2018). *Yeni Başlayanlar İçin İslami Finans*. Sakarya: Pesa Yayınları.
- Gözübenli, B. (2000). İnan. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (ss. 260–261). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Güler, S. ve vd. (2015). *Bankacılık Sistemi*. (S. Durmuş ve H. Ayaydın, Ed.). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Gündoğdu, A. (2015). *Bankacılık Sisteminde Regülasyon*. Saarbrücken: Türkiye Alim Kitapları.
- Gündoğdu, A. (2016). *Bankacılığın Temelleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Gündoğdu, A. (2017). *Bankacılık Hukuku: Kavram - Uygulama - Yapı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gündüz, M. ve Özyıldırım, Y. (2020). Finansal Kapsayıcılığın Gelişmesinde Katılım Bankacılığının Rolü : Katılım Bankacılığı Finansal Kapsayıcılık Endeksinin Hesaplanması. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 14(2): 119–144.
- Hamidullah, M. (1970). *Introduction to Islam*. Paris: IIFSO- International Islamic Federation of Student Organizations.
- Hasan, Z. (2020). *Leading Issues in Islamic Economics and Finance*. Gateway East, Singapore: Palgrave Macmillan.
- Hasanuzzaman, S. M. (2017). *İslam İktisadının Fıkhi İlkeleri*. İstanbul: İktisat Yayınları.
- Hazıroğlu, T. (2018). *Katılım Ekonomisi, Yeni Zihin, Yeni İktisat*. İstanbul: İz Yayıncılık.

- Hussain, M., Shahmoradi, A. ve Turk, R. (2015). *An Overview of Islamic Finance An Overview of Islamic Finance*. IMF Working Paper.
- Ibrahim, M. H. ve Rizvi, S. A. R. (2017). Bank Lending, Deposits and Risk-Taking in Times of Crisis: A Panel Analysis of Islamic and Conventional Banks. *Emerging Markets Review*, 35: 31–47.
- IDB. (2020). IDB. 23 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.isdb.org/who-we-are> adresinden erişildi.
- IFSB. (2005). *Guiding Principles of Risk Management for Institutions (Other Than Insurance Institutions) Offering Only Islamic Financial Services*. Islamic Financial Services Board.
- IFSB. (2020). IFSB. 14 Eylül 2020 tarihinde <https://www.ifsb.org/background.php> adresinden erişildi.
- IIFM. (2020). IIFM. 25 Eylül 2020 tarihinde <https://www.iifm.net/about-iifm/corporate-profile/> adresinden erişildi.
- IILM. (2020). IILM. 16 Eylül 2020 tarihinde <http://www.iilm.com/about-us/> adresinden erişildi.
- IIRA. (2020). IIRA. 18 Eylül 2020 tarihinde <http://iirating.com/cor-profile.aspx> adresinden erişildi.
- Ildız, E. (2013). *Eski Çağ'da Bankacılık ve Bankerlik*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayını.
- IME (2005). *The Treatment of Nonperforming Loans*. Washington, DC.
- Iqbal, Z. ve Mirakhor, A. (2011). *An Introduction to Islamic Finance An Introduction to Islamic Finance*. Singapore: Wiley.
- İşıl, G. ve Özkan, N. (2015). İslami Bankalarda Likidite Riski Yönetimi: Türkiye'de Katılım Bankacılığı Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 1(2): 23–37.
- Jayaratanne, J. ve Strahan, P. E. (1996). The Finance-Growth Nexus: Evidence from Bank Branch Deregulation. *The Quarterly Journal of Economics*, 111(3): 639–670.
- Jiménez, G. ve Saurina, J. (2006). Credit Cycles, Credit Risk and Prudential Regulation. *International Journal of Central Banking*, 2(2): 65–98.

- Jorion, P. (2011). *Financial Risk Manager Handbook Plus Test Bank: FRM Part I/Part II*. New Jersey: Wiley.
- Kader, H. A., Adams, M. ve Hardwick, P. (2010). The Cost Efficiency of Takaful Insurance Companies. *The Geneva Papers*, 35: 161–181.
- Kala, A. (t.y.). *İktisat Tarihi*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Notları.
- Kallek, C. (2005). Mudârebe. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (ss. 359–363). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Kallek, C. (2008). Bir Hukuk, Maliye ve Ticaret Terimi Olarak SAK. *Ekonomik Kalkınma ve Değerler* içinde (ss. 157–170). İstanbul: Utesav.
- Karadâğî, A. M. (2018). *İslam İktisadına Giriş*. İstanbul: İktisat Yayınları.
- Karakoç, S. (2012). *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karaman, H. (2009). *İmâm Rabbani ve İslam Tasavvufu*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, *T.C. Resmî Gazete*, 30186, 20 Eylül 2017.
- Keeton, W. ve Morris, C. (1987). Why Do Banks' Loss Differ? *Economic Review*.
- Keeton, W. R. (1999). Does Faster Loan Growth Lead to Higher Loan Losses? *Economic Review*, 84(2): 57–75.
- Keten, N. D. ve Çağlar, A. (2019). Financial Performance of Deposit Banks Using The CAMELS Ratios: Composite Index Approach. *Alphanumeric Journal*, 7(2): 417–436.
- Kettell, B. (2020). *Frequently Asked Questions in Islamic Finance*. West Sussex: Wiley.
- Kırbaşı, M. ve Güzveli, N. (t.y.). *Bankacılığa Giriş*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Notları.
- Kızılkaya, N. (2012). Modern Dönemde Faizsiz Bankacılık ve Fikhî İşleyişi. *İslam Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 20: 135–150.
- Klein, N. (2013). *Non-Performing Loans in CESEE: Determinants and Impact on Macroeconomic Performance*. *IMF Working Papers* (C. 13).

- Konstantakis, K. N., Michaelides, P. G. ve Vouldis, A. T. (2016). Non-Performing Loans (NPLs) in a Crisis Economy: Long-run Equilibrium Analysis with a Real Time VEC Model for Greece (2001– 2015). *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, (451): 149–161.
- Korkut, B. (2019). *Sorunsuz Alacaklarımız Sorunluya Dönüşmesin*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Koyuncu, C. ve Saka, B. (2011). Takipteki Kredilerin Özel Sektöre Verilen Krediler ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31): 113–124.
- Krugman, P. (2019). *Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü ve Küresel Kriz*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Kumaş, M. S. ve Artuç, G. (2019). İslam İktisat Düşüncesinin Gelişim Sürecinde Fıkıh İlminin Yeri. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(22): 109–133.
- Kwon, W. J. (2007). Islamic principle and Takaful insurance: Re-evaluation. *Journal of Insurance Regulation*, 26: 53–81.
- Louzis, D. P., Vouldis, A. T. ve Metaxas, V. . (2012). Macroeconomic and Bank- specific Determinants on Non-performing Loans in Greece: A Comparative Study of Mortgage, Business and Consumer Loan Portfolios. *Journal of Banking & Finance*, 36: 1012–1027.
- Macit, F. (2015). What Determines the Non-Performing Loans Ratio: Evidence From Turkish Commercial Banks. *CEA Journal of Economics*, 7(1): 33–40.
- Macit, F. ve Keçeli, B. (2012). Takipteki Kredi Oranını Etkileyen Faktörler: Türkiye’de Katılım Bankaları Örneği. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1: 151–161.
- Makri, V., Tsagkanos, A. ve Bellas, A. (2014). Determinants of Non-performing Loans: The Case of Eurozone. *Panoeconomicus*, 2: 193–206.
- Mannan, M. A. (1969). *Faizsiz Banka*. Ufuk Yayınları.
- Mensah, F. A., Marbuah, G. ve Marbuah, D. A.-A. (2017). Re- Examining the Determinants of Non-Performing Loans in Ghana’s Banking Industry: Role of the 2007–2009 Financial Crisis. *Journal of African Business*, 18(3): 357–379.

- Messai, A. S. ve Jouini, F. (2013). Micro and Macro Determinants of Non-performing Loans. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(4): 852–860.
- Mileris, R. (2012). Macroeconomic Determinants Of Loan Portfolio Credit Risk In Banks. *Engineering Economics*, 23(5): 496–504.
- Mirahur, A. (1995). Müslüman Alimler ve İktisat Tarihi. *İslami Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(4): 29–58.
- Mirza, A. (2006). *Kredi Risk Yönetiminde Erken Uyarı Sistemleri ve Sorunlu Kredilerin İzlenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Mishkin, F. S. (2007). *Para, Bankacılık ve Finansal Piyasalar İktisadi*. (N. Engin, Ed.). Ankara: Akademi Yayıncılık.
- Mishkin, F. S. ve Eakins, S. G. (2018). *Financial Markets and Institutions*. Harlow: Pearson.
- Mounira, B. A. ve Anas, E. (2008). Managing Risks and Liquidity in an Interest Free Banking Framework: The Case of the Islamic Banks. *International Journal of Business and Management*, 3(9): 80–95.
- Nkusu, M. (2011). *Nonperforming Loans and Macrofinancial Vulnerabilities in Advanced Economies*. Washington, DC.
- Nursechafia, A. M. (2014). The Susceptibility of Islamic Banks' Credit Risk towards Macroeconomic Variables. *Journal of Islamic Finance*, 3(1): 23–37.
- OIC. (2020). OIC. 2 Ağustos 2020 tarihinde https://www.oic-oci.org/page/?p_id=52&p_ref=26&lan=en adresinden erişildi.
- Onat, C. (2019). *Katılım Bankacılığında Likidite Riski ve Yönetimi*. Uzmanlık Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Önder, Ş. ve Vd. (2019). Katılım Bankacılığında Takipteki Fonların Makroekonomik Belirleyicileri: Türkiye Örneği. *Katılım Finansmanında Yeni Yaklaşımlar II* içinde (ss. 137–161). İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları.
- Orman, S. (2018). *Gazali, Adalet ve Sosyal Adalet*. İstanbul: İktisat Yayınları.

- Özafşar, M. E., Ünal, İ. H. ve vd (Ed.). (2020a). *Hadislerle İslam 7.Cilt*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özafşar, M. E., Ünal, İ. H. ve vd (Ed.). (2020b). *Hadislerle İslam 5.Cilt*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özafşar, M. E., Ünal, İ. H. ve vd (Ed.). (2020c). *Hadislerle İslam 3.Cilt*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özafşar, M. E., Ünal, İ. H. ve vd (Ed.). (2020d). *Hadislerle İslam 1.Cilt*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özdemir, A. (2017). *Güncel Meselelere Fıkhi Çözümler*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Özdemir, Mahmut. (2010). Faiz (Riba) Kavramına İslami Bir Yaklaşım. *Eskiyeni*, (18): 62–76.
- Özdemir, Mücahit. (2018). *Türkiye’de İslami Mikrofinans Üzerine Uygulanabilir Model Önerileri*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Özdemir, Mücahit ve Aslan, H. (2017). *Türkiye’de İslami Finansın Dönüşümünün Ekonomi Politikası*. Ankara.
- Özsoy, İ. (1995). Faiz. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde . İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Özsoy, M. Ş. (2012). *Katılım Bankacılığına Giriş*. İstanbul: Kuveyt Türk.
- Öztürk, M. K. (2019). *Vekalet Yönteminin İslami Finanstaki Yeri ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pabuççu, Y. U. (2018). *Evaluation of Bank Spread Differences Between Conventional and Participation Banks*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gebze Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Parasız, İ. (1998). *İktisadın A B C’si*. (E. K. Yayınları, Ed.). Bursa.
- Podpiera, J. ve Weill, L. (2008). Bad Luck or Bad Management, “Emerging Banking Market Experience”. *Journal of Financial Stability*, 4: 135–148.
- Poyraz, E. ve Arlı, O. E. (2019). Dövizdeki Volatilitenin Takipteki Krediler Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (84): 135–148.

- Quagliariello, M. (2007). “Banks” Riskiness over the Business Cycle: A Panel Analysis on Italian Intermediaries”. *Applied Financial Economics*, XVII(2): 119–138.
- Quagliariello, M. (2009). *Stress-Testing the Banking System. Stress-testing the Banking System*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rahmah, A. Z. ve Armina, S. H. (2020). Macro and Micro Determinants of the Non-Performing Finance: The Case of Indonesian İslamic Bank. *Jurnal Ekonomi & Keuangan Islam*, 6(1): 34–41.
- Rahman, Z. N. A. ve Manan, S. K. A. (2014). Tawarruq as a Useful Instrument to Finance Retail the Halal Way. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 121(September 2012): 281–290.
- Rajha, K. S. (2016). Determinants of Non-Performing Loans: Evidence from the Jordanian Banking Sector. *Journal of Finance and Bank Management*, 4(1): 125–136.
- Ranjan, R. ve Dhal, S. C. (2003). Non-Performing Loans And Terms Of Credit Of Public Sector Banks İn India: An Empirical Assessment. *Occasional Papers*, 24(3): 81–121.
- Riaz, S., Liev, V. K. ve Rahim, R. (2019). *Basel Accords, Bank Capital and Portfolio Risk Behavior*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Risk. Türk Dil Kurumu Sözlüğü*. (t.y.).
- Saba, I., Kouser, R. ve Azeem, M. (2012). Determinants of Non Performing Loans: Case of US Banking Sector. *The Romanian Economic Journal*, (44): 141–152.
- Şahbaz, N. ve İnkaya, A. (2014). Türk Bankacılık Sektöründe Sorunlu Krediler ve Makro Ekonomik Etkileri. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1): 69–82.
- Salem, R. A. (2013). *Risk Management for Islamic Banks*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Saltoğlu, B. (2013). Turkish Banking Sector Current Status and the Future Challenges. *Atlantic Economic Journal*, 41(1): 75–86.
- Saraç, M. ve Çakmak, U. (2019). Risk Kavramına ve Yönetimine İslami Perspektiften Bakış. Ş. Görmüş, R. A. Albayrak ve A.

- Yabanlı (Ed.), *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı* içinde . İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları.
- Sayan, B. (2019). *İslam Ekonomisi Yaklaşımıyla Kobi'lerin Üretim ve Uluslararası Ticaretine Yönelik Bir Model Önerisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sayım, F. ve Ardiç, M. (2012). Banka Bilançolarındaki Kredi Karşılık Kalemlerinin Dışa Yansıma Biçimleri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3-4): 297-312.
- Schumpeter, J. A. (2006). *History of Economic Analysis*. (E. B. Schumpeter ve M. Perlman, Ed.) *Economica*. Taylor & Francis e-Library.
- Shanmugam, B. ve Zahari, Z. R. (2009). *A Primer on Islamic Finance*. CFA Institute Continuing Education Program.
- Siddiqi, M. N. (2018). *Ekonomide Devletin Rolü*. İstanbul: İktisat Yayınları.
- Siddiqui, S., Malik, K. S. ve Shah, S. Z. A. (2012). Impact of Interest Rate Volatility on Non-Performing Loans in Pakistan. *International Research Journal of Finance and Economics*, (84): 66-75.
- Sinkey, J. F. ve Greenawalt, M. B. (1991). Loan-loss Experience and Risk-taking Behavior at Large Commercial Banks. *Journal of Financial Services Research*, 5(1): 43-59.
- Sipahi, N. (2003). *Problemler Kredilerin Yeniden Yapılandırılması Uluslararası Uygulamalar ve Türkiye Örneği*. Ankara: TCMB Yayınları.
- Skarica, B. (2014). Determinants of Non-Performing Loans in Central and Eastern European Countries. *Financial, Theory and Practice*, 38(1): 37-59.
- Söyler, İ. (2018). *Tüm Yönleriye Tekâfül (İslami Sigorta)*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Sunday, N., Mukisa, I. ve Mwebaze, T. (2020). Determinants of Non Performing Loans in Uganda's Commercial Banking Sector. *African Journal of Economic Review*, VIII(1): 26-47.
- Suryanto, S. (2015). Non Performing Loans on Regional Development Bank in Indonesia and Factors that Influence. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(4): 280-287.

- Tabakoğlu, A. (2010). Bir İlim Olarak İslam İktisadı. *İslam Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 16: 11–34.
- Tabakoğlu, A. (2013). *İslam İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanaskovic, S. ve Jandric, M. (2015). Macroeconomic and Institutional Determinants of Non-Performing Loans. *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 4(1): 47–62.
- Tatoğlu, F. Y. (2020). *Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- TBB. (2008). *50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi “1958-2007”*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayını.
- Tekdoğan, Ö. F. (2019). *İslam İktisadı Açısından Kısmi Rezerv Bankacılığının Ekonomik İstikrarsızlıktaki Rolü Ve Tam Rezerv Bankacılığının Çözüm Potansiyeli*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tekşen, Ö. ve Çelik, M. (2018). Kredi Türlerinin Takipteki Krediler Oranına Etkisi: Varlık Temelli Krediler Yüksek Takipteki Krediler Oranı İçin Bir Kalkan Mı? *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (79): 95–110.
- Temizcan, Y. (2019). *Muhsin Kıvamında Yaşamak Abdullah Tivnikli*. İstanbul: Aşına Kitap.
- Terzioğlu, B. (2019). *Sigorta Acentelerinin Konvansiyonel ve Tekâfül Sigorta Pazarlamasına Yaklaşımları Üzerine Uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- Tiby, A. M. (2011). *Islamic Finance : How to Manage Risk and Improve Profitability*. New Jersey: Wiley.
- Tolefat, A. K. ve Asutay, M. (2013). *Takaful Investment Portfolios*. West Sussex: Wiley.
- Toprak, M. (2001). Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz. *Yeni Türkiye*, (42): 854–889.
- Toprak, M. ve Demir, O. (2001). Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar, *C.Ü. İktisat ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2): 1–26.

- Torun, M. (2017). *Ticari Bankacılık Sektöründe Karlılık Ölçütü Olarak Sorunlu Kredileri Etkileyen Faktörlerin Analizi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Torun, M. ve Altay, E. (2019). Ticari Bankacılık Sektöründe Sorunlu Kredileri Etkileyen Faktörlerin Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(1): 179–200.
- Tuğcu, T. ve vd. (2018). *Bankalarda Kredi Yönetimi*. (E. Erdem, Ed.). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Tuna, A. (t.y.). *Bankacılık ve Finansal Kurumlar*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Notları.
- Tunç, H. (2010). *Katılım Bankacılığı, Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: Nesil Yayınevi.
- Turan, M. (2018). *Zekât Politikası*. İstanbul: Mevsimler Kitap.
- Türkay, O. (1986). *Mikroiktisat Teorisi*. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Türker Kaya, Y. (2002). Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Belirleyicileri: 1997-2000. BDDK Mali Sektör Politikaları Dairesi Çalışma Raporları : 2002/1
- Türküner, E. (2016). *Basel III Likidite Düzenlemeleri Çerçevesinde Türk Bankacılık Sektörünün*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayını.
- Ünsal, E. M. (2009). *Makro İktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Us, V. (2016). Determinants of Non-Performing Loans in the Turkish Banking Sector: What Has Changed After the Global Crisis ? *TCMB Research Notes in Economics*, (27): 1–14.
- Us, V. (2017). Dynamics Of Non-Performing Loans İn The Turkish Banking Sector By An Ownership Breakdown: The İmpact Of The Global Crisis. *Finance Research Letters*, 20: 109–117.
- Üstün, Y. (2014). Sigorta, Tekâful ve Kooperatif Sigortacılığı. *Karınca Dergisi*, 80(927): 1–12.
- Vatansever, M. ve Hepşen, A. (2013). Determining Impacts on Non-Performing Loan Ratio in Turkey. *Journal of Finance and Investment Analysis*, 2(4): 119–129.

- Vinnicombe, T. (2010). AAOIFI Reporting Standards: Measuring Compliance. *Advances in Accounting*, 26(1): 55–65.
- Vogiazas, S. D. ve Nikolaidou, E. (2011). Investigating the Determinants of Nonperforming Loans in the Romanian Banking System: An Empirical Study with Reference to the Greek Crisis. *Economics Research International*, 2011(1): 1–13.
- Vurucu, M. ve Arı, M. U. (2017a). *A'dan Z'ye Bankacılık -Cilt I-*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Vurucu, M. ve Arı, M. U. (2017b). *A'dan Z'ye Bankacılık -Cilt II-*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Waqas, M., Fatıma, N., Khan, A. ve Arif, M. (2017). Determinants of Non-Performing Loans: A Comparative Study of Pakistan, India, and Bangladesh. *Journal of Finance & Banking Studies*, 6(1): 51–68.
- Warde, I. (2000). *Islamic Finance in the Global Economy*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- www.bis.org. (y.y.). <https://www.bis.org/bcbs/history.htm> adresinden erişildi.
- Yağcılar, G. G. ve Gülbahar, S. D. (2015). Türk Bankacılık Sektöründe Takipteki Kredi Oranları Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin Belirlenmesi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(1): 221–229.
- Yatbaz, A. (2019). *Faizsiz Bankacılık Fon Kullanırma Yöntemlerinin Uluslararası Muhasebe Standartları Kapsamında İncelenmesi: Bir Alan Çalışması*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- Yatbaz, A. (2020). *Faizsiz Finansal Kuruluşlarda Muhasebe ve Finansal Raporlama İlkeleri*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları.
- Yavuz, D. ve Özdemir, O. (2016). Katılım (Tekâfül) Sigortacılığı Sektörünün Gelişimi ve Mali Açından Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. S. B. Kahyaoğlu ve Z. U. Özkara (Ed.), *Katılım Finans: Teorik ve Ampirik Çalışmalar* içinde (ss. 421–446). Ankara: Gazi Kitabevi.

- Yılmaz, İ. (2019a). -*Negatif Gelir Vergisi Özelinde- Zekâtın Modern Vergi Teorisi ve Mukayesesi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Yılmaz, İ. (2019b). Fakirlikle Mücadelede Zekât ve Negatif Gelir Vergisinin Rolü. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(11): 961–990.
- Yücememiş, B. T. ve Sözer, İ. (2011). Bankalarda Takipteki Krediler: Türk Bankacılık Sektöründe Takipteki Kredilerin Tahminine Yönelik Bir Model Uygulaması. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 3(5): 43–56.
- Yüksel, Ö. (2011). *Makroekonomik Değişkenlere Dayalı Kredi Riski Modellenmesi ve Stres Testi Analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yüksel, S. (2016). Bankaların Takipteki Krediler Oranını Belirleyen Faktörler: Türkiye İçin Bir Model Önerisi. *Bankacılar Dergisi*, 98: 41–56.
- Yüksel, S., Mukhtarov, S., Mammadov, E. ve Özsarı, M. (2018). Determinants of Profitability in the Banking Sector: An Analysis of Post-Soviet Countries. *Economies*, 6(3): 3–15.
- Zaher, T. S. ve Kabir Hassan, M. (2001). A Comparative Literature Survey of Islamic Finance and Banking. *Financial Markets, Institutions and Instruments*, 10(4): 155–199.
- Zaim, S. (2014). *İslam Ekonomisinin Temelleri*. İstanbul: İstanbul Sahahattin Zaim Üniversitesi Yayınları.
- Zhen, X. H., Mawoko, T. M. ve Benjamin, T. (2020). Non-Performing Loans and Its Impact on Lending Rate in The Banking Sector of Ghana. *International Journal of Information, Business and Management*, 12(2): 115–139.
- Zheng, C., Bhowmik, P. K. ve Sarker, N. (2019). Industry-Specific and Macroeconomic Determinants of Non-Performing Loans: A Comparative Analysis of ARDL and VECM. *Sustainability*, 12(325): 1–17.
- Zulhibri, M., Manap, T. A. A. ve Muneeza, A. (2019). *Islamic Monetary Economics and Institutions*. Cham, Switzerland: Springer.

Güçlü Yönleriyle Katılım Bankacılığı

Muhammed Hadin Öner

İslami finans, varlığa dayalı yapısıyla hem sistematik riskleri azaltabilmekte hem de finans sektörü ile reel ekonomi arasında güçlü bir köprü kurabilmektedir. Bu açıdan faizli bankacılık sistemine göre daha sağlam bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Katılım bankaları, gerçek ticarete dayanan finansman modellerine göre çalışmaktadır. Bu durum bankacılık sektöründeki muhtelif krizlere karşı katılım bankalarını mevduat bankalarına göre daha dirençli hâle getirmektedir. Muhtelif krizler neticesinde bankaların en çok etkilendiği bilanço kalemi ise takibe düşen kredilerdir. Takibe düşen krediler, bankaların kalitesini gösteren en önemli bilanço kalemlerinden biridir. Takipteki kredi oranlarının artması, bankaları ve reel sektörü olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Bu bağlamda kitabın amacı, Türkiye’de İslami prensiplere göre faaliyet gösteren katılım bankalarının takip oranlarını belirleyen faktörleri incelemek ve mevduat bankaları ile aralarındaki farkı tespit etmektir. Kitapta, mevcut faktörler incelendikten sonra her iki banka türü karşılaştırılarak ekonometrik modeller ile analiz edilmektedir. Ayrıca 2008 global krizinin her iki banka türünü ne düzeyde etkilediği analizlerde yer almaktadır.

Bu kitap ile İslami finans sahasında faaliyet gösteren katılım bankalarının en önemli sorunlardan birini teşkil eden kredi takip oranlarının belirleyicileri tespit edilmiş ve sektöre yeni bir perspektif sunulmaya çalışılmıştır.